

Қазақстан Республикасы ТЖМ
Мәлік Ғабдуллин атындағы
Азаматтық қорғау академиясы

Педагогтың кәсіби
құзыреттілігі — білім беру
сапасын арттырудың кепілі

*атты республикалық пәнаралық ғылыми
семинардың жинағы*

Көкшетау, 2026 ж.

**Қазақстан Республикасы ТЖМ
Мәлік Ғабдуллин атындағы
Азаматтық қорғау академиясы**

**«ПЕДАГОГТЫҢ КӘСІБИ
ҚҰЗЫРЕТТІЛІГІ – БІЛІМ БЕРУ САПАСЫН
АРТТЫРУДЫҢ КЕПІЛІ»
атты республикалық пәнаралық ғылыми
семинар материалдарының жинағы**

Көкшетау-2026

УДК 371.1
ББК 74.200
П 24

«Педагогтың кәсіби құзыреттілігі – білім беру сапасын арттырудың кепілі» атты республикалық пәнаралық ғылыми семинар материалдарының жинағы. 22 сәуір 2026 жыл. Көкшетау: ҚР ТЖМ М.Ғабдуллин атындағы АҚА, 2026. – 126 б.

Бас редактор:

Ж.Х. Хасенов, қауымдастырылған профессор (доцент)

Бас редактордың орынбасары:

М.М.Альменбаев, техника ғылымдарының кандидаты,
қауымдастырылған профессор (доцент)

Редакциялық коллегия:

Ж.К.Макишев, техника ғылымдарының кандидаты, қауымдастырылған профессор (доцент);

С.К.Касымова, филология ғылымдарының кандидаты;

Ә.Б.Мейрамова, неміс филологиясының магистрі

Г.К.Мадина, педагогика ғылымдарының магистрі

Б.Б.Саденова, білім беру магистрі (шетел тілдері)

ISBN 978-601-08-6261-6

Бұл жинаққа «Педагогтың кәсіби құзыреттілігі – білім беру сапасын арттырудың кепілі» атты республикалық пәнаралық ғылыми семинар барысында ұсынылған баяндамалар мен ғылыми мақалалар енгізілді. Жинақ материалдарында педагогтың кәсіби құзыреттілігін дамыту, заманауи білім беру технологияларын қолдану, оқыту мен тәрбиелеудің тиімді әдістері, білім беру сапасын арттырудың өзекті мәселелері қарастырылған. Ұсынылған зерттеулер мен тәжірибелік жұмыстар білім беру саласындағы инновациялық үдерістерді жетілдіруге бағытталған. Жинақ педагогтарға, жас ғалымдарға, магистранттарға және білім беру мәселелеріне қызығушылық танытатын көпшілік оқырман қауымға арналған.

ISBN 978-601-08-6261-6

9 786010 862616

УДК 371.1
ББК 74.200

Қазақстан Республикасы ТЖМ
М.Ғабдуллин атындағы Азаматтық
қорғау академиясы, 2026

АЛҒЫ СӨЗ

Қазіргі кездегі ғылым мен цифрлық технологиялардың даму деңгейі білім алушылардан жоғары сапалы және терең білім мен дағдыларды игеруді, белсенділікті, шығармашылық жұмыспен айналыса білуді, сын тұрғысынан ойлауды дамытуды талап етеді. Осы ретте жоғары оқу орындарының профессорлы-оқытушылар құрамының кәсіби құзыреттіліктерін дамыту ерекше маңызды, себебі олар болашақ мамандардың өзгермелі білім беру ортасында тиімді жұмыс істеуге дайын болуын қамтамасыз етеді.

Қазақстан Республикасында жоғары білім мен ғылымды дамытудың 2023–2029 жылдарға арналған тұжырымдамасында жоғары оқу орындарының дербестігін кеңейту білім мен құзыреттілікті арттыруға, сондай-ақ озық технологиялар мен болашақ экономикасына бағытталған және кәсіби құзыреттіліктерге негізделген заманауи білім беру бағдарламаларын әзірлеу қажеттігі нақты белгіленген. Сонымен қатар цифрлық технологиялардың элементтерін қамтитын жаңа педагогикалық оқыту үдерісін дайындау керектігі атап өтілген және болашақ педагогтарды даярлауда заманауи үрдістерді белсенді пайдалануды көздейтін басым бағыттар анықталған. Бұл стратегиялық маңызы зор нормативтік құжаттар болашақ маман иелерін білім нәрімен сусындататын педагогтардың кәсіби және цифрлық құзыреттілігін дамытуға қойылатын талаптардың артқанын көрсетеді, сондықтан бұл мәселені нормативтік негізбен қатар білім беруді цифрландыру үдерісінде ғылыми-теориялық тұрғыда қарастыру қажет. Осы негізде біздің Қазақстан Республикасы бойынша төтенше жағдайлар саласында мамандарды даярлайтын бірден-бір жалғыз арнайы әскери оқу орны болып табылатын М.Ғабдуллин атындағы Азаматтық қорғау академиясы «Педагогтың кәсіби құзыреттілігі — білім беру сапасын арттырудың кепілі» атты республикалық пәнаралық ғылыми семинар ұйымдастырып, нәтижесінде осы жинаққа еліміздің жан-жағынан семинар жұмысына белсене қатысып, өздерінің ғылыми-теориялық ойларымен, тәжірибелерімен бөліскен ғалымдар мен профессорлы-оқытушылар құрамының баяндама-мақалаларын енгізіп отырмыз.

Семинардың мақсаты, педагогтардың кәсіби құзыреттілігін жетілдіру арқылы білім беру сапасын арттырудың тиімді жолдарын анықтау, заманауи білім беру талаптарына сай мұғалімнің кәсіби дамуының маңызын негіздеу және озық тәжірибелерді тарату. Сәйкесінше, міндеттері :педагогтың кәсіби құзыреттілігінің мәні мен құрылымын ғылыми-теориялық тұрғыдан талдау, қазіргі білім беру жүйесіндегі мұғалімнің рөлі мен кәсіби талаптарын айқындау, білім беру сапасын арттырудағы инновациялық әдіс-тәсілдерді қарастыру мен педагогтардың кәсіби дамуына ықпал ететін тиімді тәжірибелермен алмасу, пәнаралық байланыс негізінде оқыту үдерісін жетілдіру жолдарын ұсыну, мұғалімдердің шығармашылық әлеуетін дамыту және кәсіби шеберлігін арттыруға бағытталған ұсыныстар әзірлеу және заманауи білім беру технологияларын қолданудың тиімділігін талқылау болды.

Президентіміз Қасым-Жомарт Тоқаев өз Жолдауында бүкіл кәсіптік білім беру жүйесін еңбек нарығында сұранысқа ие құзыреттіліктерді дамытуға қайта бағыттау қажеттілігін атап өтті. Бұл болашақ мамандарды дайындайтын білім беру мекемелері үшін жоғары сапалы оқытуды қамтамасыз ету басты басымдық екенін көрсетеді. Білім беру ісіндегі басты ұлы тұлға - педагог. Осы ретте оның мәртебесін арттыру, оның абыройын көтеру – көп қырлы үдеріс екені анық. Қазіргі заман талабына сай оқытушы жоғарыда көрсетіп кеткеніміздей рухани жан-жақты дамыған, білім берудегі әдістемелік тәсілдердің қыр-сырын жетік меңгерген шығармашыл тұлға болуы тиіс. Ұстаздың педагогикалық шеберлігі мен кәсібилігінің айырылмас бөлігі ретінде оның кәсіби құзыреттілігі саналады. Осыған байланысты «құзыреттілік» және «кәсіби құзыреттілік» ұғымдарының мәнін, құрылымын және даму механизмдерін талдау, соның ішінде білім беруді цифрландыру жағдайындағы қалыптасу ерекшеліктерін зерделеу, сондай-ақ олардың педагогикалық қызметтегі рөлін анықтау ерекше маңызды. Бұл қазіргі педагогикалық және психологиялық ғылымның басым бағыты мен жалпы және кәсіби білім берудің теориясы мен практикасында жиі қолданылуда. Педагогикалық қызметтің ерекшелігі тек бір мамандық бойынша құзыретті болуына жол бермейді, оқытушының кәсібилігі - кәсіби құзыреттіліктің барлық түрінің бір тұтастығымен анықталады. Ғылым мен техниканың жедел дамуының қазіргі жағдайында, қоғамдағы әлеуметтік үдерістердің тез өзгеруі әлемдік стандарттар деңгейінде мамандық бойынша тиімді жұмыс істеуге, үздіксіз өзін-өзі оқытуға және өзін-өзі жетілдіруге қабілетті, мобильді мамандарға сұранысқа ие.

Қорыта келе айтарымыз, ХХІ ғасыр — білекке емес, білімге сенетін, технология мен зияткерлік бәсеке алға шыққан заман. Осы орайда, шәкірттің сапалы білім алуы тікелей оқытушының деңгейіне байланысты. Жүсіп Баласағұн бабамыз: «Ақыл — шырақ, білім — жарық» дегендей, сол жарықты шәкірт жүрегіне жеткізетін — білікті педагог-маман. Жалпы, кім-кімнің де жақсы адам, мықты маман болуы ұстазына байланысты. Ахмет Байтұрсынұлы «Біз елді түзеуді білім беру ісін түзеуден бастауымыз керек» деген. Ұлт ұстазының бұл сөзі қашанда орынды. Білім мен ғылым – табысқа жетудің ең басты кілті. Өскелең ұрпаққа тағылымды тәрбие және озық білім беру – өте маңызды міндет.

Аталған семинарымыз шын мәнінде, өте маңызды жиын. Себебі ұстаз – ең алдымен, қадірлі маман. Елбасымыз айтқандай, «Болашақтың іргесін қалайтын – ол білім ордасы мен ұстаздар». Ендеше, білім сапасын арттыру жолындағы ісіміз берекелі, семинарымыз болашақта жалғасын тауып, жемісті болсын!

Қазақстан Республикасы ТЖМ М.Ғабдуллин атындағы
Азаматтық қорғау академиясының бастығы,
қауымдастырылған профессор, генерал-майор
Хасенов Жұмабек Хасенұлы

БІЛІМ АЛУШЫЛАРДЫҢ СЫНИ ОЙЛАУ ҚАБІЛЕТІНЕ ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТТІҢ ЫҚПАЛЫ КЕЗІНДЕГІ ПЕДАГОГТЫҢ РӨЛІ

Қ.Ә.Нарбаев,

PhD докторы, қауымдастырылған профессор,
Ш. Уәлиханов Көкшетау университеті
(Қазақстан, Көкшетау қ.)

Аңдатпа. Мақалада білім алушылардың сыни ойлау қабілетіне жасанды интеллекттің ықпалы және осы үдерістегі педагогтың рөлі қарастырылады. Қазіргі білім беру жүйесінде жасанды интеллект технологиялары оқу процесін жетілдірудің тиімді құралы ретінде кеңінен қолданылуда. Оның көмегімен оқу материалдарын дайындау, білімді бағалау, оқытуды дараландыру және ақпаратқа қолжетімділікті арттыру мүмкіндіктері кеңейеді. Сонымен қатар, жасанды интеллектті шамадан тыс пайдалану білім алушылардың дербес ойлау белсенділігінің төмендеуіне, дайын жауаптарға тәуелділіктің артуына және академиялық адалдық қағидаларының бұзылуына әкелуі мүмкін. Зерттеуде сыни ойлаудың заманауи білім берудегі маңызы талданып, жасанды интеллекттің оны дамытудағы мүмкіндіктері мен тәуекелдері сипатталады. Сондай-ақ педагогтың кеңесші, бағыттаушы, академиялық мәдениетті қалыптастырушы және цифрлық сауаттылықты дамытушы ретіндегі жаңа қызметтері айқындалады. Мақалада білім алушылардың сыни ойлау дағдыларын дамытуға бағытталған тиімді педагогикалық тәсілдер ұсынылады. Автор жасанды интеллект пен педагогтың үйлесімді өзара әрекеті сапалы білім берудің және бәсекеге қабілетті маман даярлаудың маңызды шарты екенін негіздейді.

Тірек сөздер: жасанды интеллект, сыни ойлау, білім беру, педагогтың рөлі, цифрлық технологиялар, академиялық адалдық, цифрлық сауаттылық, білім алушы, оқыту процесі, инновациялық педагогика.

XXI ғасыр ақпараттық технологиялардың қарқынды дамуымен ерекшеленеді. Бүгінде жасанды интеллект технологиялары қоғамның барлық саласына еніп, білім беру жүйесінің де ажырамас бөлігіне айналып отыр. Әсіресе жоғары оқу орындары мен мектептерде түрлі интеллектуалды платформалар оқу процесін ұйымдастыруда кеңінен қолданылуда. Олар ақпарат іздеуді жеңілдетіп, оқу материалдарын дайындауға, мәтіндерді өңдеуге және білім алушылардың жеке қажеттіліктеріне сәйкес білім алуға мүмкіндік береді.

Сонымен қатар, жасанды интеллекттің білім беру үдерісіне енуі жаңа педагогикалық мәселелерді де туындатуда. Солардың бірі – білім алушылардың сыни ойлау дағдыларын сақтау және дамыту мәселесі. Қазіргі жағдайда педагог тек білім көзі ғана емес, білім алушының дербес ойлауын қалыптастырушы, бағыттаушы және кеңесші ретінде әрекет етуі қажет.

Жасанды интеллекттің білім берудегі орны

Жасанды интеллект – ақпаратты өңдеп, белгілі бір міндеттерді адамға ұқсас орындай алатын технологиялар жиынтығы. Қазіргі таңда ол мәтін құру,

аударма жасау, есеп шығару, деректерді талдау және оқыту процесін автоматтандыру сияқты көптеген функцияларды атқарады [1].

Білім беру жүйесінде жасанды интеллекттің қолданылуы бірнеше артықшылық береді:

- оқу материалдарын жылдам дайындау;
- білім алушылардың білім деңгейін автоматты бағалау;
- жеке оқу траекториясын қалыптастыру;
- ақпаратқа қолжетімділікті кеңейту;
- уақыт шығынын азайту.

Осының нәтижесінде оқу процесінің тиімділігі артып, білім алушы мен оқытушының жұмысы жеңілдей түседі.

Сыни ойлау – заманауи білімнің негізгі құзыреттілігі

Сыни ойлау – адамның ақпаратты жан-жақты талдап, оның дұрыстығын бағалай отырып, негізделген шешім қабылдау қабілеті. Бұл дағды қазіргі ақпараттық қоғамда ерекше маңызға ие.

Сыни ойлау қабілеті қалыптасқан білім алушы:

- ақпараттың шынайылығын тексереді;
- фактілер мен пікірлерді ажыратады;
- дәлелдер негізінде қорытынды жасайды;
- түрлі көзқарастарды салыстырады;
- мәселені шешудің тиімді жолдарын ұсынады.

Қазіргі еңбек нарығында да сыни ойлау ең қажетті дағдылардың бірі ретінде қарастырылады. Сондықтан оны дамыту білім берудің маңызды мақсаттарының бірі болып табылады.

Жасанды интеллекттің сыни ойлауды дамытудағы мүмкіндіктері

Жасанды интеллект дұрыс ұйымдастырылған жағдайда білім алушылардың танымдық белсенділігін арттыруға ықпал етеді.

Біріншіден, ол ақпаратты іздеу уақытын қысқартады. Білім алушы әртүрлі дереккөздерден қажетті мәліметтерді жылдам алып, оларды салыстыра алады.

Екіншіден, бір мәселеге қатысты бірнеше көзқарас ұсыну арқылы балама ойлауды дамытуға мүмкіндік береді. Бұл білім алушыны ұсынылған жауаптарды талдауға және өз ұстанымын қалыптастыруға жетелейді.

Үшіншіден, жасанды интеллект зерттеу жұмыстарын ұйымдастыруға көмектеседі. Мысалы, жоспар құру, әдебиеттерді жүйелеу немесе идеялар генерациясы сияқты процестерді жеңілдетеді.

Төртіншіден, білім алушының жеке ерекшеліктеріне сәйкес оқу материалдарын ұсыну арқылы оқытуды дараландыруға жағдай жасайды.

Жасанды интеллектті шамадан тыс пайдаланудың тәуекелдері

Технологиялардың мүмкіндіктерімен қатар белгілі бір қауіптері де бар.

Ең алдымен, білім алушылардың дайын жауаптарға тәуелді болуы байқалады. Егер тапсырмалар үнемі жасанды интеллект көмегімен орындалса, өздігінен ойлау белсенділігі төмендейді.

Сонымен қатар, білім алушы материалдың мазмұнын терең түсінбей, дайын мәтінді пайдалануға бейімделуі мүмкін. Бұл білім сапасының төмендеуіне әсер етеді.

Тағы бір мәселе – жалған немесе толық емес ақпараттың берілу ықтималдығы. Жасанды интеллект барлық жағдайда нақты және сенімді дерек ұсына бермейді. Сондықтан алынған ақпарат міндетті түрде тексерілуі қажет.

Сондай-ақ академиялық адалдық талаптарының бұзылуы, плагиаттың көбеюі және авторлық жауапкершіліктің әлсіреуі де өзекті мәселелер қатарына жатады.

Жаңа жағдайда педагог қызметінің ерекшеліктері

Жасанды интеллект кеңінен қолданылып жатқан кезеңде педагогтың кәсіби рөлі жаңа мазмұнға ие болады.

Кеңесші және бағыттаушы

Педагог білім алушыларға жасанды интеллект құралдарын тиімді және жауапкершілікпен қолдану жолдарын түсіндіреді. Ол технологияның мүмкіндіктері мен шектеулерін таныстырады.

Сыни ойлауды қалыптастырушы

Оқытушы білім алушыларға дайын жауаптарды қабылдамай, оларды талдауға үйретуі тиіс. Ол үшін салыстыру, дәлелдеу, пікірталас және зерттеу элементтері енгізілген тапсырмалар пайдаланылады.

Академиялық мәдениетті қалыптастырушы

Педагог академиялық адалдық қағидаларын түсіндіріп, білім алушылардың өз еңбегіне жауапкершілікпен қарауын қалыптастырады.

Цифрлық сауаттылықты дамытушы

Заманауи мұғалім ақпараттық қауіпсіздік, деректерді тексеру, сенімді ақпарат көздерін анықтау сияқты маңызды дағдыларды меңгертуі қажет.

Мотивация беруші тұлға

Педагог білім алушыларды шығармашылыққа, ізденіске және өзіндік пікір қалыптастыруға ынталандырады. Бұл міндетті ешқандай технология толықтай алмастыра алмайды [2].

Сыни ойлауды дамытуға арналған педагогикалық тәсілдер

Жасанды интеллект қолданылатын сабақтарда келесі әдістер тиімді нәтиже береді:

- проблемалық оқыту;
- зерттеу жобалары;
- пікірталас ұйымдастыру;
- кейс-стади әдісі;
- рефлексия жүргізу;
- ақпарат көздерін салыстырмалы талдау;
- ЖИ ұсынған жауаптарды сараптау.

Мұндай тапсырмалар білім алушылардың дербес ойлауын, дәлелдеу мәдениетін және шешім қабылдау қабілетін дамытуға мүмкіндік береді [3].

Жасанды интеллект білім беру саласының дамуына жаңа серпін беретін маңызды технология болып табылады. Ол оқу процесін жетілдіруге, ақпаратқа қолжетімділікті арттыруға және оқытуды жекелендіруге мүмкіндік береді. Алайда оның тиімділігі білім алушының оны қалай пайдаланатынына және педагогтың оқу процесін қалай ұйымдастыратынына тікелей байланысты.

Сондықтан қазіргі білім беру жүйесінде педагогтың рөлі бұрынғыдан да маңызды бола түсуде. Мұғалім тек ақпарат жеткізуші емес, білім алушының сыни ойлауын дамытатын, оның танымдық белсенділігін арттыратын және саналы тұлға ретінде қалыптасуына ықпал ететін жетекші тұлға болып қала береді.

Қорытындылай келе, жасанды интеллект пен педагогтың өзара үйлесімді әрекеті ғана сапалы білім мен бәсекеге қабілетті маман даярлаудың негізгі шарты болып табылады.

Әдебиеттер тізімі:

1. Жунусбекова А., Асқарқызы С. Университеттік білім беруде оқытушылардың жасанды интеллектіні қолдануы: трансформациялық мүмкіндіктер мен тәуекелдері // ҚазҰУ хабаршысы. Педагогикалық ғылымдар сериясы. – 2025. – № 2(83). – Б. 52–66.

2. Miao F., Holmes W. Guidance for Generative AI in Education and Research. – Paris: UNESCO, 2023.

3. Paul R., Elder L. Critical Thinking: Tools for Taking Charge of Your Learning and Your Life. – 4th ed. – Lanham: Rowman & Littlefield Publishers, 2021.

УДК 614.842.83:37.01

КОНЦЕПЦИЯ ФОРМИРОВАНИЯ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ГОТОВНОСТИ СПЕЦИАЛИСТОВ ПРОТИВОПОЖАРНОЙ СЛУЖБЫ НА ОСНОВЕ ДИСЦИПЛИНЫ И МЕХАНИЗМОВ ВНУТРЕННЕЙ САМОРЕГУЛЯЦИИ

Р. М. Джумагалиев,
профессор «Безопасности», к.т.н.,
научный руководитель ТОО «GLOBAL FIRE PROTECTION»
(Казахстан, г. Алматы)

Аннотация. В работе на основе сформированной многовекторной модели подготовки специалистов противопожарной службы показаны пути совершенствования профессиональной готовности к экстремальным ситуациям. Кроме того предложена трёхуровневая методика научных исследований на основе сбора эмпирической информации, исследования входных данных и проверки адекватности полученных результатов.

Ключевые слова: специалист противопожарной службы, модель подготовки, методика проведения исследований, экстремальные ситуации, дисциплина, самодисциплина, модель профессиональной готовности.

Служебная дисциплина является фундаментальным элементом эффективной работы противопожарной службы, особенно при тушении пожаров. Она обеспечивает слаженность действий, оперативность реагирования при ЧС и высокую степень ответственности каждого сотрудника. Требования к дисциплине сотрудников Министерства по чрезвычайным ситуациям в достаточно большом объеме изложены в нормативно-правовых актах и в ведомственных документах [1-3]. Анализ этих документов, позволяет сделать вывод, что дисциплина является основой выполнения приказов при тушении пожаров.

Дисциплина проявляется в беспрекословном выполнении приказов, особенно в критических ситуациях, четком соблюдении инструкций несмотря на экстремальные условия, при этом самодисциплина проявляется в контроле действий в стрессовой обстановке. Дисциплина повышает значение взаимоконтроля и взаимоответственности в поддержке коллег по команде. В общем виде дисциплине отводится роль повышения эффективности работы команды, снижение рисков для жизни и здоровья, обеспечение слаженности и последовательности в критических ситуациях.

Отметим, что нами сформулирован некий «парадокс дисциплины при тушении пожаров». Его суть проявляется в следующем: жесткая дисциплина в повседневной работе, приводит к автоматическим действиям в критической ситуации, при сохранении гибкости мышления. Другими словами, дисциплина приводит к освобождению мозга для принятия решений, повседневная отработка навыков формирует рефлекс в критической ситуации и в итоге происходит четкое выполнение приказов и быстрое реагирование на динамично изменяющуюся обстановку при пожаре, потому что интуитивно мозг освобождается от решения рутинных задач, и может быть направлен как раз на решения нестандартных внезапно возникающих проблем.

Важным местом приложения дисциплины и самодисциплины является подготовка специалистов противопожарной службы. Существует пакет документов, регламентирующих организацию учебного процесса в МЧС РК [2], [4-7]. Упоминания о дисциплине в этих документах сводится к требованиям по поведению курсантов в части соблюдения внутреннего распорядка, посещаемости занятий и ответственности за пропуски, своевременному и качественному выполнению заданий, соблюдению экзаменационной дисциплины и правил поведения на занятиях. Другими словами, дисциплина в соответствии сводится к установлению требований к курсантам по соблюдению режима, правил, инструкций и определяет их ответственность за допущенные нарушения.

Ранее психологическая подготовка специалистов пожарного дела традиционно рассматривается через призму готовности к действиям в экстремальных условиях, освоению профессиональных навыков и формированию устойчивости к стрессовым воздействиям. Однако такой подход, сосредоточенный преимущественно на практических или операциональных компонентах подготовки, оказывается недостаточным для понимания глубинных механизмов профессиональной надёжности.

Эффективность деятельности специалиста определяется не только объёмом знаний и отработанных навыков, но и состоянием мотивационно регуляторной сферы личности, влиянием уровня дисциплины и самодисциплины на внутреннюю ценностную позицию.

Поскольку выше мы показали, что дисциплина в части выполнения регламентирующих документов и ответственности за нарушения вполне понятна, то в настоящей работе поднимается вопрос о роли и месте дисциплины и самодисциплины как психологических факторов профессиональной готовности, рассматриваемых через мотивационно ценностный контекст личности.

Автор длительное время возглавлял учебную работу в ведомственном ВУЗе Республики Казахстан, поэтому опыт этой работы позволил поднять эту проблему как актуальную не только в нашей стране, но и в других странах, имеющих похожую систему подготовки и переподготовки кадров как противопожарной службы, так и других государственных силовых структурах.

Мотивационно регуляторная сфера личности определяет направленность активности обучающегося, устойчивость его профессиональных намерений и способность к саморегуляции в условиях повышенных требований.

Выбор профессии пожарного-спасателя часто обусловлен сочетанием рациональных и эмоционально ценностных мотивов: ориентацией на стабильность службы, социальное признание, романтику профессии, стремление к преодолению риска и проявлению героизма.

В рамках научного исследования [8], мы проводили анкетирование личного состава противопожарной службы Атырауской и Актауской областей на предмет готовности к действиям по ликвидации крупных открытых пожаров нефти и нефтепродуктов. Ряд вопросов, предложенных в данной анкете, представляет интерес в контексте рассматриваемой настоящей статьи.

Психологическая готовность пожарных к действиям по ликвидации пожаров является актуальной проблемой. Подтверждением этого являются данные по психологическим ощущениям, которые испытывали опрашиваемые пожарные при тушении крупных открытых пожаров ЛВЖ, ГЖ. Отметим, что такие пожары являются достаточно сложными, затяжными и опасными. Ниже приведены данные по проценту положительной реакции на вопросы анкеты:

Психологическое напряжение, тревога – 23%

Боязнь неопределённости – 23%

Боязнь огня и высокой температуры – 9%

Боязнь большой физической нагрузки – 45%.

Как видно, наибольшее значение имеет боязнь высокой физической нагрузки. Это позволяет сделать вывод о том, что сами респонденты не считают свою физическую готовность адекватной для действий по тушению пожаров. Хотя данный недостаток легко может устраняться корректировкой планов служебной подготовки личного состава. Изучение распорядка дня в пожарных частях и их оснащения показывает, что имеются все условия для физического развития сотрудников при наличии у них такого поведенческого качества как самодисциплина.

Три остальных варианта ответов психологическое напряжение, тревога, боязнь неопределенности, огня и высокой температуры, можно объединить. Суммарно они составят более половины ответов в проблеме психологической подготовки. Интересно, что сотрудники сами осознают, что их психологическая готовность не достаточна для выполнения таких сложных задач.

Незначительное количество респондентов отметило боязнь огня и высокой температуры при пожаре нефтепродуктов. При условии, что сравнительно высокий процент, примерно четверть, составляет боязнь неопределенности, то напрашивается вывод о недостаточности знаний у сотрудников о физико-химических основах возникновения, развития и опасных факторов пожара. Все эти проблемы легко корректируются при некотором изменении учебных планов и программ на различных уровнях подготовки кадров.

Следующие два вопроса анкетирования имеют непосредственное значение к мотивации выбора профессии. На вопрос «Какие чувства заставляют Вас работать в противопожарной службе», мы получили следующие ответы:

Чувство долга - 50%;

Принуждение со стороны – 3%;

Желание испытать себя – 14%;

Необходимость содержать семью 33%.

Половина сотрудников отметило, что руководствуются чувством долга при работе в пожарных частях. Это свидетельствует о высоких морально-этических и патриотических качествах людей. Чувство долга и ответственность перед своей семьей, тоже достаточно высока (одна треть) и это правильно, вполне понятно и характеризует кадровый потенциал пожарных частей положительно.

Большое значение в части оценки подготовки специалистов пожарного дела имеет вопрос «Какие качества помогают Вам в работе пожарного»

Хорошая физическая подготовка – 29 %;

Смелость и уверенность в себе – 18 %;

Профессиональная подготовка – 35%

Способность брать на себя ответственность в сложных ситуациях – 18 %.

Обобщая данные опроса напрашивается интересный вывод, что примерно в равных долях респонденты выделяют значение образовательного процесса

(профессиональная подготовка), психологической подготовки (смелость и уверенность в себе, способность брать на себя ответственность в сложных ситуациях), самодисциплины, которая имеет значение во всех направлениях подготовки, а в данном случае конечно же в хорошей физической подготовке.

На раннем этапе мотивация мобилизует, а в дальнейшем трансформируется в осознанные профессиональные цели и ответственность за результаты деятельности.

Принципиально важно различать цель и мотивацию: цель отвечает на вопрос «зачем я это делаю?», а мотивация — «почему я хочу этого достичь?». Приведем пример из выводов по анкетированию. Пожарный стремиться заниматься физподготовкой. Цель — повысить свою физическую готовность. Мотивация — лучше выполнять свои профессиональные действия при пожаре. Осознание взаимосвязи этих категорий является основой формирования дисциплины и самодисциплины.

На протяжении длительного времени у нас уже сформировалась много уровневая система профессиональной подготовки кадров противопожарной службы. Мы в данном случае произведем ее формализацию. Основой ее является первоначальная подготовка и далее — основная подготовка, повышение квалификации и переподготовка. Эта часть является вертикальным вектором или иерархической моделью.

В контексте профессиональной подготовки специалистов пожарного дела профессиональную готовность целесообразно рассматривать как много векторное образование, включающее не только знания и практические умения, но и регуляторные функции, а также ценностно-мотивационные основания профессионального поведения. Такой подход позволяет выйти за рамки узкооперационального понимания готовности и рассматривать её как интегральное качество личности специалиста, определяющее надежность его деятельности в условиях риска, неопределённости и высокой ответственности. Мы назвали ее горизонтальной моделью, потому что компоненты, представленные в ней, не имеют иерархии и в равной степени должны реализовываться в учебном процессе.

Горизонтальная модель профессиональной готовности, включают в себя когнитивный, операциональный, регуляторный и ценностно-мотивационный компоненты. Данная модель отражает последовательность, а также взаимосвязанность блоков профессионального становления и позволит выявить место дисциплины и самодисциплины в общей системе подготовки.

Предлагаемая модель подчёркивает, что профессиональная готовность не формируется путём простого накопления знаний и навыков. Недостаточная сформированность регуляторного и ценностно-мотивационного компонентов приводит к тому, что даже высокий когнитивный и операциональный потенциал не реализуется в надёжной профессиональной деятельности.

При этом, дисциплина и самодисциплина выступают не изолированными характеристиками, а интегральными элементами регуляторного компонента,

опирающегося на мотивационно-ценностные основания личности. Их развитие должно рассматриваться как одна из приоритетных задач системы профессиональной подготовки специалистов пожарного дела на всех этапах — от обучения до повышения квалификации и переподготовки.

В рамках настоящего исследования под компонентом подготовки специалиста понимается не формальный этап образования, а степень сформированности профессионально значимых качеств, обеспечивающих надёжность деятельности в условиях риска и неопределённости, а используемое в статье понятие “компонент” носит не административный, а функционально-психологический характер.

Таким образом, объединяя эти две модели мы предлагаем многовекторную модель профессиональной подготовки с вертикальной и горизонтальной структурой, в которой нашли место дисциплина и самодисциплина как психологические факторы формирования специалиста противопожарной службы (рисунок 1).

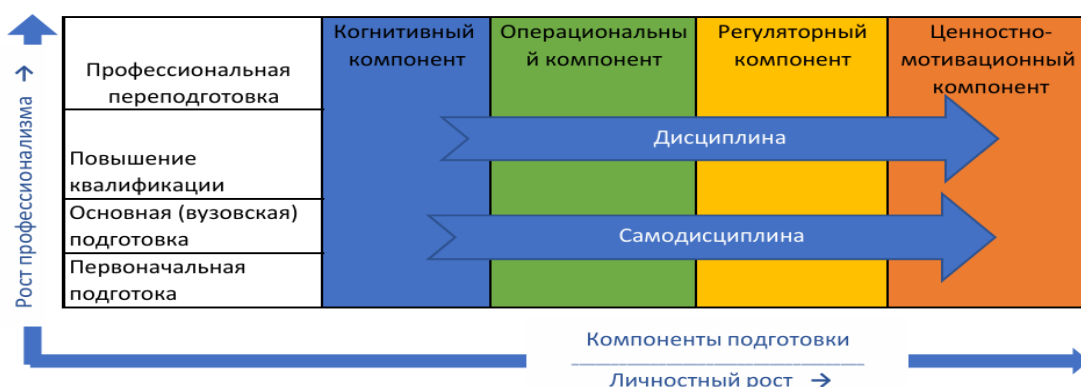

Рисунок 1 – Многовекторная модель профессиональной подготовки

Здесь дисциплина выступает как внешний регулятор профессионального поведения. Она обеспечивает упорядоченность и согласованность действий через соблюдение правил и требований. Она играет ключевую роль в коллективной эффективности, снижении риска дезорганизации и безопасности людей. Эффективность дисциплинарного воздействия зависит от осознания функциональной необходимости соблюдения норм.

Самодисциплина как внутренний механизм саморегуляции, проявляется через личностные ценности, морально этические нормы и осознанную ответственность за результаты деятельности. Она обеспечивает способность к саморазвитию, самообразованию и принятию взвешенных решений в условиях отсутствия внешнего контроля.

Дисциплина и самодисциплина находятся в отношениях взаимодополнения и последовательного развития. Внешние нормы интериоризируются и начинают соблюдаться благодаря внутренним убеждениям и профессиональной ответственности. Именно их сочетание создаёт психологическую основу надёжной деятельности в экстремальных условиях.

Анализ этапов профессионального становления специалистов пожарного дела показал, что соотношение дисциплины и самодисциплины изменяется по мере продвижения по уровням подготовки. На этапах первоначального обучения доминирует внешняя дисциплина, тогда как в процессе вузовской подготовки, повышения квалификации и профессиональной переподготовки возрастает роль самодисциплины как условия автономности, устойчивости и профессиональной зрелости. Установлено, что именно интериоризация внешних дисциплинарных требований и их трансформация во внутренние регуляторы поведения обеспечивают надёжность деятельности в экстремальных условиях

Предложенная вертикально-горизонтальная модель профессиональной готовности позволяет системно отразить место дисциплины и самодисциплины в общей структуре подготовки специалистов пожарного профиля и может быть использована как теоретическая основа для совершенствования психологической подготовки в системе профессионального образования, служебной подготовки, повышения квалификации и переподготовки кадров.

Перспективы дальнейших исследований связаны с адаптацией и универсализацией предложенной модели для других силовых и экстренных структур, деятельность которых осуществляется в условиях повышенного риска, неопределённости и высокой ответственности.

Список литературы:

1. Республика Казахстан. Закон РК. О гражданской защите: принят 11 апреля 2014 года № 188-V ЗРК.
2. Республика Казахстан. Закон РК. Об образовании: принят 27 июля 2007 года № 319-III.
3. Приказ Министра внутренних дел Республики Казахстан. Об утверждении Устава службы противопожарной службы: утв. 26 июня 2017 года № 445.
4. Приказ Министра образования и науки Республики Казахстан. Об утверждении Правил организации учебного процесса по кредитной технологии обучения в организациях высшего и (или) послевузовского образования: утв. 20 апреля 2011 года № 152.
5. Приказ Министра по Чрезвычайным Ситуациям Республики Казахстан. Правила организации учебного процесса по дистанционному обучению в специальном учебном заведении. утв. 10 августа 2021 года №391.
6. Приказ Министра просвещения Республики Казахстан. Об утверждении Типовых правил деятельности организаций образования соответствующих типов и видов, за исключением организаций высшего и послевузовского образования: утв. 31 августа 2022 года № 385.
7. Приказ Министра науки и высшего образования Республики Казахстан. Об утверждении государственных общеобязательных стандартов высшего и послевузовского образования: утв. 20 июля 2022 года № 2.

8. Проведение исследований по оценке и управлению рисками пожароопасных технологических процессов в нефтегазовой отрасли Республики Казахстан: отчет о НИР (заключительный) /АО НИИПБ и ГО МЧС РК. Рук. Джумагалиев Р.М.; исполн: Васина И.А., - Алматы, 2013, - № ГР 0111РК00085. - Инв. № 0213РК00087.

ӘОЖ 821.512.122

ҚАЗАҚ ӘДЕБИЕТІН ОҚЫТУДЫҢ ҒЫЛЫМИ-ИНТЕГРАЦИЯЛАНҒАН МОДЕЛІ

Г. С. Бөкен,

PhD (Философия докторы), қауымдастырылған профессор
Ш.Уәлиханов атындағы Көкшетау университеті
(Қазақстан, Көкшетау қ.)

Аңдатпа. Мақалада қазіргі білім беру жүйесінің стратегиялық міндеттері аясында С.Сейфуллин мен С. Мұқановтың әдеби мұрасын жаңа әдіснамалық деңгейде зерделеудің ғылыми-интеграцияланған моделі ұсынылып, бұл тұлғалардың шығармашылығын кеңестік идеологиялық шеңберден шығарып, ұлттық кодтың сақталуы, өлеңтанулық инновациялар мен рухани-тарихи сабақтастық тұрғысынан академиялық талдаудың маңыздылығы негізделген. Т.Кәкішев пен К.Ахметованың іргелі зерттеулеріне сүйене отырып, тұлғалардың тарихи-диалектикалық контекстегі рөлі мен тоталитарлық жүйе ішінде ұлттық мұраны қорғаған институционалдық қызметі айқындалып, С.Сейфуллиннің қазақ поэзиясына енгізген өзгерістері «силлабо-тоникалық эксперимент» (дыбыстық символизм, марштық сарын) ретінде, ал акқу, тұлпар, киік бейнелері ұлттық архетиптер мен гуманистік аксиология тұрғысынан ғылыми дәлелденген; сонымен қатар С. Мұқановтың «Аққан жұлдыз» роман-диалогиясы қазақ персонологиясының озық үлгісі ретінде қарастырылып, Шоқан Уәлихановтың ғылыми-ағартушылық феномені мен ұлттық интеллигенцияның рухани кодын модельдеудегі еңбегі сараланған.

Ұсынылып отырған модель аясында қос тұлғаның шығармалары жай ғана биография емес, қазақ ойшылының эволюциялық даму жолын, әлеуметтік-мәдени антропологияны және көшпелі мәдениеттен отырықшылыққа өту кезеңінің психологиялық панорамасын көрсететін әдебиет пен этнографияның синтезі ретінде оқытылуы тиіс екендігі дәлелденіп, автор ұсынған бес негізгі ғылыми тұжырым қазақ әдебиетін оқытудың әдістемелік мазмұнын байытуға, білім алушылардың эстетикалық талғамын тереңдетуге және ұлттық құндылықтарды ғылыми негізде объективті түрде терең түсінуіне жол ашады.

Тірек сөздер: С.Сейфуллин, С.Мұқанов, ғылыми-интеграцияланған модель, ұлттық код, ұлттық архетиптер, тұлғатану

Қазақ әдебиеттану ғылымы мен оны оқыту әдістемесінде С. Сейфуллин мен С. Мұқанов мұрасын жаңа әдіснамалық деңгейде зерделеу – қазіргі білім беру жүйесінің стратегиялық міндеті. Ғылыми-интеграцияланған модель бұл тұлғалардың шығармашылығын тек кеңестік идеологиялық шеңберде емес, ұлттық кодтың сақталуы, өлеңтанулық инновациялар және рухани-тарихи

сабақтастық тұрғысынан академиялық талдауды талап етеді.

Тәуелсіздік кезеңіндегі әдеби дискурста бұл тұлғаларға қатысты айтылған ғылыми негізсіз, субъективті пікірлерге Сәкентанудың негізін қалаған академик Тұрсынбек Кәкішев іргелі тойтарыс берді. Ғалым С. Сейфуллин мен С. Мұқанов тұлғаларын тарихи-диалектикалық контексте қарастырып, қоғамдық трагедия мен жеке тұлға эволюциясының арасалмағын ғылыми айқындады. Т. Кәкішевтің: *«С. Сейфуллиннің де, С. Мұқановтың да тарих алдындағы трагедиясы коммунистік идеалға ойланбай сенуден туғанын ашық айту керек»* [1,73], – деген тұжырымы бүгінгі білім беру моделінің әдіснамалық өзегі болуы тиіс. Бұл ұстанымды профессор Күләш Ахметова жалғастырып, тұлғалар мұрасын қазіргі білім беру бағдарламаларында ғылыми-педагогикалық тұрғыдан заңды түрде негіздеп келеді.

С. Сейфуллин – Абай Құнанбайұлынан кейінгі қазақ поэзиясының құрылымдық архитектурасын жаңартқан ірі теориялық новатор. Ол дәстүрлі силлабикалық жүйені сөздің табиғи екпінімен ұштастырып, қазақ поэзиясына тоникалық (екпінді) элементтер мен марштық сарын әкелді. Ақынның 1922 жылы Орынборда басылып шыққан «Асау тұлпар» жинағы жаңа заманның көрсеткіші болып табылатын пойызды, ұшақты, экспресті («Біздің тұрмыс – экспресс», «Қара айғыр») ерекше шабытпен жырлауымен құнды. Ал жинақтағы «Тау ішінде», «Біздің жақта», «Қашқынның ауылы» өлеңдерінде ақынның туған жерге деген сүйіспеншілігі мен бостандықты аңсауы көрініс тапқан.

Ақынның әңгіме-повестеріндегі («Сол жылдарда», «Қыр әңгімелері») ұлттық дәстүр, салт, этнографиялық сипаттарға ғылыми назар аудару — ұлттық кодты танудың төте жолы. Сонымен қатар, «Ақсақ киік», «Аққудың айырылуы» туындыларындағы сұлулық идеалы мен «Қызыл ат» поэмасының астарындағы ақынның қоғамдық ахуалға бағытталған өткір ойы мен астарлы сынын зерделеу маңызды.

Зырла, экспресс, ұш зырла! Жұлдыздай-ақ құлдыра! Құйындай құтыр, бұлдырла! Аямай жүгір бәрің де! [2,87]

Ақындық поэзияның биік шыңы – «Көкшетау» поэмасы (4 бөлім, 47 тарау). Ол Алаш зиялылары қуғындалған жылдары А. Байтұрсынұлы мен Х. Досмұхамедұлының ғылыми концепцияларын сақтап, «Қазақтың ескі ауыз әдебиет нұсқаларынан» (1931) және «Батырлар жыры» (1933) жинақтары арқылы ұлттық мұраны жүйелеудің Алаштық моделін жалғастырды.

С.Мұқановтың шығармашылығы – қазақ қоғамының ғасырлық шежіресі. Оның әдебиеттанудағы еңбегі қазақ персонологиясының (тұлғатану ғылымының) іргетасы болып табылады. 1942 жылғы «Очерктері» мен «Жарқын жұлдыздар» (1961) монографиясы Махамбет, Шортанбай, Абай және Шоқан мұрасын ғылыми жүйеледі.

Ғалымның тұлғатану бағытындағы ең биік шыңы – «Аққан жұлдыз» роман-диалогиясы[3]. Бұл туынды – Шоқан Уәлихановтың ғылыми-ағартушылық феноменін көркемдік және деректік тұрғыда біріктірген энциклопедиялық тұлғатану үлгісі.

1-ші кітапта: Шоқанның генезисі, балалық шағы және Омбыдағы академиялық қалыптасу кезеңі персонологиялық тұрғыдан талданған.

2-ші кітапта: Оның Гасфорттың адъютанты ретіндегі геосаяси қызметі мен демократиялық-ағартушылық миссиясының интеграцияланған бейнесі сомдалған.

Жоғарыдағы ғылыми тұжырымдарды саралай келе, төмендегідей ғылыми тұжырымдарды ұсынуға болады:

1) С.Сейфуллиннің Абайдан кейінгі қазақ өлеңінің құрылымына енгізген өзгерістері – «силлабо-тоникалық эксперимент» ретінде бағалануы тиіс. Сәкен Сейфуллин поэзиясы дәстүрлі 11 буынды кара өлең қалыбын динамикалық марштық ырғақпен (пойыз, экспресс дыбыстары арқылы) синтездеді. Бұл – қазақ өлеңтануындағы «дыбыстық символизм» (ономатопея) мен ырғақтық полифонияның ғылыми негізі. Оқытуда бұл ақынның жаңашылдығын техникалық прогресс пен ұлттық тілдің икемділігі тұрғысынан дәлелдейді.

2) С.Мұқановтың «Аққан жұлдыз» романы мен зерттеулері – «академиялық персонологияның» эталоны. Шоқан, Абай, Махамбет бейнелері арқылы С. Мұқанов ұлттық интеллигенцияның «генетикалық және рухани кодын» модельдеді. Ғылыми-интеграцияланған модельде бұл шығармалар жай ғана биография емес, қазақ ойшылының эволюциялық даму жолын (Омбы корпусынан геосаяси экспедицияларға дейін) көрсететін әлеуметтік-мәдени антропология ретінде оқытылуы керек.

3) С. Сейфуллин шығармашылығындағы аққу, тұлпар, киік бейнелері – жай сурет емес, ұлттық архетиптер мен таңбалар. Сәкен символдары (мысалы, «Аққудың айырылуы») – қазақ эстетикасындағы гуманистік аксиологияның (құндылықтар жүйесі) көрінісі. Модель аясында бұл образдарды табиғат пен адамның экзистенциалды байланысы, сұлулықтың трагедиялық сипаты ретінде талдау қажет. Бұл оқушының эстетикалық талғамын ғылыми тереңдетуге мүмкіндік береді.

4) Академик Т. Кәкішев пен К. Ахметова негіздеген объективтілік принципіне сүйену. С. Сейфуллин мен С.Мұқановтың идеологиялық шеңбердегі қызметі мен олардың ұлттық фольклорды (Алаштық үлгідегі жіктеулер), Махамбет пен Шортанбай мұрасын сақтап қалуы арасында «ғылыми диссиденттік» сабақтастық бар. Бұл тұлғалар — тоталитарлық жүйенің ішінде жүріп, ұлттық мұраны академиялық деңгейде қорғап қалған «институционалдық қорғандар».

5) С.Сейфуллиннің «Қыр әңгімелері» мен С.Мұқановтың «Өмір мектебіндегі» этнографиялық суреттер. Бұл туындылар – қазақ тұрмысы мен салтының көркем энциклопедиясы. Модель аясында олар әдебиет пен этнографияның синтезі ретінде қарастырылып, ұлттық тұрмыс-салттың (көшпелі мәдениеттен отырықшылыққа өту кезеңі) психологиялық және әлеуметтік панорамасын танудың құралы болып табылады. Сайып келгенде, бұл күндері асыл есімдеріне көлеңке түсіргісі келген зерттеушілер, ең алдымен,

қос дүлдүлдің қазақ әдебиетінің тарихына қосқан орасан зор үлесін танып, жоғары деңгейде бағалағаны нұр үстіне нұр болар еді.

Әдебиеттер тізімі:

1. Кәкішев Т.Сәбит пен Мағжан түйіні//«Сарыарқа» журналы N2,1992. – 73 б.
2. Сейфуллин С. Көп томдық шығармалар жинағы. – Алматы: «Қазығұрт» баспасы, 2004. Т2. Өлеңдер. – 392 б.
3. Мұқанов С.Аққан жұлдыз: Роман: Нұр-Сұлтан: Foliant, 2021. – 978 б.

ӘОЖ 004.8

ҚАРҚЫНДЫ ОҚЫТУ ЖАҒДАЙЫНДА ОҚУ МАТЕРИАЛДАРЫН ӘЗІРЛЕУДЕ ПРОМПТ-ИНЖИНИРИНГТІ ҚОЛДАНУДЫҢ ӘДІСТЕМЕЛІК НЕГІЗДЕРІ

А.Ғ. Мусайбеков, А.Ө. Беркимбаева,
Қазақстан Республикасы ТЖМ М.Ғабдуллин атындағы
Азаматтық қорғау академиясы
(Қазақстан, Көкшетау қ.)

Аңдатпа. Мақалада жасанды интеллектті (бұдан әрі – ЖИ) пайдалану жағдайында оқу материалдарын әзірлеуде промпт-инжинирингті қолданудың әдістемелік негіздері қарастырылады. Оқытушылардың зияткерлік жүйелермен тиімді өзара іс-қимыл жасау дағдыларын қалыптастыру қажеттілігі негізделіп, нақты педагогикалық міндетке сәйкес промпт құрастырудың құрылымдалған тәсілі ұсынылады. Зерттеу барысында промпттың негізгі компоненттері, оқу материалының сапасын арттыруға ықпал ететін талаптар, сондай-ақ ЖИ көмегімен дайындалған материалдарды педагогикалық сараптамадан өткізу жолдары талданады. Қарқынды оқыту әдістері шеңберінде промпт-инжинирингті қолдану білім алушылардың танымдық белсенділігін арттыруға, кәсіби жағдайларды талдау дағдыларын қалыптастыруға және оқу процесін әдістемелік тұрғыдан тиімді ұйымдастыруға мүмкіндік беретіні көрсетіледі. Практикалық сынақ нәтижелері аталған тәсіл оқу тапсырмаларын әзірлеуге жұмсалатын уақытты қысқартып қана қоймай, олардың құрылымдылығын, кәсіби бағыттылығын және дидактикалық мақсаттарға сәйкестігін арттыратынын дәлелдейді.

Тірек сөздер: жасанды интеллект, промпт-инжиниринг, қарқынды оқыту әдістері, оқу материалдары, педагогикалық қызмет, құрылымдалған промпт, кәсіби дайындық.

Білім беру жүйесі дамуының қазіргі кезеңі цифрлық технологиялардың, соның ішінде жасанды интеллект жүйелерінің қарқынды енгізілуімен сипатталады. Генеративті нейрондық желілер оқу мәтіндерін дайындау, практикалық тапсырмалар құрастыру, бақылау сұрақтарын әзірлеу, ситуациялық кейстерді қалыптастыру және білім алушылардың өзіндік жұмысына арналған материалдарды жүйелеу бағыттарында кең мүмкіндіктер ашады [1]. Алайда ЖИ құралдарын қолдану өздігінен сапалы педагогикалық

нәтиже бермейді. Олардың тиімділігі оқытушының әдістемелік ойлауына, қойылатын міндеттің нақтылығына және сұраныстың құрылымына тікелей байланысты.

Тәжірибе көрсеткендей, көптеген жағдайда ЖИ-ді пайдалану фрагментарлық сипатта қалып отыр. Оқытушы жүйеге жалпы сипаттағы сұраныс берген кезде алынатын жауап та көбіне жалпылама, теориялық және нақты оқу жағдайына толық бейімделмеген түрде болады. Мұндай материалды сабақта қолдану үшін қосымша өңдеу, нақтылау және дидактикалық талаптарға сәйкестендіру қажет. Сондықтан қазіргі кезеңде ЖИ мүмкіндіктерін меңгерумен қатар, онымен дұрыс жұмыс істеудің әдістемесін қалыптастыру да маңызды болып отыр [2].

Бұл мәселе танымдық қызметті жандандыруға, білім алушыларды белсенді ойлауға және кәсіби шешім қабылдауға бағытталған қарқынды оқыту әдістерін іске асыру жағдайында ерекше өзектілікке ие болады. Қарқынды оқыту әдістері қысқа уақыт ішінде оқу ақпаратын терең меңгертуге, практикалық дағдыларды бекітуге және кәсіби жағдайларда әрекет ету алгоритмдерін қалыптастыруға бағытталады. Мұндай сабақтар үшін дайындалатын материалдар тек теориялық мазмұнмен шектелмей, нақты жағдайды талдауға, салыстыруға, дәлелдеуге, шешім таңдауға және қорытынды жасауға мүмкіндік беруі тиіс [3].

Осы тұрғыдан алғанда промпт-инжиниринг педагогикалық қызметте қолданылатын маңызды құралдардың бірі ретінде қарастырылады. Промпт-инжиниринг – ЖИ жүйелеріне берілетін сұраныстарды мақсатты, нақты және құрылымдалған түрде құрастыруға бағытталған әдістер мен тәсілдер жиынтығы. Оның басты ерекшелігі – оқытушының ойындағы педагогикалық міндетті зияткерлік жүйе түсінетін және сапалы нәтиже бере алатын форматқа келтіруінде. Дұрыс құрылған промпт оқу материалының мазмұнын, күрделілік деңгейін, аудиториясын, қолданылатын дереккөздерін және күтілетін нәтижесін алдын ала айқындауға мүмкіндік береді [4].

ЖИ жүйелерінің нәтижелілігі мазмұнды генерациялауды басқарудың негізгі құралы болып табылатын промпт сапасымен айқындалады. Промпт арқылы тапсырманың шекарасы, тақырыптық бағыты, ғылыми негізі, тілдік стилі және нәтиженің ұсынылу форматы белгіленеді. Егер сұраныс нақты құрылмаса, ЖИ көбіне декларативті сипаттағы, әдістемелік тұрғыдан толық пысықталмаған жауаптар ұсынады [5]. Сол себепті промпт құрастыру кезінде оның әрбір компоненті педагогикалық мақсатпен байланыстырылуы қажет.

Осы зерттеу шеңберінде оқу материалдарын әзірлеуге арналған тиімді промпттың негізгі компоненттері айқындалды. Олар оқытушыға ЖИ-мен өзара іс-қимылды жүйелі ұйымдастыруға, тапсырманың мәнмәтінін нақтылауға және алынатын нәтиженің сапасын алдын ала басқаруға мүмкіндік береді. Ұсынылған компоненттер төмендегі кестеде берілген.

Компонент	Мазмұны	Педагогикалық маңызы	Мысал
Рөл	ЖИ орындайтын қызметті айқындау	Жауаптың кәсіби бағытын нақтылайды	«ТЖМ жоғары оқу орнының оқытушысы ретінде...»
Нәтиже	Күтілетін өнімді көрсету	Генерацияланатын материалдың түрін анықтайды	ситуациялық кейс, дәріс жоспары, тест сұрақтары
Нысан	Тақырыпты, аудиторияны және оқу мақсатын сипаттау	Материалды нақты білім алушылар тобына бейімдейді	1-курс курсанттары, «Жану және жарылыс теориясы» пәні
Материалдар	Оқулықтар, формулалар, нормативтік құжаттар, бастапқы деректер	Ғылыми дәлдік пен дереккөзге сүйенуді қамтамасыз етеді	анықтамалық кесте, есеп шарты, әдістемелік нұсқау
Тәсіл	Баяндау стилі мен әдістемелік бағытын белгілеу	Мәтіннің ғылыми, оқу немесе практикалық сипатын реттейді	қысқа, ресми, оқу-әдістемелік стильде
Жауап түрі	Нәтиженің құрылымын көрсету	Материалды сабақта бірден қолдануға ыңғайлы етеді	кесте, алгоритм, кезеңдік жоспар, шешім үлгісі
Мысалдар	Қажетті форматқа бағдар беретін үлгі ұсыну	Релевантты емес жауап алу ықтималдығын төмендетеді	эталондық шешім, дайын кейс үлгісі
Тексеру талабы	ЖИ жауабын оқытушының міндетті сараптамасынан өткізу	Қателіктерді, дәлсіздіктерді және орынсыз тұжырымдарды болдырмайды	«Нәтижені оқу мақсатына сәйкестігі бойынша бағала»

1-кесте – Оқу материалдарын әзірлеуге арналған тиімді промпт құрылымы

Кестеде көрсетілген құрылым промтты кездейсоқ сұрақ ретінде емес, педагогикалық міндетті шешуге арналған әдістемелік құрал ретінде қарастыруға мүмкіндік береді. Мысалы, «тапсырма құрастыр» деген жалпы сұраныс пен «1-курс курсанттарына арналған, өрт қауіпті жағдайды талдауға бағытталған, бастапқы деректері мен эталондық шешімі бар ситуациялық кейс әзірле» деген құрылымдалған промттың нәтижесі бірдей болмайды. Екінші жағдайда ЖИ нақты аудиторияны, пән мазмұнын, тапсырма форматын және күтілетін оқу нәтижесін ескере отырып жауап береді.

Промт құрылымындағы «рөл» компоненті ерекше маңызға ие. Ол ЖИ жауабының кәсіби бағытын анықтайды. Егер жүйеге «әдіскер», «пән оқытушысы», «сарапшы» немесе «тәжірибелік сабақ әзірлеуші» рөлі берілсе, алынатын мәтіннің мазмұны да сол бағытқа бейімделеді. Бұл әсіресе кәсіби білім беру ұйымдары үшін маңызды, себебі оқу материалы тек жалпы білім беруге емес, болашақ маманның нақты қызметтік міндеттерін орындауға дайындауға бағытталуы тиіс.

«Нысан» компоненті тақырыпты, білім алушылар санатын, олардың даярлық деңгейін және оқу мақсатын нақтылауға мүмкіндік береді. Мысалы, бір тақырып бойынша мектеп оқушыларына, колледж студенттеріне және жоғары оқу орны курсанттарына арналған материалдар мазмұны мен күрделілік деңгейі бойынша бірдей болмауы керек. Сондықтан промтта аудиторияның ерекшелігі көрсетілген жағдайда ЖИ жауабы да анағұрлым мақсатты әрі қолдануға ыңғайлы болады.

«Материалдар» компонентін енгізу ғылыми дәлдікті арттыруға бағытталған. ЖИ кейбір жағдайда нақты дереккөзге сүйенбестен жалпылама ақпарат ұсынуы мүмкін. Ал егер промтта қолданылатын оқулық, формула, нормативтік құжат немесе бастапқы дерек нақты көрсетілсе, нәтиженің пәндік мазмұнға сәйкестігі артады. Дегенмен бұл компонент ЖИ жауабын толықтай дайын және қателіксіз деп қабылдауға негіз болмайды. Оқытушы тарапынан сараптамалық тексеру міндетті түрде сақталуы қажет.

Қарқынды оқыту әдістері шеңберінде промт-инжинирингті қолдану бірнеше бағытта жүзеге асырылуы мүмкін. Біріншіден, ЖИ көмегімен қысқа мерзім ішінде түрлі деңгейдегі тапсырмалар жүйесін құрастыруға болады. Екіншіден, күрделі теориялық материалдарды білім алушыларға түсінікті тілде қайта құрылымдау мүмкіндігі пайда болады. Үшіншіден, оқу процесіне кәсіби жағдайлар, проблемалық сұрақтар, ситуациялық кейстер және шешім қабылдау алгоритмдері енгізіледі. Бұл білім алушылардың тек есте сақтауын емес, талдау, салыстыру және қорытынды жасау қабілеттерін дамытуға ықпал етеді.

Зерттеу барысында ұсынылған тәсілді іске асыру бірнеше кезең бойынша ұйымдастырылды. Бірінші кезеңде педагогикалық мақсат анықталды: білім алушылардың өрт қауіпті жағдайларды талдау, жанғыш заттардың қасиеттерін бағалау және алынған деректер негізінде қорытынды жасау дағдыларын қалыптастыру. Екінші кезеңде осы мақсатқа сәйкес промттың құрылымы әзірленді. Үшінші кезеңде ЖИ көмегімен оқу тапсырмаларының бастапқы

нұсқалары алынды. Төртінші кезеңде оқытушы материалды ғылыми дәлдік, терминологиялық дұрыстық, кәсіби бағыттылық және дидактикалық мақсатқа сәйкестік тұрғысынан тексерді.

Келесі кезеңде дайындалған материалдар нақты сабақ форматына бейімделді. Практикалық сабақ үшін есеп шарты, бастапқы деректер, талдау сұрақтары және эталондық шешім үлгісі енгізілді. КОӨЖ немесе білім алушылардың өзіндік жұмысы үшін ізденіс сипатындағы тапсырмалар, салыстырмалы талдау сұрақтары және қысқаша қорытынды жазуға бағытталған тапсырмалар ұсынылды. Мұндай тәсіл бір тақырыпты әртүрлі оқу формаларында қолдануға мүмкіндік берді.

Тәжірибелік сынақ «Жану және жарылыс теориясы» пәнін оқыту шеңберінде жүзеге асырылды. Бұл пән болашақ азаматтық қорғау мамандары үшін маңызды теориялық негіз қалыптастырады, себебі өрттің пайда болуы, жану процесінің жүруі, жарылыс қаупі, жанғыш заттардың қасиеттері және өрт қауіпті жағдайларды бағалау мәселелері кәсіби қызметпен тікелей байланысты. Осыған байланысты оқу материалдары тек анықтамалық сипатта емес, кәсіби міндеттерді шешуге бағытталған мазмұнда әзірленді.

Зерттеу барысында білім алушыларда өрт қауіпті жағдайларды талдау және шешім қабылдау дағдыларын қалыптастыруға бағытталған 10-нан астам тапсырма әзірленді. Олардың ішінде ситуациялық кейстер, қысқа есептік тапсырмалар, талдау сұрақтары, салыстыру кестелері және эталондық жауап үлгілері болды. Мысалы, «Жалын түсі бойынша жанғыш заттың түрін анықтау» тақырыбы бойынша курсанттарға жағдай сипаттамасы, бастапқы бақылау деректері, анықтамалық мәліметтер және қорытынды жасау алгоритмі ұсынылды.

Мысал ретінде іске асырылған промпттың құрылымын келтіруге болады: «Рөл: ТЖМ жоғары оқу орнының оқытушысы. Міндет: „Жалын түсі бойынша жанғыш заттың түрін анықтау“ тақырыбы бойынша ситуациялық кейс әзірле. Аудитория: 1-курс курсанттары. Материалдар: жалын түсіне қатысты анықтамалық мәліметтер және жанғыш заттардың негізгі сипаттамалары. Формат: жағдайды сипаттау, бастапқы деректер, талдау сұрақтары, анықтамалық формула немесе кесте, эталондық шешім». Мұндай промпт ЖИ-ге тапсырманың тек тақырыбын ғана емес, оның педагогикалық мақсатын, құрылымын және күтілетін нәтижесін де нақты көрсетеді.

Алынған материал логикалық тұрғыдан аяқталғандығымен және практикалық бағыттылығымен ерекшеленді. Тәсілді қолдану бір тапсырманы әзірлеудің орташа уақытын 60–90 минуттан 15–25 минутқа дейін қысқартуға мүмкіндік берді. Сонымен қатар материалдардың құрылымдалу деңгейінің, терминологиялық бірізділігінің және оқыту мақсаттарына сәйкестігінің артқаны байқалды. Оқытушы үшін ЖИ дайын материалдың орнына бастапқы әдістемелік нұсқа қалыптастыратын көмекші құрал қызметін атқарды.

Промпт-инжинирингті қолданудың тағы бір артықшылығы – оқу материалдарын саралау мүмкіндігі. Бір тақырып бойынша қарапайым, орташа

және күрделі деңгейдегі тапсырмалар жасау арқылы білім алушылардың даярлық деңгейін ескеруге болады. Мысалы, бастапқы деңгейде негізгі ұғымдарды анықтауға бағытталған сұрақтар берілсе, орташа деңгейде салыстыру және түсіндіру тапсырмалары, ал жоғары деңгейде кәсіби жағдайды талдау және шешім қабылдау кейстері ұсынылады. Бұл қарқынды оқыту жағдайында білім алушылардың жеке мүмкіндіктерін ескеруге мүмкіндік береді.

Сонымен бірге промпт-инжинирингті қолдану оқытушының әдістемелік жауапкершілігін төмендетпейді. Керісінше, ЖИ ұсынған материалды бағалау, іріктеу, түзету және нақты оқу жағдайына бейімдеу оқытушының кәсіби құзыретіне тікелей байланысты. ЖИ кейбір жағдайда терминдерді дұрыс қолданбауы, формулаларды толық түсіндірмеуі, деректерді жалпылауы немесе кәсіби салаға сәйкес келмейтін мысалдар ұсынуы мүмкін. Сондықтан алынған нәтиже міндетті түрде сараптамалық тексеруден өтуі тиіс.

ЖИ-мен жұмыс істеу кезінде академиялық адалдық, ақпараттық қауіпсіздік және дереккөздермен жұмыс істеу мәселелеріне де назар аудару қажет. Оқу материалына енгізілетін мәліметтер сенімді дереккөздермен салыстырылып, қажет болған жағдайда оқулықтармен, нормативтік құжаттармен және ғылыми әдебиеттермен нақтылауы тиіс. Сонымен қатар қызметтік немесе шектеулі қолжетімділікке жататын ақпаратты ашық зияткерлік жүйелерге енгізуге жол берілмеуі керек. Бұл талап әсіресе әскери және азаматтық қорғау жүйесіне арналған білім беру ұйымдары үшін маңызды.

Осылайша, промпт-инжиниринг оқытушының жұмысын алмастыратын құрал емес, оның әдістемелік қызметін оңтайландыратын көмекші технология ретінде қарастырылуы тиіс. Ол оқу материалдарын әзірлеу уақытын қысқартуға, тапсырмалардың мазмұнын әртараптандыруға, кәсіби жағдайларды модельдеуге және білім алушылардың белсенді оқу әрекетін ұйымдастыруға мүмкіндік береді. Алайда соңғы педагогикалық шешім, материалдың сапасын бағалау және оны оқу процесіне енгізу жауапкершілігі оқытушыда сақталады.

Білім беру процесінде жасанды интеллектті пайдалану оны тиімді қолдануды қамтамасыз ететін әдістемелік тәсілдерді әзірлеуді және енгізуді талап етеді. Промпт-инжиниринг оқытушының зияткерлік жүйелермен өзара іс-қимылын ұйымдастырудың негізгі құралы ретінде әрекет етіп, алынатын нәтижелердің сапасын айқындайды. Ұсынылған құрылымдалған тәсіл оқу материалдарын әзірлеу процесін жүйелеуге, олардың мазмұнын кәсіби бағытта нақтылауға және әдістемелік тұрғыдан пысықталу деңгейін арттыруға мүмкіндік береді.

Жүргізілген тәжірибелік сынақ қарқынды оқыту әдістері шеңберінде промпт-инжинирингті қолдану оқу тапсырмаларын әзірлеуге жұмсалатын уақытты қысқартуға және олардың сапасын арттыруға ықпал ететінін көрсетті. Бұл тәсіл әсіресе кәсіби пәндерді оқытуда тиімді, себебі ол нақты жағдайларды модельдеу, талдау тапсырмаларын құрастыру және білім алушылардың кәсіби ойлауын дамыту мүмкіндігін кеңейтеді. Жалпы алғанда, промпт-инжинирингті

педагогикалық қызметте саналы және жауапты пайдалану мамандарды даярлау сапасын арттырудың перспективалық бағыты болып табылады.

Әдебиеттер тізімі:

1. Чеснокова Г.Г. Цифрландыру мектептегі білім беру процесінің тиімділігін арттыру факторы ретінде // Қазіргі ғылымның өзекті мәселелері. – 2023. – Б. 589–592.
2. Соколова М.Е. ChatGPT және промпт-инжиниринг: генеративті нейрондық желілерді ғылымға енгізу перспективалары туралы // Әлеуметтік және гуманитарлық ғылымдар. Отандық және шетелдік әдебиет. 2-серия. – 2024. – № 1. – Б. 92–109.
3. Полат Е.С. Білім беру жүйесіндегі қазіргі педагогикалық және ақпараттық технологиялар. – М.: Академия, 2020. – 368 б.
4. Беркимбаева А.О., Мусайбеков А.Г., Молдахметов А.Д. Жану процестерін компьютерлік көруді пайдалана отырып цифрлық зертханалық зерттеуде жасанды интеллектті қолдану // Ұлттық және халықаралық қауіпсіздік мүддесінде әскери білімді, ғылымды және технологияларды жетілдірудің инновациялық тәсілдері: VIII Халықаралық ғылыми-практикалық конференция материалдарының жинағы. – 1-бөлім. – Петропавл: Қазақстан Республикасы Ұлттық ұланы академиясы, 2026. – Б. 183–191.
5. Андреев А.А. Қашықтықтан оқыту: теория және практика. – М.: Юрайт, 2020. – 336 б.

ӘОЖ 81.276.6

ӘСКЕРИ АВИАЦИЯЛЫҚ ЖОҒАРЫ ОҚУ ОРНЫНДА ОҚЫТУДЫ ҚАЗАҚ ТІЛІНЕ КӨШІРУДІҢ МӘСЕЛЕЛЕРІ ЖӘНЕ ШЕШУ ЖОЛДАРЫ

А.Ж.Суюнбаева, А.Б.Рысбеков,

Екі мәрте Кеңес Одағының батыры Т.Я.Бигелдинов атындағы
Әуе қорғанысы күштері Әскери институты
(Қазақстан, Ақтөбе қ.)

Аннотация. Бұл ғылыми мақалада әскери авиациялық жоғары оқу орнында оқытуды қазақ тіліне көшіру барысында туындайтын негізгі лингвистикалық, әдістемелік, ұйымдастырушылық және кадрлық мәселелер жан-жақты талданады. Әскери жоғары оқу орындарында қазақ тілін қолдану – кәсіби терминологияны меңгерту, оқу сапасын арттыру үшін маңыздылығы айтылады. Зерттеу нәтижелері әскери авиациялық білім беру жүйесінде мемлекеттік тілді енгізудің қажеттілігін көрсетеді. Авторлар білім алушылардың 85 пайыздан астамы қазақ тілінде білім алған тұлғалар екенін ескере отырып, оқу үдерісін қазақ тілінде ұйымдастырудың тиімді тетіктерін ұсынады. Әсіресе тіл мамандары мен авиация саласы мамандарының бірлесуі арқылы авиациялық терминологиялық сөздік әзірлеу, қазақ

тілінде сапалы оқу-әдістемелік әдебиеттерді сертификатталған аударма ұйымдары арқылы қамтамасыз ету және мемлекеттік тілде сабақ беретін оқытушыларды материалдық ынталандыру мәселелеріне ерекше назар аударылады. Осылайша, ұлттық терминологияны дамыту, өз кезегінде қазақ тілінде ғылымның өсіп-өркендеуіне елеулі үлес қосатын, техникалық прогреске жол ашып отырған оқу үдерісінде табыстарға жеткізетін жол ретінде ұсынылады. Сондай-ақ кәсіби сөздер, архаизмдер мен диалектизмдер арасында лексикалық бірліктердің әлеуетін жаңарту және көтеру қағидаттары қарастырылады. Қазақ әскери терминологиясы мәселелерін зерделеу оны әлем тілдеріндегі терминологияны дамытудың жалпы үрдістерімен өзара байланыста қарау қажеттігін талап етеді.

Тірек сөздер: әскери авиациялық білім беру, мемлекеттік тіл, авиациялық терминология, әскери терминология, кәсіби сөздер, диалектизм, архаизм, оқу-әдістемелік қамтамасыз ету.

Кіріспе. Әскери авиациялық жоғары оқу орындары Қазақстан Республикасының қорғаныс қабілетін қамтамасыз ететін, жоғары кәсіби даярлығы бар ұшқыштарды, авиациялық инженерлерді және басқару кадрларын дайындайтын стратегиялық маңызы бар білім беру ұйымдары болып табылады. Бұл оқу орындарында жүзеге асырылатын білім беру үдерісі тек техникалық немесе тактикалық даярлықпен шектелмей, сонымен қатар әскери-кәсіби ойлау, тәртіп, жауапкершілік және тілдік құзыреттілік сияқты маңызды компоненттерді қамтиды. Қазіргі кезеңге дейін әскери авиациялық жоғары оқу орындарында оқыту тілі ретінде негізінен орыс тілі қолданылып келеді. Мұндай жағдайдың қалыптасуына авиация саласының тарихи дамуы, кеңестік кезеңде қалыптасқан оқу-әдістемелік база, сондай-ақ авиациялық терминологияның орыс тілінде жүйеленуі әсер етті. Нәтижесінде қазақ тілінде сапалы оқулықтар мен әдістемелік құралдардың тапшылығы байқалды.

Сонымен қатар, соңғы жылдары елімізде мемлекеттік тілдің мәртебесін арттыруға бағытталған білім беру саясаты белсенді жүзеге асырылуда. Осы тұрғыдан алғанда әскери авиациялық жоғары оқу орындарында оқытуды қазақ тіліне көшіру тек тілдік мәселе емес, сонымен қатар стратегиялық, әлеуметтік және педагогикалық мәні бар кешенді үдеріс ретінде қарастырылады.

Зерттеу міндеттері. Әскери авиациялық білім беру жүйесіндегі өзекті мәселелердің бірі – қазақ тіліндегі авиациялық терминологияның жеткіліксіз деңгейде қалыптасуы, осы мәселе мақаланың өзектілігі болып табылады. Қазіргі таңда көптеген авиациялық ұғымдар орыс тіліндегі нұсқада немесе тікелей калька түрінде қолданылып келеді. Бұл жағдай кәсіби тілдің бірізділігін бұзып, оқу үдерісінде түсінбеушіліктердің туындауына себеп болады.

Терминдер тілдегі кез келген сөз сияқты ұлттық тілдің сөздік құрамын байытуға қызмет етеді. Тұтас ұғымды білдіретін арнайы лексикалық бірлік ретінде термин ғылымның, өнердің, саясаттың, техниканың және т.б. кілті болып табылады. Ғаламдық ақпараттық кеңістіктің қалыптасуы, әлемдік интеграцияға бағытталған қоғамдық және экономикалық процестердің серпіні салдарынан әрбір тілдің лексикалық жүйесінде алынған сөздердің үлес салмағы ұдайы өсіп келеді. Тілде пайда болатын жаңа сөздердің 70% -ға жуығы - терминдер. Әртүрлі халықтардың табиғи қатар өмір сүруі кезінде ұғымдар

алынады және олар ұғымдық деңгейде сәйкестендіріледі, осылайша тілімізде кірме сөздер пайда болады [1]. Кірме сөздер лексикалық қорға еніп, тіл нормаларына бейімделеді, мазмұны бойынша түсініксіз сөздің мағынасына жақын келетін ұқсас ұғыммен толығымен арнайы салада ұдайы қолдану нәтижесінде сөз термин ретінде толығымен бейімделеді және белсенді қолданысқа енеді.

Мақаланың мақсаты әскери авиациялық жоғары оқу орындарында қазақ тілінде білім берудің мәселелері мен әскери терминологияны қалыптастыру жолдары және осы бағыттың перспективаларын қарастыру болып табылады. Талдау материалдары Әуе қорғанысы күштері Әскери институтының кадрлар бөлімінен алынған анықтамалық ақпараттар және қазақ тілінің терминологиялық сөздіктерінен алынған мысалдар болды.

Зерттеу барысында әскери авиациялық жоғары оқу орындарына қабылданатын талапкерлердің тілдік құрамы талданды. Нәтижесінде талапкерлердің 90 пайыздан астамы қазақ тілінде білім беретін жалпы білім беретін мектептердің түлектері екені анықталды. Бұл көрсеткіш әскери авиациялық білім беру жүйесінде қазақ тілінде оқытуды кеңінен енгізудің объективті қажеттілігін айқын көрсетеді.

Курсанттардың басым бөлігінің ана тілі қазақ тілі болған жағдайда, оқу үдерісінің өзге тілде жүргізілуі оқу материалының толық әрі терең меңгерілуіне кедергі келтіруі мүмкін. Әсіресе күрделі авиациялық-техникалық пәндерде тілдік тосқауыл білім алушылардың логикалық ойлауына, терминдерді дұрыс түсінуіне және кәсіби шешім қабылдауына кері әсер етеді. Осыған байланысты оқу үдерісін білім алушылардың тілдік ерекшеліктеріне бейімдеу әскери авиациялық кадрларды даярлау сапасын арттырудың маңызды шарты ретінде қарастырылады. Қазақ тілінде жүргізілген оқыту курсанттардың оқу мотивациясын арттырып, кәсіби даярлықтың тиімділігін күшейтеді.

Зерттеу нәтижелері авиациялық терминологияны дамыту тек лингвистикалық тұрғыдан ғана емес, салалық тұрғыдан да кешенді тәсілді талап ететінін көрсетті. Терминдердің мағыналық дәлдігін қамтамасыз ету үшін тіл мамандары мен әскери авиация саласының тәжірибелі мамандарының бірлескен жұмысы аса маңызды. Мұндай ынтымақтастық терминдердің әрі ғылыми, әрі практикалық мазмұнын сақтауға мүмкіндік береді.

Негізгі бөлім. Осыған байланысты авиациялық терминологиялық сөздік әзірлеу әскери авиациялық жоғары оқу орнында қазақ тілінде оқытудың негізгі ғылыми-әдістемелік тірегіне айналуы тиіс. Бұл сөздік оқытушылар мен курсанттар үшін бірыңғай терминологиялық база қызметін атқарады. Көтеріліп отырған басты мәселеге сәйкес, бірнеше жылдар қатарынан (2015-2021 жылдар аралығында) Әуе қорғанысы күштері Әскери институтының мемлекеттік тіл кафедрасының ғылыми жұмысы аясында әскери авиацияда ұшуларды қамтамасыз етудің түрлі салалары бойынша (ұшуларды аэронавигациялық қамтамасыз ету; ұшуларды инженерлік жабдықтармен қамтамасыз ету; ұшуларды медициналық қамтамасыз ету; ұшуларды орнитологиялық

қамтамасыз ету) тақырыптық үштілді авиациялық терминологиялық сөздіктер, әскери авиациялық терминдер сөздіктері әзірленді [1]. Қазіргі уақытта біздің әскери жоғарғы оқу орнында оқулықтардың барлыққа (мұның ішінде арнайы пәндер бойынша дәрістер, арнайы курс материалдары) дерлігі орыс тілінен қазақ тіліне аударылуда және қолданысқа енгізілуде.

Дегенмен, әскери авиациялық пәндер бойынша қазақ тіліндегі оқу-әдістемелік әдебиеттердің жеткіліксіздігі оқытуды қазақ тіліне көшіру үдерісіндегі негізгі кедергілердің бірі болып табылады. Қазіргі қолданыстағы кейбір аудармалар мазмұндық тұрғыдан дәл емес немесе ғылыми талаптарға толық сәйкес келмейді. Бұл орайда ескеретін жағдай, қазақ тіліндегі әскери терминологияның қалыптасуы мен қолданылуы.

Қазақ тіліндегі әскери терминологияның дамуы мен қалыптасуына жалпы шолу жасайтын болсақ, қазіргі заманғы қазақ терминологиясында терминдердің қалыптасуының дәстүрлі тәсілдері кеңінен қолданылады: сөз құрылымына қатысты (морфологиялық, синтаксистік); ұғымдық мағынаны беруге қатысты (лексикалық-семантикалық, калькалау және т.б.) Ғылымның түрлі салаларында терминдердің қалыптасуының қандай да бір тәсілінің даму серпініне қатысты көптеген зерттеу жұмыстары жүргізілуде [2]. Бүгінде терминдік зерттеулер А.Қайдаров, Ө.Айтбаев, Ш.Құрманбайұлы сияқты ғалымдардың басшылығымен жүргізілуде. Қазмемтерминкомның бекітілген терминдерін талдау жөніндегі зерттеу жұмыстарына сәйкес морфологиялық тәсілмен құрылған қазіргі заманғы терминдерде кеңестік кезең терминдерімен салыстырғанда жаңа терминдердің басты айырмашылығы бұрын пассивті жұрнақтарды жандандыру болып табылады. Мысалы, қандай да бір процесс нәтижесінің мәні бар -м/-ым/ім; -н/-ын/ін жұрнақтарын белсенді пайдалану (*шығын «расход», жиын «сбор», алым «пошлина», салым «вклад», түсім «поступление», бітім «применение»*) [3]

Бүгінгі таңда қазақ ұлттық терминологиясын дамытуда терминнің қалыптасуының ішкі мүмкіндіктерін пайдалану өзекті болып табылады. Бұрын зерттелмеген немесе аз зерттелген сөз жасаушы элементтердің әрқайсысының терминқұраушы әлеуетін мағыналардың генетикалық тізбегін құрумен, қандай да бір аффиксті беру үшін пайдаланылған мағыналардың таралу аймағын анықтаумен зерделенеді. Бұл жоғарыда көрсетілгендей, бұрын пассивті сөз түзетін жұрнақтардың: -іс; -ақ; -гер (*сөгіс «выговор», ұшақ «самолет», жауынгер «воин», ардагер «ветеран»*) жұмыс істеуін кеңейтуге мүмкіндік береді [4] Жаңа терминдерді қалыптастырудың серпінді және белсенді дамып келе жатқан тәсілдерінің бірі негіздерді қосу және синтаксистік (аналитикалық) тәсілдер болып табылады. Негіздерді қосу арқылы қалыптасқан, мысалы: *еңбек+ақы «оклад», әуе+жай «аэропорт», жолақы «проезд», қаламақы «гонарар», шәкіртақы «стипендия» және т.б.*

Қазақ терминологиясын дамыту практикасы көрсеткендей, өткен жылдардың арнайы лексикасын зерделей отырып, әскери терминологияға жататын бұрынғы терминдерді, мысалы: *қарауыл «караул», жасауыл «отряд»,*

айдауыл «конвой» [5] қолдануды қалпына келтіруге және қайта жаңғыртуға болады. Сондықтан, біз терминологтардың назарында бірінші кезекте тілдің ішкі мүмкіндіктері қолданылуы тиіс деп санаймыз, соның арқасында лексика заманауи терминологиямен байытылады.

Зерттеу барысында әрбір авиациялық пән бойынша кемінде екі негізгі оқулықты қазақ тіліне аудару қажеттілігі анықталды. Бұл аудармалар міндетті түрде сертификаты бар кәсіби аударма ұйымдары арқылы жүзеге асырылып, авиация саласы мамандары мен тіл мамандарының бірлескен ғылыми редакциясынан өтуі тиіс.

Мұндай тәсіл аударма сапасын арттырып қана қоймай, қазақ тіліндегі авиациялық оқу әдебиеттерінің тұрақты әрі ұзақ мерзімді қолданылуын қамтамасыз етеді.

Әскери авиациялық жоғары оқу орнында қазақ тілінде сабақ беретін оқытушылардың саны шектеулі екені анықталды. Бұл жағдай мемлекеттік тілде оқытуды кеңінен енгізу үдерісін тежейтін факторлардың бірі болып табылады.

Зерттеу нәтижелері көрсеткендей, оқытушыларды мемлекеттік тілде сабақ беруге ынталандырудың тиімді жолдарының бірі – жалақысына қосымша төлем тағайындау арқылы материалдық қолдау көрсету. Қосымша төлем оқытушылардың мотивациясын арттырып, қазақ тілінде оқу-әдістемелік материалдар әзірлеуге деген қызығушылығын күшейтеді.

Сонымен қатар оқытушылар үшін тілдік және әдістемелік біліктілікті арттыру курстарын ұйымдастыру мемлекеттік тілде оқытудың сапасын қамтамасыз етудің маңызды құралы болып табылады.

Зерттеу нәтижелерін қорытындылай келе, әскери авиациялық жоғары оқу орнында оқытуды қазақ тіліне көшіруді тиімді жүзеге асыру үшін төмендегідей нақты ғылыми-практикалық ұсыныстар беріледі:

1) Әскери авиациялық жоғары оқу орнында қазақ тілінде оқытуды кезең-кезеңімен енгізу, бастапқы кезеңде теориялық пәндерді, кейін практикалық және ұшу даярлығы пәндерін қамту;

2) Тіл мамандары мен әскери авиация саласының тәжірибелі мамандарының тұрақты жұмыс тобы негізінде авиациялық терминологиялық сөздік әзірлеу және оны ресми оқу үдерісіне енгізу;

3) Әрбір авиациялық пән бойынша кемінде екі базалық оқулықты қазақ тіліне сертификаты бар кәсіби аударма ұйымдары арқылы аудару және оларды міндетті түрде ғылыми редакциядан өткізу;

4) Мемлекеттік тілде сабақ беретін оқытушыларға жалақысына қосымша төлем тағайындау арқылы материалдық ынталандыру жүйесін енгізу;

5) Қазақ тілінде оқытуға арналған оқу-әдістемелік және терминологиялық орталық құру;

6) Оқытушылардың қазақ тіліндегі кәсіби құзыреттілігін арттыруға бағытталған мақсатты біліктілікті арттыру курстарын жүйелі түрде ұйымдастыру.

Оқу үдерісін қазақ тілінде ұйымдастырудың ерекшеліктері

Ұшу даярлығы пәндері әскери авиациялық білім берудің негізгі өзегін құрайды. Бұл пәндерді қазақ тілінде оқыту кезінде терминологиялық дәлдік, бұйрықтық лексиканың бірізділігі және қауіпсіздік талаптарының нақты сақталуы ерекше маңызға ие. Зерттеу нәтижелері көрсеткендей, ұшу даярлығы барысында ана тілінде берілген нұсқаулар білім алушылардың ақпаратты жылдам қабылдауына және қателік ықтималдығын төмендетуге ықпал етеді.

Авиациялық инженерлік пәндер күрделі техникалық ұғымдарға негізделген. Қазақ тіліндегі сапалы терминология мен оқулықтардың болуы курсанттардың техникалық ойлау қабілетін дамытуға мүмкіндік береді. Бұл бөлімде инженерлік пәндерді қазақ тілінде оқытудың әдістемелік тәсілдері қарастырылады. Әскери авиациялық жоғары оқу орнында оқытуды қазақ тіліне көшіру тек әдістемелік емес, институционалдық шешімдерді де талап етеді. Бұл бөлімде нормативтік құжаттар, ішкі стандарттар және басқару механизмдері талданады.

Зерттеу барысында қазақ тілінде оқытудың білім алушылардың кәсіби даярлық деңгейіне оң әсер ететіні анықталды. Ана тілінде алынған білім кәсіби терминдерді саналы түрде меңгеруге және практикалық дағдыларды тиімді қалыптастыруға мүмкіндік береді.

Жүргізілген зерттеу әскери авиациялық жоғары оқу орнында оқытуды қазақ тіліне көшіру объективті әрі ғылыми негізделген қажеттілік екенін дәлелдейді. Білім алушылардың басым бөлігінің қазақ тілінде білім алғанын, авиациялық терминология мен оқу-әдістемелік әдебиеттердің жеткіліксіздігін, сондай-ақ оқытушыларды ынталандыру тетіктерінің әлсіздігін ескере отырып, кешенді шешімдер ұсынылды.

Тіл мамандары мен авиация саласы мамандарының бірлескен жұмысы арқылы авиациялық терминологиялық сөздік әзірлеу, әр пән бойынша кемінде екі сапалы оқулықты сертификатталған ұйымдар арқылы қазақ тіліне аудару және мемлекеттік тілде сабақ беретін оқытушыларды материалдық ынталандыру жүйесін енгізу әскери авиациялық білім беру сапасын арттырудың негізгі шарттары ретінде айқындалды. Ұсынылған шараларды жүйелі түрде жүзеге асыру әскери авиациялық кадрларды даярлаудың тиімділігін арттырып, мемлекеттік тілдің кәсіби қолданыс аясын кеңейтуге мүмкіндік береді. Сонымен қатар, цифрландыру және медиа құралдарын жиі қолдану – қазақ тіліндегі контентті (кино, кітап, ойын, интернет-ресурс) цифрлық, креативті әдістермен қазақ тіліндегі сөздік қорларын қалыптастырып, дамытады. Мысалы, оқылатын пән немесе үйретілетін тіл бойынша видео фильмдер әзірлеу (қазақ тілінде) және де оны үнемі қолдануды дағдыға айналдыру: патриоттық тақырыпта деректі фильмдер, көркем фильмдер жиі көрсетілуі тиіс. Оқу үдерісінде техникалық құралдар мен визуализацияны пайдалану курсанттардың тілдік материалдарды жақсырақ меңгеруіне, сөйлеу дағдыларын дамытуға және пәнге деген қызығушылығын арттыруға көмектеседі.

Қорытынды. Ойымызды қорыта келе айтарымыз, қазақ тілінің қоғамның барлық салаларында қолданылуы – елдің ішкі тұрақтылығы мен рухани өркендеуінің негізгі шарты, ел тұтастығының кепілі. Мемлекеттік тіл тек символ емес, ол күнделікті өмірде нақты қолданылатын, өркендейтін коммуникативті, мемлекеттің халықпен байланыс құралы ретінде қызмет етуі қажет.

Әдебиеттер тізімі:

1. Суюнбаева А.Ж. Социолингвистические аспекты функционирования языка в сфере авиации (на примере языковой ситуации в республике Казахстан): дисс. ...канд. филол. наук: 10.02.19. – Челябинск, 2021. - 221 с.
2. Шеңгелбаева, Н. Р. Қазақ тіліндегі әскери терминдердің сөзжасам жүйесі. Филология ғылымдарының кандидаты ғылыми дәрежесін алу үшін дайындалған диссертацияның автореф. [Текст]. – Алматы, 2009. – 30 б.
3. Байжанов, Т. Қазақ тіліндегі әскери лексика [Текст]. – Алматы, 1991
4. Байжанов, Т. Б. Военная лексика в казахском языке: автореф. дис. ... канд. филол. наук / [Текст]. – Алма-Ата, 1973. – 30 с.
5. Шерубай Курманбайұлы. Терминтанушы куралы /учебник-справочник. Астана: Ер-Даулет. 2007. 208 с.

УДК 37.013

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ИСКУССТВЕННОГО ИНТЕЛЛЕКТА В ФОРМИРОВАНИИ ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ ОФИЦЕРА

Г.Е. Жармаханова,

Национальный университет обороны Республики Казахстан
(Казахстан, г. Астана)

Аннотация. В статье рассматривается возможность использования технологий искусственного интеллекта в процессе формирования педагогической культуры офицера военного вуза. Раскрываются основные компоненты педагогической культуры офицера, и анализируется влияние искусственного интеллекта на их развитие. Обосновывается роль искусственного интеллекта как вспомогательного инструмента педагогической деятельности. Особое внимание уделяется педагогическим условиям эффективного применения искусственного интеллекта, а также ограничениям его использования в образовательном процессе военного вуза. Делается вывод о необходимости интеграции искусственного интеллекта в систему подготовки офицеров при сохранении ведущей роли преподавателя.

Ключевые слова: педагогическая культура, искусственный интеллект, педагогическая деятельность, цифровые технологии, профессиональная подготовка.

В ежегодном Послании народу Казахстана «Справедливый Казахстан: закон и порядок, экономический рост, общественный оптимизм», озвученном

на совместном заседании палат Парламента 2 сентября 2024 года, Президент Республики Казахстан Касым-Жомарт Токаев определил в числе приоритетных направлений планомерное развитие кадрового потенциала страны. Глава государства подчеркнул, что обеспечение экономики квалифицированными кадрами является одной из ключевых задач национального развития, а повышение квалификации и социального статуса педагогов рассматривается как важнейшее условие устойчивого прогресса общества. Особое внимание было уделено роли преподавателей, которые, по словам Президента, выступают интеллектуальным авангардом страны и формируют основу долгосрочного развития государства [1].

Указанная позиция коррелирует с ключевыми задачами системы военного образования Республики Казахстан. Качество подготовки офицерских кадров в существенной степени обусловлено уровнем профессиональной компетентности профессорско-преподавательского состава и эффективностью механизмов их непрерывного профессионального развития.

Эффективность педагогической деятельности офицера связана с проблемой формирования и развития педагогической культуры офицера. Понятия «педагогическая культура», «педагогическая культура офицера» получили широкое развитие в педагогической науке. Так, проблему педагогической культуры исследовали Н.В. Кузьмина, И.Ф. Исаев, В.В.Краевский и др. Наиболее известное исследование по проблеме развития педагогической культуры офицера выполнено А.В. Барабанщиковым и С.С. Муцыновым.

Педагогическая культура, по определению военных педагогов А.В. Барабанщикова и С.С.Муцынова, представляет собой определенную степень овладения педагогическим опытом человечества, степень его совершенства в педагогической деятельности, достигнутый уровень развития личности как педагога [2].

Развитие педагогической культуры офицера это сложный, многокомпонентный и динамично развивающийся процесс, который продолжается в течение всей его профессиональной деятельности. Основы педагогической культуры закладываются в профессиональном военном образовании, но дальнейшее их развитие происходит непосредственно в процессе службы офицера в трех направлениях: психолого-педагогическая подготовка; самостоятельная военно-педагогическая деятельность офицера с подчиненными военнослужащими с целью решения оставленных педагогических задач; постоянная работа над собой, самообразование и самовоспитание.

Если рассматривать современные этап развития военного образования, который характеризуется активной цифровизацией и внедрением инновационных технологий в образовательный процесс, то одним из ключевых направлений в повышении педагогической культуры офицера является использование технологий искусственного интеллекта.

Как известно, в структуре педагогической культуры офицера традиционно выделяются следующие компоненты: личностный, деятельностный, аксиологический и технологический. Технологии искусственного интеллекта расширяют дидактический и методический инструментарий преподавателя и открывают новые возможности для развития всех компонентов педагогической культуры.

Искусственный интеллект способствует расширению педагогических знаний за счет быстрого доступа к информации, генерации учебно-методического материала, разработки тестовых заданий и кейсов.

Деятельностный компонент развивается через использование искусственного интеллекта при проектировании занятий, выборе методов обучения, моделировании педагогических ситуаций. Особо значимое влияние искусственного интеллекта на рефлексивный компонент, с его помощью преподаватель получает возможность осуществлять педагогическую рефлекссию на основе анализа данных, включая выявление типичных ошибок, оценку эффективности применяемых методов и корректировку образовательной стратегии.

Аксиологический компонент также может формироваться через обсуждение педагогических ситуаций, моделирование с помощью искусственного интеллекта, что способствует осмыслению профессиональных ценностей.

Взаимосвязь указанных компонентов носит системный характер и обеспечивает целостность педагогической культуры офицера, при этом каждый из них может быть целенаправленно развит средствами цифровых технологий и искусственного интеллекта.

Хотелось бы отметить, что, несмотря на широкие возможности цифровых технологий, искусственный интеллект не может рассматриваться как замена преподавателя. Его роль заключается в поддержке педагогической деятельности и повышении ее эффективности. Качество использования ИИ напрямую зависит от уровня подготовки самого офицера. При недостаточном уровне знаний, в том числе и педагогических, существует риск формирования использования технологии без понимания их дидактической целесообразности. ИИ может привести к снижению самостоятельности мышления и формализации образовательного процесса.

Наряду с преимуществами использования искусственного интеллекта существует и ряд проблем, таких как:

- риск снижения самостоятельности мышления;
- возможность получения недостоверной информации;
- зависимость от цифровых технологий;
- недостаточная разработанность методик применения ИИ в военном образовании.

Эффективность использования технологий искусственного интеллекта в формировании педагогической культуры офицера будет обеспечиваться при

соблюдений следующих условий: наличие достаточного уровня педагогической и цифровой компетентности; сохранение ведущей роли преподавателя в образовательном процессе; ориентация на развитие критического мышления и самостоятельности обучающихся; использование ИИ как вспомогательного, а не замещающего инструмента.

Таким образом, использование технологий искусственного интеллекта представляет собой перспективное направление формирования педагогической культуры офицера. Цифровые технологии способствуют развитию профессиональных знаний, совершенствованию педагогической деятельности и формированию рефлексивных навыков. Вместе с тем, его применение требует систематического подхода через подготовку и критическое осмысление. Ведущая роль остается за преподавателем, а искусственный интеллект выступает как вспомогательный инструмент, усиливающий его профессиональные возможности.

Список литературы:

1. Послание Президента Республики Казахстан К.Ж.Токаева народу Казахстана «Справедливый Казахстан: закон и порядок, экономический рост, общественный оптимизм» [Эл. ресурс]. Режим доступа: https://tengrinews.kz/kazakhstan_news/poslanie-prezidenta-narodu-kazahstana-2024-polnyiyy-tekst-546676/ [Дата обращения: 05.01.2026].

2. Барабанщиков А.В., Муцынов С.С. Педагогическая культура офицера. М.: Воениздат, 1985.

ӘОЖ 378.1.147

БІЛІМ БЕРУ ЖҮЙЕСІНДЕ ҚҰНДЫЛЫҚТАРДЫ МЕНГЕРТУДІҢ АКСИОЛИНГВИСТИКАЛЫҚ НЕГІЗДЕРІ

Б.Қ. Шагирбаева,

PhD, қауымдастырылған профессор

Ш.Уәлиханов атындағы Көкшетау университеті

(Қазақстан, Көкшетау қ.)

Аңдатпа. Кейінгі кезеңдердегі тіл білімінің антропоэзектік парадигмаға көшу үдерісі «адам-әлем-тіл», «адам-тіл-ойлау», «адам-тіл-мәдениет» және «адам-тіл-құндылық» ұштағандарына сүйенетін гуманитарлық ғылыми зерттеулердің салааралық тығыз қарым-қатынасына жол ашты. Адамзат өркениетінің ең маңызды жетістіктері болып табылатын дүниетанымдық ұғымдардың тілдегі көрінісін сипаттауды мақсат ететін жаңа ғылыми парадигма тіл білімінің адамтану бағытындағы күрделі салаларын қалыптастыруға негіз болды. Аксиолингвистика мәселелерін қарастыру – әлемнің тілдік бейнесінің және ұлттық діл мен болмыс сипатының ерекшелігін анықтау мен түсіндіруде басымдыққа ие бола отырып, ол мәдениеттер арасындағы қарым-қатынас үдерістерін, тіл мен ұлттың тарихи

байланысын түсіндіру арқылы тұлғаның ұлттық дүниетанымын, ұлттық құндылықтарын қалыптастыруға, коммуникативтік қызметінің қажетті дәрежеде болуына әсер етеді. Аксиолингвистикалық бағыт адамды қоғамның ең жоғарғы құндылығы ретінде қарастыра отырып, құндылықтар әлемінің тіл арқылы көрініс табу жолдарын зерттейді. Осы мәселені дидактикалық тұрғыдан қарастыру тұлғаның тілдік санасының қалыптасуы жолында құндылық бағдар көрсетуді көздейді. Құндылық бағдар – адамның шындықты меңгеру жолындағы мақсатты нысаны, ал құндылықтар адам болмысын танытады.

Белгілі бір ұлт өкілінің өз ұлттық құндылықтарын танып-білуі, бағалауы және өмірлік ұстанымына айналдыруы нәтижесінде оның ұлттық рухы толысады, нағыз имани, адамгершілік қасиеттерді бойына жинақтайды. Рухани құндылықтардың қалыптасуы ұлттық сипатта көрініс табады. Сондықтан біздің мақаламызда осы аталған ұлттық рухани құндылықтарды дамыту мәселесі қамтылады.

Тірек сөздер: аксиолингвистика, ұлттық құндылық, тірек концептілер, құндылықты көзқарас.

Қазақстан Республикасының 2019 жылғы 27 желтоқсандағы №293-VІҚРЗ Педагог мәртебесі туралы Заңында: «Балаларды заңға, адамның және азаматтың құқықтарына, бостандықтарына, ата-анасына, үлкендерге, отбасылық, тарихи және мәдени құндылықтарға, мемлекеттік рәміздерге құрмет көрсету, жоғары имандылық, патриоттық, қоршаған ортаға ұқыпты қарау рухында тәрбиелеуге» міндетті деп көрсетілген. Оқушылардың санасына ұлттық құндылықтарды дарыту үшін алдымен мұғалімнің өз бойында осы құндылықтар болуы тиіс. Құндылықтарды тану жолы оңай емес. Ең қиын мәселе – нағыз құндылықтарды жалғандарынан ажырата білу. Бұл жөнінде Ж. Дәулетбекова: «Шындығында да, *студент сөзді құндылық деп тану үшін қаншама сатылардан өтеді. Ең алдымен, сөз оның ойды жеткізуінің, өзгелермен қарым-қатынас жасауының құралы ғана болса, кейін сөз туралы ұғымы кеңейе келе сөздің адам өміріндегі маңызын тану арқылы оның мәнін түсінеді. Ендігі жерде сөз ол үшін құрал болудан өміртанымдық, моральдық негізге айналады. Ең бастысы сөзді құндылық ретінде тани алады*», – деп жазады [1]. Жалпы кез келген ересек адамның өзі түрлі сыртқы ықпалдардың әсерінен құндылық бағдарынан жаңылып қалуы әбден мүмкін. Ал әлі оң-солын танып үлгермеген оқушы мен жастықтың жалынымен асығыс шешім қабылдауға бейім студент жастардың құндылық бағдарын қалыптастыру мәселесі өте өзекті де жауапты істердің қатарында саналады.

Құндылықтардың маңыздылығы мен пайдалылығы табиғаттан, нысанның ішкі құрылымының әсерінен емес, адам болмысына енген, адам оған құштар не қажеттілік сезетін нақты қасиеттердің субъективті *бағалануынан* болады. Құндылықтар жүйесі адамның күнделікті қоғамдық не жеке тұрмыстық бағдарында, оның айналасындағы заттар мен құбылыстарға қарым-қатынасының орнауынан орын алады. Құндылықтар негізінен: өмірге, еңбекке, шығармашылыққа, адам өмірінің мәніне *баға* беруден тұрады. *Құндылықтар дегеніміз қоғам үшін ең маңызды деген әдет- ғұрыптар мен нормалар қызметін өзіне бағындырып, реттеу десек, білім алушы өзін қоршаған заттық және рухани әлемді құндылықтар арқылы бағалайды. Құндылықтарды*

қасиеттер деп санауға да болады. Олар бала кезден, ана сүтімен бірге, ана тілі арқылы, мораль негіздері ретінде, өз тарихын, мәдениетін, әдет-ғұрыптары мен салт-дәстүрлерін игеру нәтижесінде қалыптасады.

Құндылықтар әр адам үшін әртүрлі болып келеді. Реттілігіне қарай, маңыздылығына қарай өзгеріп отырады. Себебі адам өмірі қозғалысқа, ізденістерге толы. Т. Петракова құндылықтарды үш түрге бөледі: табиғи, жүре пайда болатын және абсолюттік [2].

Абсолюттік, уақытқа бағынбайтын, өзгермейтін құндылық – бүкіл адамзат үшін маңызы зор мәңгілік жалпыадамзаттық құндылықтар. Ал, табиғи және жүре пайда болатын құндылықтар адам бойында тәрбие үдерісінде қалыптасады. Себебі «...біздің егеменді және тәуелсіз Отанымызда өзіндік құндылықтарымыз бар және оларды сақтап, қорғай білуіміз керек. Бір де бір қоғам және бір де бір мемлекет патриотизм, бейбітшілік пен келісім, әлеуметтік серіктестікпен үйлесімділік, құқықтық тәрбие идеяларын жүргізбестен аяғынан тік басып тұра алмайды» [3].

Адамзат өркениеті мен мәдениетінің алға басуы адамның рухани дамуымен тікелей байланысты. Адамгершілік қағидасының мәні адамдарға деген сенім, сүйіспеншілік пен құрмет көрсетуден, адам өмірін неғұрлым жақсартып, түсудің барлық амал-тәсілдерін қарастырып, қолданудан көрінеді. Рухани дамыған тұлға болу – адамды тұлға ретінде тану, оның ар-намысы мен қадір-қасиетін құрметтеу деген сөз. Ізгілік – жоғары мәдениет пен білімді, сөз бен істің бірлігін, енжарлықпен күресуді талап ететін белсенді өмірлік ұстаным. Адамның қандай құндылықтар жүйесін ұстанатынын, оның неге ұмтылатынын және өмірлік мақсаттарын анықтау өте маңызды. Денсаулық, махаббат, сұлулық, білім, сүйікті жұмыс деген сияқты тұрақты мақсатты құндылықтар қай заманда да өз маңызын жойған емес. Адамгершілік пен ізгілік нормалары адамдар арасындағы барлық дерлік қарым-қатынастарды, олардың мемлекет пен қоғамға қатынасын қамтиды. Мемлекет пен қоғам тарапынан адамның күнделікті өміріне қойылатын нормалар мен талаптар оның ішкі сеніміне айналады, сезімін бақылайды, үйреншікті әдетіне айналады. Қоғамдық мораль қоғамдық және мемлекеттік құрылымның одан әрі нығаюына ықпал етеді, белсенді тұлғаны қалыптастырады. Қоғамда адамгершілік нормалар салтанат құруы үшін айқындалған тұрақты құндылықтар жүйесі болуы қажет. Егер қоғамда үстемдік құрып тұрған құндылықтар ізгілік жолына қызмет ете алмай жатса, онда оларды қайта електен өткізіп, тарих, дәстүр тұрғысынан басым құндылықтарды белгілеп алу өте маңызды.

Кеңестік дәуірде ғасырлар бойы екшелеп, тарих безбенінен өтіп, санамызға сіңген жалпыадамзаттық және ұлттық құндылықтарымыз ұмытыла бастады, тіпті жойылып кетудің аз-ақ алдына келіп тіреледі. Жаңа Қазақстан қоғамында енді тек жаңа құндылықтық көзқарастар ғана біздің әртүрлі қажеттіліктерімізге терең және ізгі көзқарасты орнықтыра алады, табиғатымызға жат, өзге мәдениеттердің ықпалынан шығуымызға тірек бола алады. Ізгі ниетті ойлардың әмбебап басымдығына жету үшін ғылыми

негізделген нақты әрекеттер жасалуы тиіс. Ұлттық құндылықтар бүгінгі жастардың жүрегінің төрінен орын алуы үшін білім беру жүйесінің дидактикалық негіздерін жаңаша құру қажет.

Адамның айналасындағы шындыққа қатынасы нәтижесінде оның құндылық санасы қалыптасады.

Студенттің болашақ кәсібіне деген аксиологиялық көзқарасын оның білім алу кезеңінде меңгеріп шығатын пәндерінің жиынтық мазмұны мен сабақ беретін профессорлық-оқытушылық құрам тарапына көрсетілетін құндылық бағдар айқындайды. Осы жерде ғылымда қатар кездесетін «құндылық қатынас» пен «құндылық бағдар» ұғымдарының ара қатынасын ажыратып алу қажеттілігі туындайды. Құндылық қатынас, бір жағынан, бағдарлау үдерісінің өнімі, екінші жағынан, осы үдерістің негізі ретінде көрініс табады. «Құндылық бағдар» мәселесі философия, әлеуметтану, психология және педагогика ғылымдарында қарастырылады. Осыған қатысты анықтамалар 2-суретте берілді.

ҚҰНДЫЛЫҚ БАҒДАР			
Философия ғылымында	Әлеуметтану ғылымында	Психология ғылымында	Педагогика ғылымында
Құндылық бағдар – тұлғаның әлеуметтік маңызы бар объектілерді еркін, бағалау тұрғысынан таңдауының нәтижесі көрінетін өз болмысының шарттарына деген қарым-қатынасы (Франкл В.)	Құндылық бағдар дегеніміз – икемді, еркін таңдауды, жеке мүдделер мен адамның қажеттіліктерін жан-жақты ескеруді көздейтін қоғам мен жеке тұлғаның байланысы (Алексеева В.Г.)	Құндылық бағдар – жеке тұлғаның кез келген құндылық тарға бастапқы қалауы ретінде пайдалатын құндылық қатынастарының түрі (Петровский А.В. Психологиялық сөздік)	Құндылық бағдар – бұл жеке тұлғаның өз нақты қажеттіліктеріне сәйкес әлеуметтік құндылықтарға бағдарлануы (Игнатенко П.Р.)

Құндылық бағдар – жеке тұлғаның іс-әрекетінің бағыты мен мазмұнын сипаттайтын, адамның дүниеге, өзіне деген жалпы көзқарасын анықтайтын, жеке ұстанымдарына, мінез-құлқына, іс-әрекетіне мән мен бағыт беретін күрделі әлеуметтік-психологиялық құбылыс

Сурет 2 – «Құндылық бағдар» ұғымының ғылыми әдебиеттердегі анықтамалары

Сонымен, құндылық бағдар ретінде жеке тұлғаның іс-әрекетінің бағыты мен мазмұнын сипаттайтын, адамның дүниеге, өзіне деген жалпы көзқарасын

анықтайтын, жеке ұстанымдарына, мінез-құлқына, іс-әрекетіне мән мен бағыт беретін күрделі әлеуметтік-психологиялық құбылысты түсінеміз.

Құндылықтар оқушылардың мінезі мен санасын қалыптастыруда маңызды рөл атқарады. Құндылықтарды сіңіре отырып, педагогтар оқушылардың жағымды амал-әрекеттер жасауға ұмтылатын жауапты және белсенді азаматтар болуына көмектесе алады. Қазіргі тез өзгеріп жатқан әлемде инновациялар мен шығармашылық мәселелерді шешу және жана міндеттерге бейімделу үшін білім мен технологияны ілгерілету өте маңызды. Білім алушының шығармашылық қабілеті мен инновациялық әрекеттерін дамыту үшін оған сыни тұрғыдан ойлауға, эксперимент жасауға және олардың қызығушылықтарын ашуға мүмкіндік беру маңызды. Бұған жобалық оқытуды ынталандыру, инновациялық технологиялар мен ресурстарға қолжетімділікті қамтамасыз ету, ынтымақтастық пен топтық жұмысты ынталандыру арқылы қол жеткізуге болады. Сонымен қатар, оқу жоспарына ашық сұрақтар мен мәселелерді енгізу және білім алуға өзіндік ерекше тәсілдермен келуге мүмкіндік беру арқылы шығармашылықты ынталандыруға болады. Білім алушылардың өз қызығушылықтары мен құмарлықтарын зерттеуге еркіндік бере отырып, біз оларға инновациялық мәселелерді шешуші болу үшін қажетті дағдылар мен ойлау қабілетін дамытуға көмектесе аламыз.

Әдебиеттер тізімі:

1. Дәулетбекова Ж. Сөз мәдениеті – тілдік білім нәтижесі. – Алматы: ҚБТУ, 2011. – 240 б.
2. Петракова Т. Гуманистические ценности образования в процессе духовно-нравственного воспитания подростков: дис. ... док. пед. наук: 13.00.01. – М., 1999. – 440 с.
3. Назарбаев Н. Тарих толқынында. – Алматы: Атамұра, 1999. – 296 б.

ӘОЖ 316.662

ҚАЗАҚСТАН ХАЛҚЫНЫҢ БАҚЫТЫНА ӘЛЕУМЕТТІК ЖАҒДАЙДЫҢ ӘСЕРІ

Ш.М.Тленчиева,

Қазақстан Республикасы Ғылым және жоғары білім министрлігі Ғылым
комитетінің Философия, саясаттану және дінтану институты
(Қазақстан, Алматы қ.)

Андатпа. Мақала Қазақстан халқының әлеуметтік жағдайы мен субъективті бақыт деңгейі арасындағы өзара байланысты талдауға арналған. Зерттеудің теориялық негізін субъективті әл-ауқат, әлеуметтік салыстыру, бейімделу, әлеуметтік капитал тұжырымдамалары, сондай-ақ материалдық және материалдық емес факторлардың бақыт сезіміне ықпалын қарастыратын тәсілдер құрайды. Ұлттық әлеуметтанулық зерттеулер

деректері негізінде табыс деңгейінің, жұмыспен қамтудың, білімнің, кәсіби және әлеуметтік мәртебенің, денсаулық жағдайының, әлеуметтік байланыстар мен өмір сүру жағдайларының азаматтардың субъективті әл-ауқатына әсері қарастырылады. Қазақстан халқының субъективті бақыт сезімі материалдық, әлеуметтік және мәртебелік сипаттамалармен тығыз байланысты екенін растайды. Қазақстан жағдайы әлемде қалыптасқан заңдылықтарға қайшы келеді және бұл жағдайды тағы да тереңірек зерттеу қажеттілігі туындайды.

Тірек сөздер: бақыт, субъективті әл-ауқат, өмірге қанағаттану, әлеуметтік жағдай, әлеуметтік мәртебе

Адамның бақыты мен субъективті әл-ауқатын айқындайтын факторларды зерттеу қазіргі әлеуметтік ғылымның негізгі бағыттарының бірі болып табылады. Соңғы онжылдықтарда әртүрлі елдердің зерттеушілері табыс деңгейі, жұмыспен қамтылу, білім, денсаулық жағдайы және әлеуметтік мәртебе сияқты өмірдің объективті жағдайлары адамдардың өздерін қаншалықты бақытты сезінуіне қалай ықпал ететінін түсінуге белсенді түрде ұмтылуда. Бұл мәселе жедел әлеуметтік-экономикалық өзгерістер халықтың әл-ауқаты мен әлеуметтік жағдайы бойынша елеулі жіктелуіне алып келген посткеңестік қоғамдар жағдайында ерекше өзектілікке ие.

Қазақстан мұндай зерттеулер жүргізу үшін бірегей нысан болып табылады. Соңғы үш онжылдықта ел терең трансформациядан өтті: жоспарлы экономикадан нарықтық экономикаға көшу ЖІӨ-нің өсуімен, орта таптың қалыптасуымен, білім беру мен медициналық қызметтерге қолжетімділіктің кеңеюімен қатар жүрді. Сонымен бірге бұл үдеріс мүлктік теңсіздіктің артуына, өңірлік дамудың біркелкі болмауына және қала мен ауыл тұрғындарының өмір сүру жағдайларындағы елеулі айырмашылықтарға алып келді. Осындай жағдайда адамның әлеуметтік жағдайы оның субъективті бақыт сезімімен қалай байланысатыны туралы мәселе әлеуметтік саясатты әзірлеу үшін тек теориялық қана емес, сонымен қатар практикалық маңызға да ие болады.

Бақыт пен субъективті әл-ауқатты ғылыми тұрғыдан зерттеудің гедонизм және эвдемонизм философиялық дәстүрлерінен бастау алатын ұзақ тарихы бар. Алайда «бақыт туралы ғылым» әлеуметтік ғылымдардың дербес бағыты ретінде XX ғасырдың екінші жартысында ғана қалыптасты. Diener (1984) субъективті әл-ауқаттың когнитивтік компонентті (өмірге қанағаттану), жағымды аффектіні және жағымсыз аффектінің болмауын қамтитын үш компонентті моделін ұсынды [1]. Бұл тұжырымдама кейінгі зерттеулер үшін іргелі негізге айналып, халықаралық салыстырмалы сауалнамаларда бақытты операционализациялау барысында кеңінен қолданылады.

Материалдық жағдай мен бақыт арасындағы өзара байланысты түсіндірудегі негізгі үлестердің бірі – «Истерлин парадоксы» ретінде белгілі Истерлиннің (Easterlin, 1974) тұжырымдамасы [2]. Зерттеуші жекелеген елдердің ішінде әл-ауқаты жоғары азаматтар, әдетте, бақыттырақ болатынын, алайда ұлттық табыс өскен сайын халықтың орташа бақыт деңгейі арта бермейтінін анықтады. Бұл қорытынды абсолютті табысқа қарағанда

салыстырмалы табыстың айқындаушы рөл атқаратынын көрсетеді: адамдар өз жағдайын айналасындағылардың жағдайымен салыстыра отырып бағалайды. Истерлин парадоксы кейінгі зерттеулерде кеңінен расталды (Stevenson & Wolfers, 2008; Layard et al., 2025), дегенмен оны түсіндіру әлі де пікірталас тудырады [3, 4]. Атап айтқанда, кейінгі деректер табыс деңгейі төмен және орташа елдерде абсолютті табыс бақыттың маңызды предикторы болып қала беретінін көрсетеді.

Экономикалық детерминанттармен қатар, зерттеушілер субъективті әл-ауқаттың қалыптасуындағы әлеуметтік-психологиялық тетіктерге де ерекше назар аударады. Әлеуметтік салыстыру теориясы (Festinger, 1954) адамдардың өз жетістіктері мен өмір сүру жағдайларын референттік топтардың жағдайымен салыстыру арқылы бағалайтынын алға тартады [5]. Теңсіздік деңгейі жоғары қоғамдарда мұндай салыстырулар материалдық жағдай объективті түрде жақсарғанның өзінде қанағаттану деңгейінің төмендеуіне жиі алып келеді. Бейімделу теориясы (Brickman & Campbell, 1971) табыстың өсуі неліктен бақыт деңгейін тек уақытша арттыратынын түсіндіреді: уақыт өте келе адамдар жаңа өмір сүру деңгейіне бейімделіп, олардың субъективті әл-ауқаты бастапқы деңгейіне қайта оралады [6].

Әлеуметтік байланыстар, денсаулық, автономия және өмірдің мәні сияқты материалдық емес факторлардың рөлін айқындайтын теориялар ерекше орын алады. Патнэм (Putnam, 2000) әлеуметтік капиталдың, яғни сенім желілерінің, өзара көмек нормалары мен қоғамдық қатысудың жеке адам деңгейінде де, қоғам деңгейінде де бақыттың қуатты предикторы болып табылатынын көрсетті [7]. Динер мен Селигман (Diener & Seligman, 2002) әлеуметтік қарым-қатынастар мен құзыреттілікке, автономияға және тиесілікке деген психологиялық қажеттіліктердің – Деси мен Райанның өзін-өзі айқындау теориясына сәйкес – субъективті әл-ауқатқа материалдық факторлардан кем емес, ал кей жағдайларда одан да күшті ықпал ететініне сенімді дәлелдер ұсынды [8].

Осы мақаланың мақсаты – ұлттық зерттеулер деректері негізінде Қазақстан халқының әлеуметтік жағдайы мен бақыт деңгейі арасындағы өзара байланысты жүйелі түрде талдау. Мақалада әлеуметтік сипаттамалардың қазақстандықтардың бақыт деңгейімен байланысы анықталады. Қазіргі таңдағы әлеуметтік өзгерістер жағдайында бақытты сезіну мен өмірге қанағаттану сезіміне әсер ететін факторларды талдау ерекше маңызға ие. Талдау жұмыстарына Қазақстандық қоғамның әлеуметтік құрылымын халықтың әлеуметтік мәртебелері туралы субъективті қабылдауы негізінде анықтау мақсатында Философия, саясаттану және дінтану институты жүзеге асырған жоба аясында жүргізілген сауалнаманың алғашқы дереккөздері пайдаланылды. Талдау жұмыстарын жүргізіп, байланысты анықтау мақсатында Пирсон корреляция коэффициенті қолданылды.

Қазақстан Республикасының 18 жастан асқан қала және ауыл тұрғындары арасында әр аймақта ұлты, жынысы және жасы бойынша квотаны пайдалана

отырып, 1504 сұхбат жүргізілді. Квота Ұлттық статистика бюросының 2022 жылдың басындағы статистикалық мәліметтері негізінде есептелген.

Кесте 1 – Респонденттердің әлеуметтік-демографиялық сипаттамасы

		Саны	Баған бойынша %
Елді мекен	Қала	888	59,0%
	Ауыл	616	41,0%
Жасы	18 жастан кіші	0	0,0%
	18-29 жас	352	23,4%
	30-39 жас	364	24,2%
	40-49 жас	275	18,3%
	50-59 жас	232	15,4%
	60 және одан жоғары	281	18,7%
Жынысы	Ер	706	46,9%
	Әйел	798	53,1%
Ұлты	Қазақтар	1048	69,7%
	Орыстар	274	18,2%
	Басқалар	182	12,1%

Респонденттердің әлеуметтік-демографиялық сипаттамасы

Қазақстан халқының бақыт деңгейін талдау үшін респонденттердің әлеуметтік-демографиялық параметрлерін ескеру маңызды, өйткені олар өмірдегі әл-ауқатты қабылдаудың ерекшеліктерін анықтайды.

Тұрғылықты жері бойынша респонденттер былайша бөлінді: сауалнамаға қатысушылардың 59,0% қала тұрғындары, ауыл тұрғындары – 41,0%. Бұл арақатынас қала мен ауыл тұрғындарының әлеуметтік-экономикалық жағдайлары мен ресурстарға қолжетімділік деңгейіндегі айырмашылықтарды көрсетуге мүмкіндік береді.

Жас құрылымы бойынша зерттеуге негізінен орта жастағы респонденттер қатысқанын көрсетеді: 30-39 жас (24,2%) және 18-29 жас (23,4%) іріктеудің жартысына жуығын құрайды. Сондай-ақ айтарлықтай үлесті егде жастағылар құрайды: 40-49 жас (18,3%), 50-59 жас (15,4%), сондай-ақ 60 жас және одан жоғары (18,7%). Бұл зерттеудің экономикалық белсенді халықты да, зейнеткерлерді де қамтитынын көрсетеді, бұл бақытты қабылдаудағы жас ерекшеліктерін анықтауға мүмкіндік береді.

Жыныс бойынша іріктеу айтарлықтай теңгерілген: ерлер 46,9%, әйелдер - 53,1%. Әйелдердің аздап басым болуы Қазақстандағы жалпы демографиялық тенденцияға сәйкес келеді.

Ұлты бойынша респонденттердің басым бөлігін қазақтар құрайды (69,7%). Орыстар 18,2%, өзге ұлт өкілдері 12,1% құрайды. Бұл бөлініс елдің этникалық әртүрлілігін көрсетеді және бақытты қабылдауға мәдени факторлардың әсерін ескеруге мүмкіндік береді.

Тұтастай алғанда, ұсынылған әлеуметтік-демографиялық сипаттамалар іріктеудің репрезентативтілігін қамтамасыз етеді және халықтың әлеуметтік

жағдайы мен бақыт деңгейі арасындағы өзара байланысты тереңірек талдауға негіз жасайды.

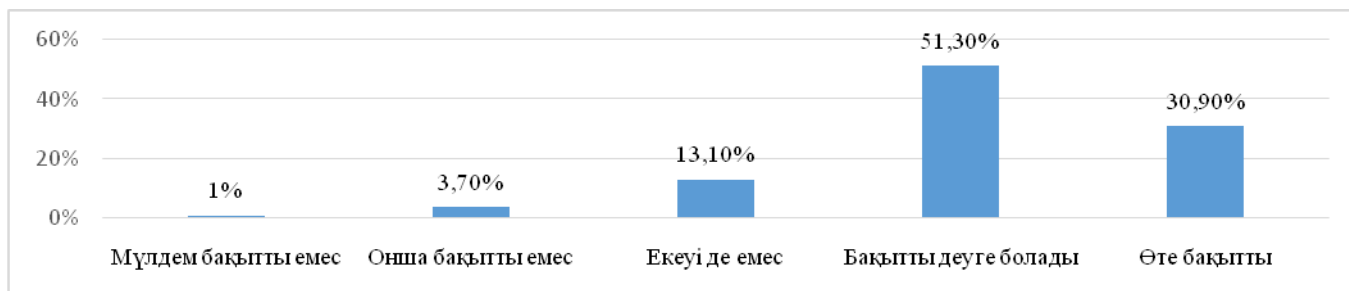
Қазақстан халқының әлеуметтік жағдайын талдау бақыттың детерминанттарын зерттеудің маңызды бөлігі болып табылады. Осы мақсатта респонденттерге өздерінің жағдайын субъективті қабылдауды да, өмір сүру деңгейінің объективті көрсеткіштерін де көрсететін бірқатар сұрақтар қойылды.

Ең алдымен респонденттер өздерінің бақыт деңгейін бағалады. Шкала «мүлдем бақытты емес» пен «өте бақытты» екендіктерін көрсететін бес градацияны қамтыды. Бұл көрсеткіш субъективті әл-ауқат пен әлеуметтік-экономикалық жағдайлар арасындағы байланысты қадағалауға мүмкіндік беретін негізгі айнымалы болып саналады.

Келесі кезекте қоғамдағы әлеуметтік жағдай бірнеше критерийлер бойынша зерттелді: табыс деңгейі, білімі мен біліктілігі, атқаратын қызметі, мамандығының беделі, әлеуметтік байланыстардың болуы және басқалардың құрмет дәрежесі. Мұнда респонденттер төменгі және жоғары деңгейді көрсете алатын бес балдық шкала қолданылды. Бұл тәсіл адамдардың әртүрлі салалардағы мәртебесі туралы субъективті идеяларын анықтауға мүмкіндік берді.

Алынған деректер Қазақстан халқының әлеуметтік жағдайы мен бақыттың субъективті сезімі арасындағы маңызды байланыстарды анықтауға мүмкіндік беретін корреляциялық талдауға негіз жасайды.

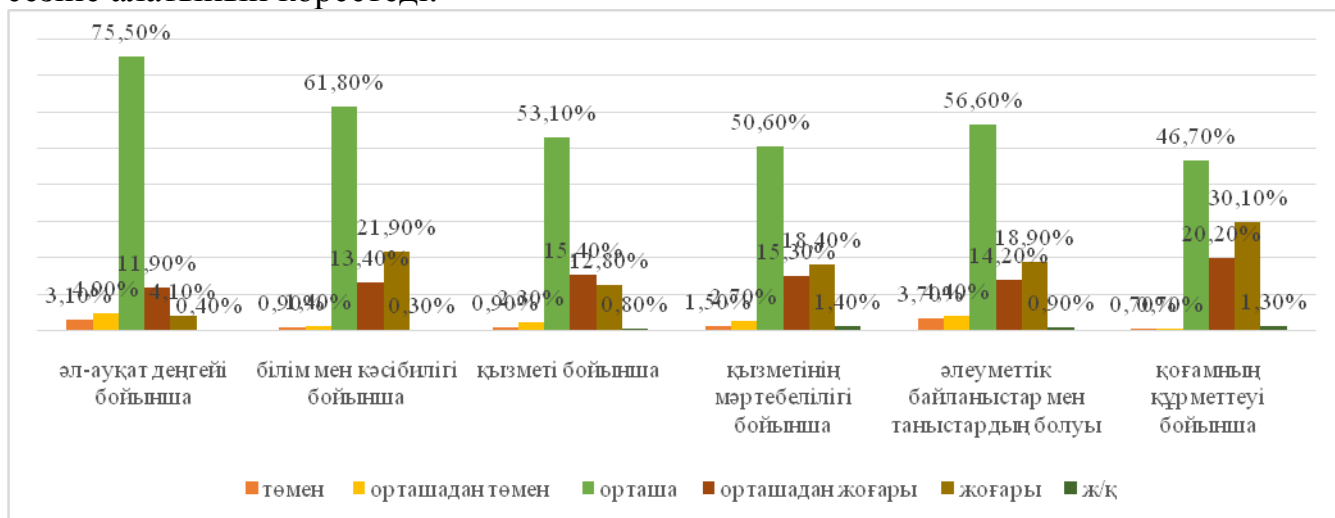
Алынған мәліметтерді талдау респонденттердің көпшілігінде субъективті бақыт сезімі айтарлықтай жоғары деңгейде екенін көрсетеді. Зерттеуге қатысушылардың жартысынан көбі (51,3%) өздерін жеткілікті деңгейде бақытты, ал үштен бірі (30,9%) «өте бақытты» санайды. Халықтың аз ғана бөлігі өз жағдайын «бақытсыз» деп сипаттады. Бұл қазақстандық қоғамда өмірді оң қабылдаудың кең тарағанын көрсетеді.

Сурет 1 – Респонденттердің бақыттарын бағалауы бойынша жауаптар үлесі

Әлеуметтік жағдай субъективті бақыт сезіміне әсер ететін маңызды факторлар болып табылады. Әлеуметтік мәртебені өзін-өзі бағалау «орташа» деңгейді таңдаудың тұрақты тенденциясын көрсетеді. Респонденттердің басым бөлігі табысы (75,5%), білімі (61,8%), мамандығы (53,1%) және әлеуметтік

байланыстары (56,6%) бойынша өз мәртебесін «орташа» деп анықтады. Бұл ретте халықтың едәуір бөлігі басқалардың құрметі (30,1%) және білім деңгейі (21,9%) бойынша өзін ортадан жоғары деп бағалайды. Бұл респонденттердің материалдық ресурстары шектеулі болса да жоғары әлеуметтік маңыздылықты сезіне алатынын көрсетеді.

Сурет 2 – Әлеуметтік мәртебені өзін-өзі бағалауы

Әлеуметтік-экономикалық айналыстар мен субъективті бақыт арасындағы байланыс

Жүргізілген корреляциялық талдау респонденттердің субъективті бақыт деңгейі мен бірқатар әлеуметтік-экономикалық сипаттамалары арасында статистикалық маңызды байланыстардың бар екендігін анықтады.

Бақыт деңгейі мен респонденттердің байлық ($r = 0,290^{**}$), сондай-ақ белгілі бір әлеуметтік тапқа жататындығы ($r = 0,268^{**}$) бойынша қоғамдағы жағдайын бағалауы арасында да айтарлықтай корреляция байқалады. Өз отбасын неғұрлым ауқатты топтарға жататын деп санайтындар, әдетте, субъективті бақыттың жоғары көрсеткіштерін көрсетеді. Сол сияқты, сауалнама нәтижелері бойынша олардың өмір сүру деңгейіне оң баға беруі субъективті әл-ауқаттың жоғарылауымен байланысты.

Білім деңгейі ($r = 0,153^{**}$), лауазымы ($r = 0,193^{**}$), кәсіптік бедел ($r = 0,172^{**}$) және отбасының айлық табысы ($r = 0,165^{**}$) сияқты объективті сипаттамалар бақыт деңгейлерімен оң, орта деңгейдегі корреляцияны көрсетеді. Бұл жағдай осы көрсеткіштердің субъективті әл-ауқаттың жоғарылауына қосымша рөл атқарады деген болжам жасауға болады, бірақ ол нақты емес екендігін айта кеткен жөн.

Зерттеу нәтижелері Қазақстан халқының субъективті бақыт сезімі материалдық, әлеуметтік және мәртебелік сипаттамалармен тығыз байланысты екенін растайды. Ең айқын корреляциялар материалдық жағдайға субъективті қанағаттануды және өзінің әлеуметтік мәртебесін қабылдауды көрсететін шкалаларда тіркелді. Дегенмен, әлемдегі зерттеулер бақыт пен өмір сүрудің материалды деңгейі арасында күрделі байланысты көрсетеді. Сонымен қатар, білім, кәсіп, табыс сияқты объективті көрсеткіштер орташа, бірақ

статистикалық маңызды әсер етеді. Табыс жаһандық ауқымда өмірді бағалаумен орташа күшті қарым-қатынасты көрсеткенімен ол төмендейтін шекті әсерлерді және жағымды сезімдермен әлсіз корреляцияны көрсетеді [9]. Өмір сүру деңгейіне қанағаттану өмірді бағалауды болжағанымен психологиялық қажеттіліктерді қанағаттандыру эмоционалдық әл-ауқатты жақсы болжайды [10]. Зерттеулер көрсеткендей, материалдық әл-ауқат бақытты түсіндіруде орталық емес, отбасы мен денсаулық бірінші орынға қойылады, дегенмен табысқа қанағаттану мен бақыт көрсеткіштері арасында корреляция бар [11]. Атап айтқанда, материалистік құндылықтар бақытпен теріс байланысты, ал отбасына бағытталған құндылықтар әл-ауқатты жақсартады [12]. Бұл қарым-қатынас әл-ауқаттың объективті деңгейлерін де, субъективті анықтамалық стандарттарды да қамтиды [13], жылдамырақ экономикалық өсу парадоксальды түрде қанағаттану деңгейінің төмендігімен байланысты [14].

Қазақстан жағдайы әлемде қалыптасқан заңдылықтарға қайшы келеді деуге болады немесе бұл жағдайды тағы да тереңірек зерттеу қажеттілігі туындайды. Қазақстандық зерттеулер табыс деңгейі мен жұмыспен қамтылу жағдайы өмір сапасы мен әлеуметтік әл-ауқатқа тікелей әсер ететінін көрсетеді [15] Қаржылық әл-ауқат, отбасылық жағдай және қабылданған мемлекеттік қолдау негізгі детерминанттар ретінде әрекет ететін жастар арасында жұмыссыздық өмір сүру сапасына айтарлықтай әсер етеді [16].

Сонымен, бақыт деңгейі материалдық ресурстардың күрделі өзара әрекеттесуінің, әлеуметтік жағдайды субъективті бағалаудың және әлеуметтік байланыстардың сапасының нәтижесінде қалыптасады деген қорытынды жасауға болады.

Әдебиеттер тізімі:

1. Diener, E. (1984). Subjective well-being. *Psychological Bulletin*, 95(3), 542–575.
2. Easterlin, R. A. (1974). Does economic growth improve the human lot? Some empirical evidence. In P. A. David & M. W. Reder (Eds.), *Nations and Households in Economic Growth* (pp. 89–125). Academic Press.
3. Stevenson, B., & Wolfers, J. (2008). Economic growth and subjective well-being: Reassessing the Easterlin Paradox. *Brookings Papers on Economic Activity*, 39(1), 1–87.
4. Layard, R., Oparina, E., & Powdthavee, N. (2025). The Easterlin Paradox at 50 (CEP Discussion Paper). London School of Economics, Centre for Economic Performance.
5. Festinger, L. (1954). A theory of social comparison processes. *Human Relations*, 7(2), 117–140.
6. Brickman, P., & Campbell, D. T. (1971). Hedonic relativism and planning the good society. In M. H. Appley (Ed.), *Adaptation Level Theory* (pp. 287–302). Academic Press.
7. Putnam, R. D. (2000). *Bowling Alone: The Collapse and Revival of American Community*. Simon & Schuster.
8. Diener, E., & Seligman, M. E. P. (2002). Very happy people. *Psychological Science*, 13(1), 81–84.
9. Morrison M., Tay L., Diener E. Subjective well-being and national satisfaction: Findings from a worldwide survey // *Psychological Science*. – 2011. – Vol. 22, № 2. – P. 166–171.

10. Antonova N. L., Abramova S. B. Standard of living as an indicator of “movement” towards happiness // Living Standards of the Population in the Regions of Russia. – 2025. – Vol. 21, № 1. – P. 112–126.
11. Poirier S. L., Meade A. W., Wilson J. Relationship between materialism, life values, and happiness in a US college sample // International Journal of Home Economics. – 2020. – Vol. 13, № 1. – P. 96–106.
12. Alwin D. F. Distributive justice and satisfaction with material well-being // American Sociological Review. – 1987. – P. 83–95.
13. Chaparro J. C., Lora E. A. The conflictive relationship between satisfaction and income / Juan Camilo Chaparro, Eduardo Lora. – Washington, DC: Inter- American Development Bank, Research Department, Working Paper No. 642, Nov. 2008. – 52 p.
14. Rakhimzhanova K., Bulakbay Z. M., Kodasheva G. Мемлекеттің әлеуметтік саясатының Қазақстандағы халықтың әл-ауқатына әсері: табыс пен тұрмыс сапасын арттыру // Bulletin of the L. N. Gumilyov ENU. Economic Series. – 2022. – № 4. – P. 220–230.
15. Аккузинова К. Ф., и др. Социально-экономические детерминанты смертности от суицидов среди молодежи в Казахстане // Science (1979). – 2025. – Т. 27.
16. Hofstede G., Hofstede G. J., Minkov M. Cultures and Organizations: Software of the Mind. – 3rd ed. – New York: McGraw-Hill, 2010.

УДК 351.74:355.233

СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ МЕТОДОВ И ТЕХНОЛОГИЙ ОГНЕВОЙ ПОДГОТОВКИ В ВЕДОМСТВЕННЫХ ВУЗАХ ПРАВООХРАНИТЕЛЬНЫХ ОРГАНОВ

Б.А. Тайжанов,

Академия правоохранительных органов при Генеральной прокуратуре
Республики Казахстан
(Казахстан, г. Астана)

Аннотация. В статье рассматриваются актуальные проблемы и направления совершенствования огневой подготовки в ведомственных вузах правоохранительных органов. Подчеркивается необходимость адаптации образовательного процесса к современным угрозам и повышенным требованиям к профессиональной деятельности сотрудников. Анализируются существующие методы обучения стрельбе, их ограничения, а также недостаточная проработка психофизиологических аспектов подготовки. Особое внимание уделяется влиянию стрессовых факторов на эффективность применения огнестрельного оружия и необходимости формирования устойчивости к экстремальным условиям. Рассматриваются современные технологии обучения, включая симуляционные системы, виртуальную реальность, биофидбек и психологические тренировки. Предлагается комплексный подход к совершенствованию огневой подготовки, включающий увеличение практических занятий, развитие стрессоустойчивости, внедрение инновационных технологий и совершенствование системы оценки результативности.

Ключевые слова: огневая подготовка, правоохранительные органы, ведомственные вузы, профессиональная подготовка, стрессоустойчивость, психофизиологические факторы, симуляционные технологии, виртуальная реальность, биофидбек, тактическая подготовка, оценка эффективности обучения.

Современные правоохранительные органы сталкиваются с растущими вызовами и угрозами, требующими непрерывного совершенствования подготовки своих сотрудников в области огневой подготовки [1]. Эта научная статья посвящена исследованию методов и технологий огневой подготовки, применяемых в ведомственных вузах правоохранительных органов, и предлагает пути их улучшения.

Эта статья призвана способствовать совершенствованию огневой подготовки в правоохранительных органах и обеспечить более высокий уровень подготовки и профессионализма сотрудников, работающих на благо общества и безопасности государства.

Современная динамика угроз и вызовов, стоящих перед правоохранительными органами, требует постоянного обновления и совершенствования методов подготовки и обучения их сотрудников. В этом контексте, огневая подготовка, являющаяся одной из ключевых составляющих профессиональной компетентности правоохранителей, стоит перед сложной задачей обеспечения высокой степени подготовленности и эффективности в стрессовых ситуациях.

Ведомственные вузы правоохранительных органов играют важную роль в формировании и развитии навыков и знаний будущих сотрудников правоохранительных органов [2]. Подготовка слушателей в этих учебных заведениях направлена на обеспечение их способности эффективно реагировать на разнообразные угрозы и обеспечивать безопасность общества.

Научные исследования в области огневой подготовки в ведомственных вузах правоохранительных органов становятся все более актуальными и необходимыми. Стремительное развитие технологий, изменяющиеся тактические сценарии и психофизиологические аспекты, а также появление новых угроз, подчеркивают важность непрерывного обновления и совершенствования обучающих методов и технологий.

Цель настоящей статьи заключается в анализе текущего состояния огневой подготовки в ведомственных вузах правоохранительных органов и в предложении путей ее совершенствования. Мы рассмотрим инновационные методы и технологии, влияние психофизиологических факторов на эффективность обучения, а также методы оценки и контроля результативности подготовки.

Научная статья представляет собой попытку внести вклад в улучшение огневой подготовки в ведомственных вузах правоохранительных органов с целью обеспечения более высокой профессиональной компетентности и готовности правоохранителей к служению обществу и обеспечению национальной безопасности.

Ведомственные вузы правоохранительных органов, как образовательные учреждения, обеспечивают слушателей и курсантов основами огневой подготовки, включая обучение стрельбе, тактике и использованию

огнестрельного оружия [3]. Однако, методы и подходы, используемые в этом процессе, могут сильно варьироваться в зависимости от вуза и его программы обучения.

Несмотря на значительные достижения в области огневой подготовки, существует ряд проблем и ограничений, которые сегодня влияют на эффективность этого процесса:

1. Недостаточное количество практической стрельбы. В некоторых вузах ограниченное количество времени, выделенного на практическую стрельбу, может снижать уровень навыков стрельбы у слушателей и курсантов.

2. Ограниченное использование современного оборудования. Не все вузы могут обеспечить доступ к современным симуляторам или снаряжению для реалистичной практики.

3. Недостаточное внимание к психофизиологическим аспектам. Психологический и физиологический аспекты стрельбы и управления стрессом могут быть недостаточно освещены в текущих программах обучения.

4. Стандартизация и оценка. Отсутствие единых стандартов и критериев оценки результативности подготовки может затруднять оценку и сравнение успехов в разных вузах.

В свете этих проблем, необходимо рассмотреть возможности совершенствования методов и подходов в огневой подготовке ведомственных вузов, а также разработку более эффективных и современных образовательных программ.

Огневая подготовка в правоохранительных органах часто происходит в условиях высокой психологической напряженности и стресса [4]. Эмоциональное состояние и уровень стресса могут существенно влиять на способность правоохранителя эффективно выполнять задачи, связанные с использованием огнестрельного оружия. Это может привести к снижению точности стрельбы, медленной реакции на изменяющиеся ситуации и даже к принятию некорректных решений.

Для повышения эффективности огневой подготовки необходимо уделять большее внимание психофизиологическим аспектам обучения. В этой части исследования мы рассмотрим следующие методы управления стрессом и тренировки психофизиологической стойкости.

Биофидбек и нейрофидбек. Эти методы позволяют обучаемым более эффективно контролировать свои физиологические реакции на стрессовые ситуации, такие как уровень адреналина и пульс.

Психологические тренировки включают в себя методы релаксации, медитации и концентрации, которые помогают улучшить концентрацию и управление эмоциями в стрессовых ситуациях.

Сценарии стрессовой тренировки. Моделирование стрессовых ситуаций в реалистичных условиях позволяет сотрудникам привыкать к давлению и развивать психофизиологическую стойкость.

Индивидуальная поддержка и консультирование. Предоставление психологической поддержки и консультаций помогает справляться с психологическими травмами и стрессом после событий, связанных с применением огнестрельного оружия.

Исследование этих методов и их внедрение в обучающие программы огневой подготовки может значительно повысить способность правоохранителей эффективно действовать в стрессовых ситуациях и обеспечить более высокий уровень безопасности как для самих сотрудников, так и для общества.

Для того чтобы улучшить процесс огневой подготовки в ведомственных вузах правоохранительных органов, необходимо иметь систему оценки, которая позволит измерить эффективность обучения и выявить области, требующие улучшений [4]. В этой части исследования рассматриваются следующие критерии оценки:

1. **Точность стрельбы.** Оценка попадания в цель и степени точности при различных стрельбах.

2. **Скорость реакции.** Измерение времени, затраченного на реакцию на угрозу и выполнение соответствующих действий.

3. **Принятие решений.** Оценка способности принимать обоснованные решения в стрессовых ситуациях, связанных с использованием огнестрельного оружия.

4. **Эффективность тактических действий.** Измерение способности сотрудников правоохранительных органов действовать в соответствии с тактическими задачами и целями.

Контроль и оценка результативности огневой подготовки должны быть непрерывными и систематическими процессами. Это включает в себя: регулярные испытания и учения; анализ инцидентов и ситуаций; обратная связь и коррекция; системы учета и анализа

Использование этих методов и мероприятий позволит сформировать более эффективную систему оценки и контроля результативности огневой подготовки, что способствует повышению качества подготовки сотрудников правоохранительных органов и их готовности к действиям в реальных стрессовых ситуациях.

Основываясь на результатах анализа текущего состояния огневой подготовки и учете инновационных методов и психофизиологических аспектов, предлагается разработать новую систему обучения и тренировок. Эта система должна включать в себя:

1. **Интеграцию современных технологий.** Внедрение симуляторов, виртуальной реальности и современных образовательных программ для более эффективной и реалистичной огневой подготовки.

2. **Увеличение практической стрельбы.** Повышение количества времени, выделенного на практическую стрельбу, для формирования уверенности и навыков.

3. Обучение психофизиологической стойкости. Включение в обучение методов управления стрессом и тренировки психологической устойчивости.

4. Персонализированный подход: Учет индивидуальных особенностей и потребностей обучаемых при разработке программ обучения.

Совершенствование огневой подготовки в ведомственных вузах правоохранительных органов требует комплексного подхода, включающего в себя инновации в методах и технологиях, учет психофизиологических аспектов и систему оценки и контроля результативности.

Внедрение предложенных рекомендаций может помочь повысить уровень подготовки и готовности правоохранителей к действиям в стрессовых ситуациях, что в конечном итоге способствует обеспечению безопасности общества и государства.

Список литературы:

1. Бурлаков В.С. Актуальные проблемы совершенствования огневой подготовки курсантов во внутривузовском учебном процессе. // Известия Герценовского университета. 2018. № 1 (184). С. 285-290.

2. Греческий А. Формирование профессиональных компетенций в области огневой подготовки кадетов. // Вестник Южно-Уральского государственного университета. Серия "Образование, здравоохранение, физическая культура". 2019. Т. 9. № 1. С. 29-34.

3. Кривцов А.И., Казаков В.Н. Совершенствование методов педагогической поддержки процесса огневой подготовки в вузе. // Вестник Саратовского государственного технического университета. 2017. Т. 7. № 4. С. 552-556.

4. Соколов Д.И. Технологии и методы подготовки квалифицированных стрелков в вузах правоохранительных органов. // Вестник Московского университета МВД России. 2016. № 2 (28). С. 91-95.

ӘОЖ 81.26.6

ПЕДАГОГТЫҢ КӘСІБИ ҚЫЗМЕТІНІҢ ПСИХОЛОГИЯСЫ

В. К. Жаумитова,

Екі мәрте Кеңес Одағының Батыры Т.Ж. Бигелдинов атындағы

Әуе қорғанысы күштерінің Әскери институты

(Қазақстан, Ақтөбе қ.)

Аңдатпа. Бұл мақалада педагогтың кәсіби қызметінің психологиялық аспектілері жан-жақты және жүйелі түрде қарастырылады. Қазіргі білім беру жағдайында оқытушы тек білім беруші ғана емес, сонымен қатар оқушының тұлғалық дамуына ықпал ететін, оның психологиялық ерекшеліктерін түсінетін және қолдайтын маман ретінде сипатталады. Зерттеу барысында педагог тұлғасының негізгі психологиялық қасиеттері, атап айтқанда

эмпатия, коммуникативтік қабілет, төзімділік, жауапкершілік және шығармашылық тұрғыдан ойлау қабілеттері талданады. Сонымен қатар педагогикалық іс – әрекеттің құрылымы, оның мотивациялық, когнитивтік, операциялық және рефлексивтік компоненттері қарастырылады. Мақалада педагогикалық қарым-қатынастың рөліне ерекше назар аударылып, оның тиімді ұйымдастырылуы оқыту сапасына тікелей әсер ететіні көрсітеледі. Сондай –ақ оқытушының кәсіби құзыреттілігі мен оның құрамдас бөліктері сипатталып, заманауи педагогтың үздіксіз кәсіби дамуының маңыздылығы айқындалады. Бұдан бөлек, педагогтардың эмоционалдық жағдайы, кәсіби күйзеліс (стресс) және эмоционалдық қажу мәселелері талданып, олардың алдын алу жолдары ұсынылады. Зерттеу нәтижелері педагогтың психологиялық дайындығы білім беру үдерісінің тиімділігін арттырудың негізгі факторларының бірі екенін дәлелдейді. Сондықтан қазіргі білім беру жүйесінде мұғалімдерді даярлау барысында психологиялық компоненттерге ерекше мән беру қажеттілігі негізделеді.

Тірек сөздер: педагог, психология, кәсіби қызмет, құзыреттілік, қарым-қатынас, стресс, даму, тұлға.

Қазіргі білім беру жүйесінде педагог тұлғасының рөлі ерекше маңызға ие, ол білім беру үдерісінің негізгі субъектісі ретінде білім алушының тұлғалық, интеллектуалдық және эмоционалдық дамуына тікелей әсер береді. Себебі қазіргі жаһандану жағдайында білім беру жүйесіне қойылатын талаптар айтарлықтай өзгеруде. Педагог тек білім, ақпарат берумен шектелмейді, сонымен қатар білім алушының тұлғалық дамуына ықпал ететін, оның психологиялық жағдайын түсінетін, оның шығармашылық, сыни ойлау қабілеттерін қалыптастыруды көздейтін маман болып табылады [1]. Сондықтан педагогтың кәсіби қызметінің психологиясын зерттеу – білім беру сапасын арттырудың маңызды шарты, педагогика мен психология ғалымдарының маңызды бағыттарының бірі болып табылады. Педагогтың кәсіби қызметінің психологиясы – бұл оқытушының кәсіби іс-әрекеті барысында қалыптасатын психикалық процестерді, қасиеттерді қарым қатынастарды және мінез құлық ерекшеліктерін зерттейтін көпқырлы ғылым саласы. Тиімді қарым қатынас орнату, психологиялық ерекшеліктерін ескеру, оқу мотивациясын қалыптастыру, қолайлы эмоционалдық орта құру сияқты міндеттерді қамтиды. Осыған байланысты оқытушының кәсіби табыстылығы оның тек пәндік білім деңгейіне ғана емес, сонымен қатар психологиялық даярлығына, тұлғалық қасиеттеріне және кәсіби құзыреттілігіне байланысты анықталады.

Педагогикалық психология педагогтың кәсіби іс әрекетіндегі психикалық процестерді, жеке тұлғалық қасиеттерді, қарым- қатынас ерекшеліктерін және эмоционалдық жағдайларын зерттейді. Бұл ғылым саласы мұғалімнің оқыту процесіндегі мінез – құлқын, оқушылармен өзара әрекеттесуін және кәсіби дамуын ғылыми тұрғыдан түсіндіруге мүмкіндік береді. Педагогтардың кәсіби күйзелісі, эмоционалдық қажуы сияқты мәселелер де өзекті болып отыр, бұл өз кезегінде олардың кәсіби тиімділігіне әсер етеді. Бұл жазбада педагогтың кәсіби қызметінің психологиялық аспектілері жан – жақты қарастырылады. Атап айтқанда, педагог тұлғасының психологиялық ерекшеліктері, педагогикалық іс- әрекетінің құрылымы, қарым - қатынас психологиясы, кәсіби құзыреттілік, педагогтардың эмоционалдық

жағдайы мен кәсіби дамуы мәселелері талданады. Сонымен қатар зерттеу бөлімі арқылы педагогтардың психологиялық дайындығының білім беру үдерісіне әсері айқындалады.

Педагогтың психологиялық ерекшеліктерін айтсақ. Педагогтың кәсіби қызметі оның тұлғалық қасиеттерімен тығыз байланысты. Мұғалімнің жеке психологиялық ерекшеліктері оқу үдерісінің тиімділігіне тікелей әсер етеді. Ең маңызды қасиеттерінің бірі эмпатия, яғни оқушының ішкі жан дүниесін түсіну қабілеті. Эмпатиясы жоғары педагог оқушының көңіл –күйін, қажеттілігін сезініп, оған сәйкес әрекет ете алады [2].

Сонымен қатар, педагог үшін коммуникативтік қабілет аса маңызды. Педагог тек ақпарат беруші емес, бастысы сенімді қарым –қатынас орнату, дұрыс сөйлеуі, оқушыны тыңдай білуі, кері байланыс беру сияқты әрекеттерді қамтиды. Төзімділік пен сабырлылық педагогтардың кәсіби қызметіндегі басты шарттардың бірі болып табылады. Алуан мінез-құлықтағы оқушылармен жұмыс істеу барысында педагог эмоциясын басқара білуі тиіс.

Қазіргі педагогқа тән маңызды қасиеттерінің бірі –шығармашылық ойлау. Бұл қасиет сабақтарды қызықты әрі тиімді ұйымдастыруға мүмкіндік береді. Сонымен қатар жауапкершілік пен кәсіби адалдық педагогтың беделін қалыптастырады.

Педагогикалық іс- әрекеттің психологиялық құрылымына келсек. Педагогтың кәсіби қызметі күрделі жүйе болып табылады және бірнеше психологиялық компоненттерден тұрады. Мотивациялық компонент – педагогтың мамандыққа деген қызығушылығы мен ішкі қажеттіліктерін сипаттайды. Жоғары мотивациясы бар мұғалім өз жұмысын жауапкершілікпен атқарады және үнемі өзін дамытуға ұмтылады.

Когнитивтік компонент педагогтың білім деңгейін, ойлау қабілетін және ақпаратты меңгеруін қамтиды. Бұл компонентке пәндік білім, әдістемелік дайындық және педагогикалық ойлау жатады. Операциялық компонент – педагогтың нақты іс-әрекетін білдіреді. Бұл сабақ өткізу, оқыту әдістерін қолдану, білімді бағалау сияқты практикалық дағдыларды қамтиды.

Рефлексивтік компонент педагогтың өз қызметін талдау, қателіктерін анықтау және оларды түзету қабілетімен байланысты. Рефлексивтік компонент педагогтардың кәсіби дамуының негізгі тетігі.

Педагогикалық қарым – қатынас – мұғалім мен оқушы арасындағы өзара әрекеттесу жүйесі. Ол тек ақпарат алмасу емес, эмоциялық және тұлғалық байланыс орнату үдерісі. Қарым - қатынас барысында педагог: оқушыны ынталандырады, оның өзін - өзі бағалауына әсер етеді, оқу мотивациясын қалыптастырады. Қарым – қатынас стильдері педагогикалық үдерісте маңызды рөл атқарады. Авторитарлық стиль – қатаң тәртіпке негізделген, бірақ оқушы белсенділігін төмендетеді. Либералдық стиль – еркіндік береді, бірақ бақылау әлсіз. Демократиялық стиль – ең тиімді, себебі өзара құрмет пен ынтымақтастыққа негізделген. Демократиялық стиль қолданылған жағдайда

оқушылар еркін пікір білдіреді, сабаққа белсенді қатысады, өзін қауіпсіз сезінеді.

Педагогтың кәсіби құзыреттілігі –оның білім, дағды және тәжірибесінің жиынтығы. Бұл ұғым қазіргі білім беру жүйесінде ерекше мәнге ие. Негізгі құзыреттіліктерді атап өтейін. Пәндік құзыреттілік –өз пәнін терең меңгеру. Психологиялық - педагогикалық құзыреттілік –білім алушылардың жас ерекшеліктерін түсіну. Әдістемелік құзыреттілік –тиімді оқыту әдіс- тәсілдерді қолдану. Коммуникативтік құзыреттілік - қарым-қатынас орнату қабілеті. Педагогтар үшін цифрлық құзыреттілік те маңызды. Бұл онлайн платформаларды, интерактивті құралдарды қолдануды қамтиды [3].

Педагогикалық қызмет эмоционалдық тұрғыдан күрделі болып табылады. Мұғалімдер жиі стресс пен эмоционалдық қажуды бастан кешіреді, сондықтан өз эмоциясын басқара алу керек, стресске төзімді болу керек. Кәсіби күйзелістің негізгі себептері деп мыналарды айта аламыз. Жұмыс жүктемесінің көптігі, жауапкершіліктің жоғары болуы, ата-аналармен қарым -қатынастың қиындығы, уақыт тапшылығы. Эмоционалдық қажудың мынадай белгілері бар:шаршау, жұмысқа деген қызығушылықтың төмендеуі, ашушандық [4]. Бұл жағдайларды болдырмау үшін демалыс режимін барынша сақтау керек, психологиялық тренингтерге барып, өзін сабырлыққа шақыру, ұжыммен байланыста болып, кәсіби қолдауды қабылдау болып табылады.

Ең өзектісі болып кәсіби дамуды айтамыз. Қазіргі педагогтар үнемі өзін-өзі жетілдіріп отыруы керек. Кәсіби даму үздіксіз процесс. Кәсіби дамудың негізгі бағыттарына тоқталсақ:

- Үнемі өз біліктілігін жетілдіру курстарына қатысу (онлайн, офлайн, ақылы, ақысыз, өзара тәжірибе алмасу да үлкен көмек).
- Жаңа технологияларды меңгеру (түрлі оқыту әдістері, жасанды интелектті қолдану, өнертапқыштық бағытты дамыту, компьютерлік жаңашылдықты қолдану).
- Тәжірибе алмасу алдымен өз ұжымында басталады, сабақтарға кіріп үйрену, түрлі сайыс, жарыстарға барып үйрену.
- Ғылыми –зерттеу жұмыстарына қатысу (өнертапқыштық, модельдеу, эксперимент жүргізу, салыстыру, жүйелеу).

Өзін –өзі дамыту арқылы педагог кәсіби деңгейін арттырады, жаңа әдістерді меңгереді, білім беру сапасын жақсарттады, нәтиже болады.

Шағын ұжым мүшелерімен зерттеу жұмысын жүргізіп, педагогтардың кәсіби қызметіндегі психологиялық факторлардың оқу үдерісінің тиімділігіне әсерін анықтадым. Зерттеу барысында сандық және сапалық әдістер қолданылды. Атап өтсек: сауалнама, бақылау, сұхбат. Педагогтардың еңбек өтілі әртүрлі, 1 жылдан 35 жыл аралықты қамтиды. Нәтижеге келсек, педагогтардың кәсіби қызметіндегі негізгі психологиялық факторларды анықтауға мүмкіндік берді. Қатысқандардың 82 % педагогикалық қызметте эмпатияның маңызды рөл атқаратынын атап өтті. 76 % қатысушы коммуникативтік дағдылар сабақтың тиімділігін арттыратынын көрсетті. 68 %

педагог кәсіби күйзелісті жиі сезінетінін айтты. Педагогтардың 54 %-да эмоционалдық қажу белгілері байқалды. 71 % педагог кәсіби дамуға бағытталған курстарға қатысқан кезде олардың жұмыс тиімділігі артатынын атап өтті. Тәжірибе бойынша салыстырмалы талдауға келсек. Педагогтардың еңбек өтілі бойынша үш топқа бөліп талдау жүргізілді.

1. 1-5 жыл тәжірибесі бар оқытушылар кәсіби қиындықтарға жиі тап болады, эмоционалдық тұрақтылығы төмендеу, бірақ жана әдіс -тәсілдерді тез меңгеріп, кеңінен қолданады.

2. 5-15 жыл тәжірибесі бар мұғалімдердің кәсіби құзыреттілігі жоғары, қарым - қатынас дағдылары жақсы қалыптасқан, стресс деңгейі орташа.

3. 15 жылдан жоғары тәжірибесі бар педагогтардың эмоционалдық тұрақтылығы жоғары, тәжірибесі мол, кей жағдайда кәсіби күйзеліс байқалады.

Сабақ барысында жүргізілген бақылау нәтижесінде педагогтың жағымды қарым –қатынасы білім алушылардың белсенділігін 30-40% пайызға арттырды, эмоционалды тұрақты педагогтардың сабақтарында тәртіп деңгейі жоғары болды, демократиялық стиль қолданылған ортада білім алушылардың қатысуы белсенді болды. Бұл зерттеулер педагогтардың психологиялық дайындығы оқу үдерісінің тиімділігіне тікелей әсер ететінін көрсетті. Әсіресе, эмпатия, коммуникативтік дағдылар, эмоционалдық тұрақтылық оқыту сапасының көрсеткіші. Ал кәсіби күйзелістің бар екендігі педагогтарға психологиялық қолдау мен дамыту шараларының қажеттілігін көрсетеді.

Жоғарыда қарастырылған мәселелер педагогтың кәсіби қызметінің психологиясы кешенді және көпқырлы екенін көрсетеді. Мұғалімнің тұлғалық қасиеттері, кәсіби құзыреттілігі және эмоционалдық жағдайы оқу үдерісінің тиімділігіне тікелей әсер етеді. Педагогтың кәсіби қызметінің психологиясы – білім беру жүйесінің тиімділігін айқындайтын негізгі факторлардың бірі болып табылатыны анық. Зерттеу барысында педагог тұлғасының психологиялық ерекшеліктері, кәсіби құзыреттілігі, педагогикалық қарым –қатынас мәдениеті, эмоционалдық жағдайы және кәсіби даму бағыттары жан- жақты қарастырылды. Бұл фактордың барлығы өзара тығыз байланыста болып, оқу үдерісінің сапасына тікелей әсер ететіні анықталды.

Педагогтың тұлғалық қасиеттері, әсіресе эмпатия коммуникативтік қабілет, жауапкершілік және шығармашылық ойлау, білім алушылармен тиімді қарым –қатынас орнатуға мүмкіндік береді. Мұндай қасиеттері қалыптасқан педагог оқу барысында қолайлы психологиялық орта құрып, білім алушылардың белсенділігі мен қызығушылығын арттыра алады. Сонымен қатар, педагогтың кәсіби құзыреттілігі, оның ішінде пәндік, әдістемелік, психологиялық-педагогикалық білімдері, оқыту процесінің сапалы ұйымдастырылуына негіз болады.

Зерттеу нәтижелері педагогтардың психологиялық дайындығы мен эмоционалдық тұрақтылығы оқу нәтижесіне айтарлықтай ықпал ететінін көрсетті. Әсіресе, педагогтың кәсіби күйзелісі мен эмоционалдық қажуы оның жұмыс тиімділігін төмендететініні белгілі болды. Осыған орай педагогтарды

психологиялық қолдау, кәсіби күйзелістің алдын алу және жұмыс жағдайларын жақсарту мәселелері өзекті болып табылады.

Қазіргі білім беру жағдайында педагогтың кәсіби дамуы үздіксіз сипатқа ие болуы тиіс. Мұғалім жаңа технологияларды меңгеріп, инновациялық әдістерді қолдану арқылы өз қызметінің сапасын арттыра алады. Цифрлық құзыреттіліктің маңызы артып отырған кезеңде педагогтардың ақпараттық – коммуникациялық технологияларды тиімді пайдалана білуі маңызды. Жалпы алғанда, педагогтың кәсіби қызметінің психологиясын дамыту – білім беру сапасын арттырудың негізгі жолдарының бірі. Сондықтан педагогтарды даярлау жүйесінде психологиялық білім мен дағдыларды қалыптастыруға ерекше көңіл бөлінуі қажет [5]. Бұл өз кезеңінде заманауи талаптарға сай, бәсекеге қабілетті, кәсіби және тұлғалық тұрғыдан дамыған педагогтарды қалыптастыруға мүмкіндік береді.

Әдебиеттер тізімі:

1. Б.Ж.Асанова .Педагогиканың ғылыми зерттеу әдістері.Астана. 2015. 77б.
2. Г.С.Ахметова. Педагогика.Алматы.Қазақ университеті.2006ж. 140б.
3. К.Д.Бұзаубекова.А.С.Амирова. Цифрлы педагогика. Тараз. 2022.85б.
4. И.А.Зимняя.Педагогическая психология.М.Логос.2004.142б.
5. Е.П. Ильин.Психология для педагогов. Питер.2021ж. 112б.

УДК 378

РЕАЛИЗАЦИЯ КОМПЕТЕНТНОСТНОГО ПОДХОДА В ИННОВАЦИОННЫХ УСЛОВИЯХ ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ

Н.М. Стукаленко,

доктор педагогических наук,

НАО «Кокшетауский университет им. Ш.Уалиханова»

(Казахстан, г. Кокшетау)

Аннотация. Рассматриваются особенности реализации компетентностного подхода в профессиональном образовании с использованием современных концепций мировой и казахстанской педагогической инноватики. Раскрывается специфика новых подходов к совершенствованию профессиональной подготовки кадров в условиях образовательного процесса высшей школы и в русле инновационной стратегии модернизации образования.

Ключевые слова: профессиональное образование, модернизация образования, профессиональные компетенции, компетентностный подход в образовании, педагогические инновации.

Сегодня в Казахстане первоочередной задачей выдвигается повышение уровня образованности как важнейшего фактора развития общества – это один

из главных приоритетов государственной политики. На наших глазах Казахстан ускоренно интегрирует в мировое образовательное пространство, полномасштабно погружаясь в поток инновационных процессов нового времени. Инновации в современном образовании грандиозны и многочисленны. Как разобраться в этой лавине инновационных направлений и технологий (глобальных, локальных, авторских...) современного педагогу, кому довериться, чему следовать и что именно реализовывать на практике?

Очевидно, что в Казахстане идет становление новой системы образования в контексте глобализации и интеграции с мировыми стандартами. Происходящий процесс сопровождается существенными изменениями в педагогической теории и практике. Это обусловлено, прежде всего, тем, что в условиях обновления содержания образования возрастают требования к профессиональной подготовке педагога. Практика показывает, что обновление образовательной программы без одновременного обновления методики обучения снижает его эффективность. Модернизация образования заключается также в преодолении традиционного репродуктивного стиля обучения, в переходе к новой развивающей, конструктивной модели, обеспечивающей познавательную активность, самостоятельность мышления и функциональную грамотность обучающихся. Основным принципом организации образовательного процесса является ориентация на развитие личности обучающегося, вооружение его способами действий, позволяющими продуктивно учиться, реализовывать свои образовательные потребности, познавательные интересы и будущие профессиональные запросы. Решение данной задачи напрямую зависит от профессиональной компетентности педагогов, от высоты инновационного вектора их профессиональной самореализации [1]. Поэтому одной из важнейших задач развития образования в Казахстане является повышение профессиональной компетентности педагога.

В условиях модернизации образования и в контексте инновационной стратегии целостного педагогического процесса возрастает роль современного педагога как непосредственного носителя новаторских процессов. При всем многообразии технологий обучения: компьютерных, проблемных, модульных и прочих – реализация ведущих педагогических функций остается за педагогом. Это требует от него по новому организованной, масштабной подготовки, т.к. в деятельности учителя реализуются не только предметные знания, но и современные компетенции в области инновационной педагогики, психологии, технологий обучения, новых приемов воспитания, современных концепций национальной и мировой педагогической инноватики. На этой основе и формируется готовность к реализации педагогических инноваций.

Важным условием развития образования является профессиональная самореализация педагога, формирование его философской и педагогической позиции, методологической, дидактической, коммуникативной, методической и других компетенций. Работая по новым учебным программам, педагог должен осуществить переход от традиционных технологий к технологиям

развивающего, личностно-ориентированного обучения, уровневой дифференциации обучения на основе компетентного подхода, проектной и исследовательской деятельности, информационно-коммуникативным, интерактивным и IT технологиям в обучении [2].

Неотъемлемой составляющей профессионализма учителя принято считать его профессиональную компетентность. Под профессиональной компетентностью понимается совокупность профессиональных и личностных качеств, необходимых для успешной педагогической деятельности. Поэтому понятие профессиональной компетентности педагога выражает единство его теоретической и практической готовности к осуществлению педагогической деятельности и характеризует его профессионализм. Сегодня профессионально компетентным можно назвать такого педагога, который на достаточно высоком уровне осуществляет педагогическую деятельность в инновационных условиях, достигает стабильно высоких результатов в обучении и воспитании учащихся, не боится инноваций, продуктивно осваивает их и творчески применяет.

Развитие профессиональной компетентности – это развитие творческой индивидуальности, формирование восприимчивости к педагогическим инновациям, способности адаптироваться в меняющейся педагогической среде. Все мы понимаем, что от профессионального уровня педагога напрямую зависит социально-экономическое и духовное развитие общества. Основная цель современного образования - соответствие актуальным и перспективным потребностям личности, общества и государства, подготовка разносторонне развитой личности гражданина своей страны, способной к социальной адаптации в обществе, началу трудовой деятельности, постоянному самообразованию и самосовершенствованию. А свободно мыслящий, прогнозирующий результаты своей деятельности и умело моделирующий образовательный процесс педагог является гарантом достижения этих задач. Его успешная профессиональная самореализация в условиях инновационной педагогической деятельности напрямую способствует высоким показателям полученных результатов и повышению качества образования в целом.

Необходимость в инновационной направленности педагогической деятельности в современных условиях развития общества, культуры и образования определяется рядом обстоятельств.

Во-первых, происходящие социально-экономические преобразования обусловили необходимость коренного обновления системы образования, методологии и технологии организации педагогического процесса в учебных заведениях различного типа, а сама инновационная деятельность педагогов, включающая в себя создание, освоение и использование педагогических новшеств, выступает средством обновления образовательной политики.

Во-вторых, усиление гуманизации содержания образования, непрерывное изменение объема, состава учебных дисциплин, введение новых учебных предметов требуют постоянного поиска новых организационных форм,

технологий обучения, а в данной ситуации существенно возрастает роль и авторитет педагога в образовательной среде.

В-третьих, происходит изменение отношения педагогов к самому факту освоения и применения педагогических новшеств; ведь если раньше в условиях жесткой регламентации содержания учебно-воспитательного процесса педагог был ограничен не только в самостоятельном выборе новых программ, учебников, но и в использовании новых приемов и способов педагогической деятельности, а инновационная деятельность сводилась к использованию рекомендованных сверху новшеств, то сейчас она приобретает все более избирательный исследовательский характер. Именно поэтому важным направлением в системе образования становится анализ и оценка вводимых инноваций, создание условий для их успешной разработки и применения.

Современной образовательной системой накоплен богатый опыт различных нововведений, которые реализуются в конкретной педагогической деятельности. Как показывает практика, профессиональная подготовка педагога не заканчивается в стенах учебного заведения, она продолжается на протяжении всего периода профессиональной деятельности. Непрерывность профессионального образования педагога является необходимой предпосылкой развития его творческих способностей, интегративным элементом и условием постоянного развития инновационного педагогического опыта. Рост профессионального мастерства и инновационно-педагогической культуры учителя идет более интенсивно, если индивидуальный инновационный опыт осмысливается и соединяется с социальным и профессиональным опытом, если в педагогическом коллективе поддерживаются и поощряются индивидуально-творческие профессиональные поиски инноваций и их применение.

Инновационный подход к обучению - это попытка преодоления формализма, авторитарного стиля общения, поворот к личности обучаемого, поиск условий для раскрытия его творческого потенциала.

Инновационное обучение является обучением нового типа. Оно построено на активизации эмоциональной сферы учащихся, позволяет включить всех обучаемых в процесс познания на максимальном для каждого уровне успешности и перевести учебную деятельность на новый, более творческий уровень. Инновационное обучение изменяет характер педагогической деятельности и познавательной деятельности учащегося, так как изменяются цели учебно-воспитательного процесса и обучающийся становится активным субъектом учебной деятельности. Инновационное обучение – это обучение, в котором объединено все новое, прогрессивное, представляющее ценность для всех участников образовательного процесса. Это новый уровень обучения, своеобразная ступенька к личностно-ориентированному обучению, в котором не только находят свое лучшее отражение традиционные, нетрадиционные, проблемные занятия, в ходе которых используются новые методы, приемы, технологии, получившие широкое распространение. Инновационное обучение представляет собой новый уровень профессионального мастерства педагога,

хорошо знающего не только методику преподавания, но и современные инновации, умеющего внедрять все лучшее в учебно-воспитательный процесс, творчески подходящего к этому процессу и активно занимающегося самообразованием.

Педагогическая инноватика – это авангардная отрасль научно-педагогического знания, учение о неразрывном единстве и взаимосвязи трех основных педагогических процессов в сфере образования: создание нового, его освоение (восприятие, освоение) и применение новшеств. Другими словами, предметом инноватики является изучение единства создания, освоения и применения новшеств, т.е. инноватика в образовании представляет собой инновационный процесс в системе образования и обучения, инновационную деятельность, новшество, образовательную среду, в которой происходят инновационные процессы. Инновационные процессы рассматриваются в различных аспектах: социально-экономическом, психологическом и организационно-управленческом. От этих аспектов зависит тот общий климат, те условия, в которых инновационные процессы происходят и которые либо препятствуют, либо способствуют развитию инноваций. Инновационная деятельность есть не что иное, как комплекс принимаемых мер по обеспечению инновационного процесса на том или ином уровне образования. Новшества в образовании представляют собой творческую проработку новых идей, принципов, в отдельных случаях доведение их до типовых проектов с условиями адаптации и применения.

Одним из важнейших слагаемых профессиональной компетентности учителя является всецелое принятие им ведущей идеи педагогической инноватики, основанной на гуманистической психологии, представляющей личность как неповторимую индивидуальность и высшую ценность, которая обладает иерархией потребностей в безопасности, уважении, признании и любви. Высшей потребностью личности является потребность в реализации своих возможностей. Большинству людей свойственно стремление стать внутренне состоявшейся, востребованной обществом личностью. Полноценно функционирующий человек открыт для всех источников знания, способен выбирать из возможных вариантов поведения то, что отвечает его природе. Он открыт для изменения и готов к личностному росту, саморазвитию. Создание благоприятного морального климата в коллективе, принятие человека таким, какой он есть, положительное отношение к нему, будут способствовать развитию уверенности, ответственности, активности и направлять на самоанализ, рефлекссию и инновационную деятельность. Современные методы обучения уделяют особое внимание учёту индивидуальных особенностей и потребностей человека, поскольку успех учителя в их удовлетворении может позитивно повлиять на успеваемость обучающихся [3].

Профессиональная компетентность педагога самым существенным образом оказывает влияние на формирование личности обучающихся. Инновационная педагогика нацеливает на то, что педагог должен быть не

просто транслятором готовых знаний, а их активатором и катализатором. Для понимания учащимися программы, они должны активно вовлекаться в учебный процесс, а не пассивно потреблять информацию. Важно, чтобы учащиеся имели возможность участвовать в действиях, которые позволяют им работать и обрабатывать полученные знания и развивать свои навыки. Современные методы инновационной педагогики направлены на то, что педагог должен не преподносить истину, а учить её находить. Необходимо научить обучающихся критически мыслить, работать с различными информационными источниками и справочными материалами, применять цифровые технологии [4].

Воспитать человека с инновационным типом мышления, способного успешно реализоваться в жизни, разрабатывать и применять новые идеи могут только педагоги, обладающие высоким уровнем инновационной культуры, что входит в современное понимание профессионализма. При этом в понятие «профессионализм» входят не только профессиональная, коммуникативная, информационная и прочие составляющие компетентности, но и личностный потенциал педагога, система его профессиональных ценностей, его убеждения, установки, дающие качественные образовательные результаты. В современных условиях требования к профессиональной компетентности учителя предъявляет не только новый образовательный стандарт, но и время, в котором мы живем. И перед каждым учителем поставлена сложная, но решаемая задача – соответствовать требованиям времени.

Таким образом, формирование готовности педагогов к инновационной деятельности, основанной на умелом сочетании методик, приемов, инновационного подхода в обучении и воспитании, в применении педагогических технологий в обновленном образовательном процессе требует от него высокого уровня соответствующих компетенций и стремления к постоянному самообразованию.

Список литературы:

1. Mukanova R.A., Stukalenko N.M., Imanova A.N. Professional development of teachers in conditions digitalization of education // Педагогика и психология. – Алматы, 2021. -№1.

2. Стукаленко Н.М. Развитие высшего образования в Казахстане в контексте Болонской декларации: материалы международной научной конференции «Современное образование. Проблемы и решения» - Бангкок // Международный журнал экспериментального образования. 2013.- №1.- С.146-149.

3. Иманова А.Н., Стукаленко Н.М. Смешанное обучение в системе повышения квалификации // Вестник Евразийского гуманитарного института.- Астана, №2, 2020.

4. Муканова Р.А. Профессиональное развитие педагогов в условиях цифровизации образования // Учительский журнал: ФАО НЦПК «Орлеу» ИПК ПР по Акмол.обл.- Кокшетау, 2020. - №4.

ҚҰҚЫҚТЫҚ ПӘНДІ ОҚЫТУДАҒЫ ПЕДАГОГТЫҢ КӘСІБИ ҚҰЗЫРЕТТІЛІГІ – БІЛІМ САПАСЫН АРТТЫРУДЫҢ СТРАТЕГИЯЛЫҚ НЕГІЗІ

Е.Н. Мырзаханов,

Тарих ғылымдарының кандидаты,
Ш.Уәлиханов атындағы Көкшетау университеті
(Қазақстан, Көкшетау қ.)

Аңдатпа. Бұл мақалада ұстаздың құқық пәнінен сабақ берудегі кәсіби құзыреттілігінің мазмұны, құрылымы және оның білім сапасын арттырудағы стратегиялық рөлі қарастырылады. Заманауи білім беру жағдайында оқытушының кәсіби дамуы мен инновациялық құзыреттіліктерінің маңызы айқындалады.

Тірек сөздер: құқық, пән, білім, стратегия, сапа, құрылым, инновация, ұстаз.

Кіріспе. Қазіргі кезеңде білім беру жүйесі әлемдік білім кеңістігіне кіріу, цифрландыру үдерістерінің дамуы және құқықтың, қоғамның әлеуметтік-экономикалық сұраныстарының өзгеруімен сипатталады. Бұл жағдайлар білім сапасына қойылатын талаптарды күшейтіп, педагог тұлғасына жаңа міндеттер жүктейді. Бүгінгі таңда білім беру сапасы тек оқу бағдарламалары мен материалдық-техникалық базаға ғана емес, ең алдымен педагогтың кәсіби құзыреттілігіне тәуелді.

Ұстаздың кәсіби құзыреттілігі – бұл оның тек құқықтық теориялық білімінің деңгейі ғана емес, сонымен қатар сол білімді тәжірибеде тиімді қолдана алу қабілеті, кәсіби міндеттерді шешудегі икемділігі және үздіксіз өзін-өзі дамытуға дайын болуы.

Сондықтан педагог құзыреттілігін арттыру – білім беру сапасын қамтамасыз етудің басты бағыттарының бірі болып табылады.

Құқықтық пәнді оқытудағы ұстаздың кәсіби құзыреттілігінің мәні мен құрылымы, ғылыми әдебиеттерде педагогтың кәсіби құзыреттілігі ұғымы әртүрлі тұрғыда қарастырылады.

Жалпы алғанда, бұл – оқытушының кәсіби қызметін тиімді жүзеге асыруға мүмкіндік беретін білім, білік, дағды және тұлғалық қасиеттердің интеграцияланған жүйесі болып табылады.

Педагогтың кәсіби құзыреттілігінің негізгі құрылымдық компоненттері:

1. *Когнитивтік компонент* – пәндік білім мен құқықтық пән теорияларын меңгеру;

2. *Іс-әрекеттік компонент* – теориялық білімді тәжірибеде қолдану, оқыту әдістерін тиімді пайдалану;

3. *Коммуникативтік компонент* – азаматтармен, жас өспірімдермен, кәмілеттік жасқа толмағандармен, ата-аналармен және әріптестермен қарым-қатынас жасау қабілеті;

4. *Аксиологиялық компонент* – адами құндылықтар мен кәсіби этиканы ұстану;

5. *Рефлексивтік компонент* – өз қызметін талдау, нәтижелерін бағалау және жетілдіру [1,15].

Бұл компоненттердің үйлесімді дамуы ұстаздың кәсіби шеберлігін қалыптастырып, білім беру үдерісінің сапасын арттырады.

Келесі мәселе, білім сапасын арттырудағы ұстаздың құзыреттілігінің ең басты рөлі - білім сапасы – білім беру нәтижесінің қоғам талаптарына сәйкестік деңгейін көрсететін маңызды көрсеткіш. Ол оқушылардың білім деңгейімен ғана емес, олардың функционалдық сауаттылығымен, сыни ойлау қабілетімен және өмірлік дағдыларымен анықталады.

Ұстаздың құқық пәнін оқытудағы кәсіби құзыреттілігі білім сапасына келесі бағыттар бойынша әсер етеді:

1. *Оқу үдерісін тиімді ұйымдастыру* – оқытушы сабақ құрылымын дұрыс жоспарлап, оқыту әдістерін мақсатқа сай таңдайды;

2. *Сутдентердің жеке ерекшеліктерін ескеру* – саралап және даралап оқыту арқылы әр оқушының әлеуетін ашу;

3. *Инновациялық технологияларды қолдану* – цифрлық құралдар, интерактивті әдістер арқылы оқу мотивациясын арттыру;

4. *Бағалау жүйесін жетілдіру* – қалыптастырушы және жиынтық бағалау арқылы оқыту сапасын бақылау [2,45].

Заманауи ұстаз студенттерді тек білім алушы ретінде емес, белсенді қатысушы, зерттеуші тұлға ретінде қалыптастыруы тиіс. Осы тұрғыда оқытушының кәсіби құзыреттілігі шешуші рөл атқарады.

Заманауи педагогтың кәсіби дамуының бағыттары: - қазіргі педагог үнемі кәсіби дамуды қажет ететін мамандық иесі болып табылады.

Кәсіби дамудың негізгі бағыттары:

1. *Біліктілікті арттыру курстары* – жаңа әдістемелер мен технологияларды меңгеру;

2. *Өзіндік білім алу* – ғылыми әдебиеттер оқу, онлайн курстарға қатысу;

3. *Тәжірибе алмасу* – семинарлар, конференциялар, кәсіби қауымдастықтар;

4. *Зерттеу қызметі* – болған оқиғаны тәжірибені талдау және ғылыми тұрғыда негіздеу[3,34].

Сонымен қатар, цифрлық құзыреттілікті дамыту қазіргі заман талабы болып табылады. Ұстаз онлайн платформаларды, білім беру қосымшаларын және қашықтықтан оқыту құралдарын тиімді қолдана білуі қажет.

Ұстаз кәсіби деңгейін арттыру үшін келесі шараларды жүзеге асыру маңызды:

1. Жүйелі әдістемелік қолдау көрсету;

2. Тәлімгерлік жүйені дамыту;
3. Шығармашылық және зерттеу жұмыстарын ынталандыру;
4. Ұстаздық шеберлік орталықтарын құру;
5. Білім беру ұйымдарында инновациялық орта қалыптастыру [4,24].

Бұл шаралар оқытушылардың кәсіби өсуіне жағдай жасап, білім беру сапасын арттыруға мүмкіндік береді.

Ұсыныстар:

1. Оқытушының үздіксіз кәсіби дамуын қолдау;
2. Цифрлық сауаттылықты арттыру бағдарламаларын енгізу;
3. Тәжірибе алмасу алаңдарын дамыту;
4. Инновациялық педагогикалық технологияларды кеңінен қолдану.

Қорыта айтқанда, ұстаздың кәсіби құзыреттілігі – білім беру сапасын арттырудың негізгі және шешуші факторы.

Заманауи қоғам талаптарына сай оқытушы тек білім беруші ғана емес, сонымен қатар бағыттаушы, зерттеуші және жаңашыл тұлға болуы тиіс.

Ұстаз кәсіби деңгейі, этикалық, құқықтық, моральдық деңгейі неғұрлым жоғары болса, білім беру сапасы да соғұрлым тиімді болады.

Сондықтан білім беру жүйесінде ұстаз кәсіби құзыреттілігін дамытуға ерекше көңіл бөлу қажет. Бұл өз кезегінде бәсекеге қабілетті, білімді, шығармашыл ұрпақ тәрбиелеудің басты шарты болып табылады.

Әдебиеттер тізімі:

1. Көшербаева Б.Т. Білім берудегі инновациялық технологиялар. – Алматы, 2020.
2. Шамова Т.И. Педагогикалық менеджмент. – Мәскеу, 2019.
3. Зимняя И.А. Ключевые компетенции – новая парадигма образования. – Москва, 2004.
4. Хуторской А.В. Ключевые компетенции как компонент личностно-ориентированного образования. – Москва, 2003.

ОРГАНИЗАЦИОННО–МЕТОДИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ПОДГОТОВКИ КАНДИДАТСКОЙ ДИССЕРТАЦИИ ПО ТЕХНИЧЕСКИМ НАУКАМ В СИСТЕМЕ ОБРАЗОВАНИЯ МЧС

Қ.К. Оспанов,

кандидат технических наук, Академия гражданской защиты
имени М. Габдуллина МЧС Республики Казахстан
(Казахстан, г. Кокшетау)

Аннотация. В статье рассмотрены организационно–методические аспекты подготовки кандидатской диссертации по техническим наукам в системе образования МЧС. Проанализированы особенности научной деятельности в ведомственных образовательных организациях, выявлены основные проблемы и предложены практические рекомендации по повышению эффективности подготовки научных кадров.

Ключевые слова: кандидатская диссертация, МЧС, научные кадры, методика исследования.

Подготовка научных кадров в системе Министерства по чрезвычайным ситуациям Республики Казахстан является стратегически значимым направлением, обеспечивающим развитие научного потенциала и повышение уровня безопасности государства. В современных условиях существенно возрастают требования к кандидатским диссертациям, что обусловлено необходимостью получения научно обоснованных и практически применимых результатов.

Диссертация должна представлять собой научно–квалификационную работу, содержащую решение задачи, имеющей существенное значение для соответствующей отрасли науки. При этом особое значение приобретают научная новизна, публикационная активность и внедрение результатов исследования в практическую деятельность [1].

Специфика системы образования МЧС заключается в совмещении научной, педагогической и служебной деятельности, что требует разработки эффективных организационно–методических подходов к подготовке диссертационных исследований.

В Академии гражданской защиты имени Малика Габдуллина сформирован определённый научный потенциал, выражающийся в наличии сотрудников с учёными степенями и развитии научной деятельности.

Подготовка научных кадров осуществляется в рамках межведомственного и международного сотрудничества. Профессорско–преподавательский состав проходит обучение как в национальных образовательных организациях, так и в профильных учреждениях зарубежных стран, что способствует интеграции научных подходов и обмену опытом [2].

Особенностью подготовки является ориентация на прикладные исследования, направленные на решение задач в области обеспечения безопасности, включая пожарную безопасность, управление и автоматизацию технологических процессов.

Подготовка кандидатской диссертации представляет собой сложный управляемый процесс, требующий системного подхода. Его эффективность во многом определяется последовательностью выполнения этапов и степенью их методической проработки.

Ключевые этапы подготовки диссертации включают:

- 1) выбор темы исследования;
- 2) планирование научной работы;
- 3) проведение исследований;
- 4) публикацию научных результатов;
- 5) апробацию результатов;
- 6) оформление диссертации;
- 7) предзащиту;
- 8) защиту.

Каждый из указанных этапов имеет самостоятельное значение и требует координации действий соискателя, научного руководителя и кафедры. Отсутствие системности в организации работы приводит к снижению эффективности подготовки диссертации.

Методические основы подготовки диссертации определяют её научную ценность и логическую завершенность. Исследование должно начинаться с обоснования актуальности темы и выявления научного противоречия, которое формирует основу научного поиска.

Далее формулируются цель и задачи исследования, определяется методологический аппарат, обеспечивающий достижение поставленных целей. Существенным элементом является получение научной новизны и доказательство практической значимости результатов.

Следует отметить, что методика подготовки диссертации включает не только требования к оформлению, но и последовательную реализацию логики научного исследования.

Анализ практики подготовки диссертационных исследований показывает наличие ряда устойчивых проблем, обусловленных спецификой ведомственной деятельности. В первую очередь это связано с высокой служебной нагрузкой, ограниченностью времени и необходимостью совмещения различных видов деятельности.

Дополнительные трудности возникают на этапе публикации научных результатов и их апробации, а также при внедрении разработанных решений в практическую деятельность.

Сложности также вызывает соблюдение требований к оформлению диссертации в соответствии с действующими нормативными документами, что требует дополнительной методической подготовки.

Для повышения эффективности подготовки кандидатских диссертаций в системе МЧС целесообразно реализовать следующие меры:

- выбор тематики исследования, непосредственно связанной со служебной деятельностью;
- начало публикационной активности на ранних этапах подготовки;
- использование профессионального опыта в качестве эмпирической базы исследования;
- поэтапное планирование научной работы;
- активное участие в научных конференциях и семинарах.

Реализация данных рекомендаций способствует повышению качества научных исследований, формированию устойчивых навыков научной работы и сокращению сроков подготовки диссертации.

Заключение. Таким образом, подготовка кандидатской диссертации в системе МЧС представляет собой комплексный процесс, требующий сочетания организационных и методических подходов. Эффективность данного процесса определяется системностью научной деятельности, уровнем взаимодействия между участниками научного процесса и качеством планирования.

Особую роль играет апробация результатов исследования, включающая публикации, участие в научных мероприятиях и обсуждение результатов в профессиональном сообществе. В целом диссертационная работа выступает важным инструментом развития научного потенциала и повышения эффективности деятельности системы МЧС.

Список литературы:

1. О порядке присуждения ученых степеней: Постановление Правительства Российской Федерации от 24 сентября 2013 г. № 842 (с изм. и доп.) // Собрание законодательства Российской Федерации. – 2013. – № 39. – Ст. 9–11, 13, 14.

2. Раимбеков К.Ж. 15–й Юбилейный выпуск как веха на пути становления и развития Кокшетауского технического института. – Вестник Кокшетауского технического института Министерства по чрезвычайным ситуациям Республики Казахстан № 2(10) – К.: КТИ МЧС РК, 2013. С. 10–12.

АНАЛИЗ СИСТЕМЫ ПОДГОТОВКИ РУКОВОДЯЩЕГО СОСТАВА, СПЕЦИАЛИСТОВ ОРГАНОВ УПРАВЛЕНИЯ И ГРАЖДАН РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН В СФЕРЕ ГРАЖДАНСКОЙ ЗАЩИТЫ

К.К. Каирбеков, Ж.Е. Жагупаров, Р.Д. Осипов,
Академия гражданской защиты имени Малика Габдуллина
МЧС Республики Казахстан, Кокшетау, Казахстан
(Казахстан, г. Кокшетау)

Аннотация. В статье представлен комплексный анализ действующей системы подготовки руководящего состава, специалистов органов управления и населения Республики Казахстан в сфере гражданской защиты. Рассмотрены нормативно-правовые основы функционирования системы, её организационная структура и основные уровни подготовки. Особое внимание уделено вопросам профессионального обучения, переподготовки кадров и обучения населения, включая практико-ориентированные формы подготовки и проведение учений. Выявлены ключевые проблемы, связанные с недостаточной цифровизацией, ограниченной практической направленностью и необходимостью повышения эффективности обучения различных категорий граждан.

Ключевые слова: гражданская защита, система подготовки, обучение населения, способы защиты, чрезвычайная ситуация.

Современные условия развития Казахстанского общества характеризуются ростом числа чрезвычайных ситуаций (далее – ЧС). Основными факторами возникновения ЧС являются либо природные явления, либо человек [1]. В этих условиях особое значение приобретает эффективность системы подготовки руководителей и специалистов органов управления, а также немаловажным является уровень облученности населения.

В Республике Казахстан данная система функционирует в рамках Государственной системы гражданской защиты (далее – ГСГЗ) и регулируется Законом Республики Казахстан «О гражданской защите» и приказами Министра по ЧС [2, 3, 4]. Однако динамичное изменение характера угроз требует постоянной модернизации способов и методов обучения. Целью исследования является анализ действующей системы подготовки в сфере гражданской защиты и определение направлений её совершенствования.

Система подготовки включает три основных уровня:

1. Профессиональное обучение граждан в сфере гражданской защиты (далее – ГЗ);
2. Подготовка и переподготовка руководителей и специалистов органов управления ГЗ;
3. Обучение населения.

Профессиональное обучение граждан в сфере гражданской защиты является одним из ключевых элементов обеспечения национальной

безопасности и устойчивого развития государства. Согласно законодательству Республики Казахстан, профессиональное обучение граждан в сфере ГЗ осуществляется в Академии гражданской защиты имени Малика Габдуллина МЧС Республики Казахстан, а также в образовательных организациях МЧС России и Беларуси, с которыми заключены соответствующие соглашения о сотрудничестве. Образовательный процесс реализуется в строгом соответствии со специальностями и государственными общеобязательными стандартами образования, утвержденными в установленном порядке [5]. В рамках подготовки специалистов особое внимание уделяется практико-ориентированному обучению, включающему тактико-специальные учения, моделирование ЧС и отработку алгоритмов действий. Важным аспектом является развитие международного сотрудничества в области подготовки кадров. Участие в совместных образовательных программах и обмене опытом с зарубежными учебными вузами позволяет внедрять передовые технологии обучения и повышать квалификацию специалистов. Это особенно актуально в условиях глобализации рисков и увеличения количества трансграничных ЧС. Кроме того, профессиональное обучение в сфере ГЗ тесно связано с научно-исследовательской деятельностью. Внедрение современных технологий, включая цифровые платформы, геоинформационные системы и моделирование сценариев ЧС, способствует повышению эффективности подготовки кадров и совершенствованию системы управления в кризисных условиях.

Подготовка и переподготовка руководителей и специалистов является ключевым элементом обеспечения эффективного функционирования ГСГЗ. Данная деятельность направлена на формирование профессиональных компетенций, необходимых для принятия управленческих решений в условиях чрезвычайных ситуаций, а также для организации и координации аварийно-спасательных и неотложных работ. В рамках подготовки и переподготовки рассматриваются правовые основы деятельности, организация управления при ЧС, система связи и оповещения, планирование мероприятий ГЗ, а также вопросы обеспечения устойчивости функционирования объектов экономики. Особое внимание уделяется изучению алгоритмов действий при ликвидации последствий ЧС, включая проведение эвакуационных мероприятий, организацию взаимодействия служб и формирований, а также применение средств индивидуальной и коллективной защиты.

В ходе курсов повышения квалификации обучаемые изучают современные методы прогнозирования обстановки, оценки радиационной и химической обстановки. Важным элементом является практическая подготовка, включающая участие в учениях и тренировках, что позволяет отрабатывать навыки принятия решений в условиях, приближенных к реальным.

Существенную роль в системе подготовки играет дифференцированный подход к обучаемым категориям. В зависимости от должностного положения и функциональных обязанностей устанавливается различный объем учебных часов и содержание тем подготовки. Например, для категории руководителей

организаций, специалистов служб ГЗ и должностных лиц органов управления предусмотрены отдельные учебные модули, учитывающие специфику их деятельности. Такой подход обеспечивает целенаправленную подготовку кадров и повышение эффективности их работы в условиях ЧС.

Кроме того, важным направлением является проведение республиканских командно-штабных учений «Көктем» и «Қыс» (далее – РКШУ), в ходе которых отрабатываются вопросы управления силами и средствами, взаимодействия между различными уровнями управления и службами, а также принятия решений в условиях дефицита времени и неопределенности. РКШУ позволяют выявить слабые места в системе управления и разработать меры по их устранению.

Подготовка и переподготовка руководителей и специалистов представляет собой непрерывный процесс, направленный на повышение готовности органов управления к действиям в ЧС.

Обучение населения Казахстана в сфере ГЗ направлено на снижение риска человеческих жертв и материального ущерба при ЧС. Данная деятельность представляет собой системный процесс формирования у граждан знаний, умений и навыков, необходимых для правильного поведения и действий в условиях ЧС.

Организация обучения населения осуществляется комплексно и включает различные формы и методы. К ним относятся лекции, семинары, практические занятия, тренировки и интерактивные формы обучения. Такой подход обеспечивает не только усвоение теоретических знаний, но и формирование практических навыков поведения в экстремальных условиях. Особую роль играют учения и тренировки, которые позволяют отработать действия населения в условиях, максимально приближенных к реальным чрезвычайным ситуациям.

Обучение населения осуществляется дифференцированно в зависимости от категорий граждан. Работники организаций, отнесенных к категориям по гражданской обороне, проходят обучение по месту работы в рабочее время. Для этого в организациях создаются учебные кабинеты, уголки ГЗ и обеспечивается необходимая учебно-материальная база.

Особое внимание уделяется обучению неработающего и самозанятого населения. Данная категория граждан осваивает основы ГЗ преимущественно самостоятельно - через средства массовой информации, интернет-ресурсы, памятки и участие в тренировках и учениях.

Существенным элементом подготовки населения являются учения и тренировки, проводимые на различных уровнях. Они включают командно-штабные, тактико-специальные, комплексные и объектовые тренировки. Основная их цель - достижение слаженности действий органов управления, формирований и населения, а также проверка готовности к ликвидации ЧС. Регулярность

проведения учений и тренировок позволяют совершенствовать практические навыки.

Таким образом, обучение населения в сфере гражданской защиты представляет собой многоуровневую и непрерывную систему, включающую информирование, пропаганду знаний, практическую подготовку и контроль уровня усвоения знаний. Уровень усвоения знаний населением напрямую влияет на безопасность и устойчивость функционирования государства в условиях ЧС.

Заключение

Система подготовки руководящего состава, специалистов органов управления и населения Республики Казахстан в сфере ГЗ является ключевым элементом обеспечения безопасности государства. Несмотря на наличие развитой нормативной базы и организационной структуры, система требует дальнейшего совершенствования.

Основными направлениями развития являются цифровизация подготовки, усиление практической направленности обучения, повышение вовлечённости населения и развитие межведомственного взаимодействия. Реализация предложенных мер позволит повысить готовность органов управления и населения к действиям в условиях ЧС и обеспечить устойчивое функционирование ГСГЗ.

Список литературы:

1. Официальный сайт Министерство по чрезвычайным ситуациям Республики Казахстан. [Электронный ресурс] // – Режим доступа: <https://www.gov.kz/memleket/entities/emer/press/article/details/232174?lang=ru>

2. Закон Республики Казахстан. О гражданской защите: утв. 11 апреля 2014 года № 188-V ЗРК [Электронный ресурс] // Информационно-правовая система нормативных правовых актов Республики Казахстан Әділет [сайт]. – Режим доступа: <http://adilet.zan.kz/rus/docs/Z1400000188> (дата обращения 25.03.2026).

3. Приказ Министра по чрезвычайным ситуациям Республики Казахстан. Об утверждении учебной программы подготовки руководителей, специалистов органов управления и сил гражданской защиты, обучения населения способам защиты и действиям при возникновении чрезвычайных ситуаций и военных конфликтов или вследствие этих конфликтов: утв. 20 мая 2014 года № 235 [Электронный ресурс] // Информационно-правовая система нормативных правовых актов Республики Казахстан Әділет [сайт]. – Режим доступа: <http://adilet.zan.kz/rus/docs/V1400009509> (дата обращения 25.03.2026).

4. Приказ Министра Внутренних дел Республики Казахстан. Об утверждении Правил информирования, пропаганды знаний, обучения населения и специалистов в сфере гражданской защиты: утв. 2 июля 2020 года

№ 494 [Электронный ресурс] // Информационно-правовая система нормативных правовых актов Республики Казахстан Әділет [сайт]. – Режим доступа: <http://adilet.zan.kz/rus/docs/V2000020990> (дата обращения 25.03.2026);

5. Приказ Министра науки и высшего образования Республики Казахстан от 20 июля 2022 года № 2 «Об утверждении государственных общеобязательных стандартов высшего и послевузовского образования» [Электронный ресурс] // Информационно-правовая система нормативных правовых актов Республики Казахстан Әділет [сайт]. – Режим доступа: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/V2200028916> (дата обращения 25.03.2026)

ӘОЖ 378.016:811.512.122

ТІЛДІК ПӘНДЕРДІ ОҚЫТУДАҒЫ КӘСІБИ МАМАН МОДЕЛІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ ҚҰЗІРЕТТІЛІГІ

С.К. Қасымова,

филология ғылымдарының кандидаты,
Қазақстан Республикасы ТЖМ М.Ғабдуллин атындағы
Азаматтық қорғау академиясы
(Қазақстан, Көкшетау қ.)

Аңдатпа. Заманауи техникалық жоғары оқу орындарында гуманитарлық дайындау кешенінде тілдік дайындық ең маңызды міндеттердің бірі және кәсіби тілдік дайындық маманданудың маңызды бірлігі болып табылады. Себебі ол білім алушылардың мәдени дамуы мен халықаралық деңгейде өзінің кәсіби мәселелерін шешуде және бәсекеге қабілетті маман болып қалыптасуына барынша ықпал етеді. Сондықтан гуманитарлық пән ретінде қазақ, орыс және кәсіби бағытталған шет тілдері жоғары техникалық білімді әлеуметтендіруде басты роль атқарады. Тілдік пәндерді оқыту технологиясы білім алушының жеке тұлға ретінде қалыптасуына, өзін-өзі жан-жақты жетілдіруге, белсенділікке, сапалы білімге ұмтылуына, кәсіби дағды қалыптастыруға құрылуы басты назарда болуы қажет. Ол қазіргі таңда кең қолданысқа ие болып отырған оқытудың белсенді креативті технологиясына негізделуі қажет.

Тірек сөздер: гуманитарлық дайындау, тіл, кәсіби дағды, маман моделі, құзіреттілік.

Даму қарқыны жедел, бәсекесі басым қоғамда заман талабына сәйкес білікті, сұранысқа ие кәсіби маман болудан басқа, кәсіби-іскери дағдысымен бірге шешен сөйлеу мен тиімді қарым-қатынасқа түсе алу машығын қатар игерген маманның алар орны ерекше маңызды болары анық. Қазіргі бәскелестік деңгейіне қабілеттіліктің артуы қоғамымызда жан-жақты кәсіби маман болуға міндеттейді. Оның айғағы жұмысқа қабылдаушы тарапынан маманға кәсіби-іскери қарым-қатынаста тіл байлығымен ерекшеленген, өз ойын толық жеткізе алатын, ұтымды қарым-қатынас құра алу дағдыларын меңгерген маманды таңдауы – анық қажеттілік. Осы мақсаттардың қойылуы еліміздегі кез-келген

салалардағы бәсекелестіктің жоғарылауының нәтижесін көрсетіп отыр. Яғни, маманның заман талабына сай нарық сұранысы мен сапалы қызмет жасай алуы оңтайлы өзгерістері мен үлесінің орны маңызды. Болашақ маман білім алушылардың кәсіби қарым-қатынас дағдысын дамыту мәселесінде болашақ мамандығы бойынша ғана емес, қоғамдағы мотивациясын ояту, белсенді өмірі мен кәсіби тілдік ұстанымын қалыптастырудың мәні бар [1]. Демек, болашақ маман иесінің өз кәсібі бойынша мансап пен тұлғалық өсуде тиісті дағдыларды қалыптастыруда коммуникативтік ұстанымы жетекші қағида болуы тиіс. Сондықтан білім алушылардың кәсіби қарым-қатынас машығын қалыптастыру мәселесінің маңыздылығы туындайды.

Әскери жоғары оқу орындарында гуманитарлық пәндер әрқандай мамандық иесіне адамаралық байланыстың әлеуметтік, саяси мәдени мәнін түсінуге жол ашады, дұрыс дүниетаным қалыптастыруға жәрдемдеседі, мәдениетті адам болуға үйретеді, белсенді өмір сүруге, өз саласында табысты еңбек етуге жол сілтеп, бағыт – бағдар береді. Болашақ маман – офицердің кәсіби қасиеттерінің көрсеткіштеріне кәсіби білім ғана емес, жоғары нәтижеге қол жеткізу жолында бай тілдік дүниетаным да қажет екені анық.

Гуманитарлық білім сырттай қарағанда пайда бермейтіндей, нақты өнім жаратпайтындай, ескі ойлар мен бос сөздерге құрылғандай болып тұрады. Бірақ ол техникалық жоғары оқу орындарындағы білім алушылардың ертең кім болып, қандай адам болып қоғамдық өмірге араласатынына үлкен ықпал етеді. Егер қандайда бір курсант ұлттық адамгершілік құндылықтарынан нәр алмаған болса, онда ол өз мамандығын қаншалықты жетік меңгергеніне қарамастан қоғам үшін үлкен зиян келтіруі мүмкін.

Заманауи техникалық жоғары оқу орындарында гуманитарлық дайындау кешенінде тілдік дайындық ең маңызды міндеттердің бірі және кәсіби тілдік дайындық маманданудың маңызды бірлігі болып табылады. Себебі ол білім алушылардың мәдени дамуы мен халықаралық деңгейде өзінің кәсіби мәселелерін шешуде және бәсекеге қабілетті маман болып қалыптасуына барынша ықпал етеді. Сондықтан гуманитарлық пән ретінде қазақ, орыс және кәсіби бағытталған шет тілдері жоғары техникалық білімді әлеуметтендіруде басты роль атқарады десек қателеспейміз.

Қазіргі таңда Президент тарапынан жалпы адамзат дүниежүзілік өркениеттілікке жету мақсатында білім беру жүйесін оңтайландырып, жан-жақты дамыту мәселесі қойылып отырғанын білеміз. Онда азаматтық міндеттерді жүзеге асыру үшін білім беру мен тәрбие мәселесін нағыз гуманистік дәрежеге көтеру, бүкіл ғаламдық мәдени құндылықтарға қол жеткізу керек. Осы ретте елдегі білім саласының негізгі мақсатына сай әлемдік білім кеңістігіне қосылу болса, онда қоғамға сапалы да бәсекеге лайық білімді маман даярлап қана қоймай, зиялы, парасатты, мәдениетті ұлттық құндылықтарды бойына сіңірген тілдік тұлға қалыптастыра отырып қосылу. Болашақ маман-офицер көзқарастары мен шығармашылық әлеуеті, танымдық біліктілігі мен кәсіби-рухани деңгейі жоғары болғанда ғана, лайықты тұлға

ретінде қалыптасып дамиды. Әрбір азамат өз мемлекетінің азаматы ретінде «борыш», «парыз» деген ұғымдарды терең сезінуі қажет. Осы ұғымдар аясына қазақ тілін оқу, оқыту, үйрену, дамыту, жетілдіру сияқты мақсаттар кіретіндігін әрбір қазақстандықтың ескеруі маңызды. Сәйкесінше қарқынды дамып отырған заман ағымы мен технологиялық даму адамзаттың өмір сүру жағдайына, қоғамға үлкен өзгерістер жасауда. Білім беру саласында жаңа жүйе жасалып, заман талабына сай болашақ кәсіби маман дайындауда да өз ықпалын тигізіп отыр.

Педагогика ғылымында жаңаша даму бағыттарының жиынтығы ғылыми тілде парадигма деген атқа ие болды. Осы уақытқа дейін дәстүрлі көзқарастар бойынша, болашақ маманға терең білім, білік, дағдылар жүйесін меңгерту жеткілікті болатын. Себебі, мемлекет талапқа сәйкес тегін білім беріп, жұмыс орнын да дайындап берді. Заман ағымына сай қазір – бәсеке мен жаппай ғаламдану заманы. Өзін-өзі үздіксіз жетілдіру арқылы, қоғамдағы өз кәсіби орнын да, мансаптық өсуін де бәсекеге түсу арқылы жеңіп алу заманы. Болашақ маман тек дайын білімдерді меңгеріп, бірақ оны шығармашылықпен тәжірибеде, іс жүзінде қолдана алмаса, жаңартумен қатар біліктілік деңгейін артып отырмаса, өзін-өзі заман талабы мен өзгерістеріне жылдам икемдей алмаса, кәсіби тұрғыда жетілдіріп отыруға бейімделмеген болса, онда бұндай маман қоғам талабына, жұмыс беруші талабына жауап бере алмайды [2]. Бұған қоса, қарқынды дамып жатқан технология мен жаңа инновациялар ғасыры мен әлем бойынша қоғамда күрт өзгерістердің болуы кейбір мамандықтардың жаңаша сипат алуы, өзгеруі тіпті жойылып кетуі де – заман талабы.

Жалпы арнайы әскери білім берудің парадигмасы өзгерді. Сонымен бірге өзгеріп қана қоймай, жаңаша әдіс-тәсілдермен түрленді. Әрине бұл өз кезегінде жаңаша көзқарастағы, бәсекеге қабілетті, жаңаша технологияны меңгерген мықты маман дайындауды талап етеді.

Қазіргі білім беру парадигмасы болашақ маманды кәсіби білім, білік, дағдының тиімдісін меңгерген, нақты өмір талабы мен күрт өзгерістерге сай тез бейімделе алатын, икемді, креативті, мобильді, коммуникабельді, харизмасы мықты, материалдық та, рухани да бай, мысы басым маман болуға бағыттайды.

Бүгінде Академиямызда білім алушы курсант алған білімін, өз кәсібінде тілдік қарым-қатынас дағдысы қалыптасқан тұлғалық парадигмаға көшіре алуы тиіс. Осы талаптар аясында білім берудің мақсаты - болашақ маманның рухани бай кәсіби құзіретті тұлға моделін дайындауға негізделсе нұр үстіне нұр болары анық деп есептейміз.

Мемлекеттік тілді оқытуда жаңа идеяларды әр сабақта жан-жақты қолданып, жаңаша оқытудың тиімді жолдарын тауып, жүйелі түрде қолдану – заман талабы. Сабақ барысында курсанттың жүйелі жұмыс істеуіне мүмкіндік туғызу, сабақтың тақырыбына сай нақтылы міндет қоя білу – ол әрбір оқытушының шеберлігіне байланысты. Себебі, курсанттарды терең әрі жинақты біліммен қаруландыру, олардың шығармашылық қабілетін, қызығушылық талғамын дамыту, өз бетінше білімін толықтандыруға

дағдыландыру сияқты күрделі жұмыстар сабақ барысында қалыптасады. Бұл әрбір ұстазды ойландырып, жаңаша әдіс-тәсілдерді меңгеруге, жаңа ізденістерге жетелейді. Әрбір профессорлы - оқытушылар құрамының негізгі алға қойған міндеті – шәкірттерінің ой - өрісін кеңейту мен биік адамгершілік қасиеттерін қалыптастыру.

Бүгінгі курсантты болашақ маман және тұлға етіп қалыптастыруда, танымдық әрекетін дамыта, ой-санасын терең қалыптастыра, ұлттық құндылықтарды сіңіре отырып, оны аса бағалай білетін білім мазмұнында тәрбиелеудің маңызы бөлек. Себебі, ертеңгі күні жақсы маман болумен қатар, тілдік білімі толысқан, бірнеше тілде соның ішінде қазақ тілінде кәсіби сөйлей алатын маманның компания, мекеме, мелекеттік қызмет және қоғам үшін де алар орны, көтерер абыройы бөлек. Тіл білу, сауатты сөйлеу, шебер де шешен сөйлеу болашақ маманға таптырмайтын құрал. Осы орайда кез-келген ЖОО-дарындағы қазақ тілі пәнінің, түрлі бағыттағы маманданған қазақ тілі курстарының маңызы зор. Тілдерді кәсіби қарым-қатынас машығын тудырушылық бағытта оқыту өз кезегінде болашақ маманды өзінің нақты кәсіби саласында, іскери және әлеуметтік ортаға толық бейімделген тілдік тұлға дәрежесіне көтеру болып табылады.

Тілдік пәндерді оқыту технологиясы білім алушының жеке тұлға ретінде қалыптасуына, өзін-өзі жан-жақты жетілдіруге, белсенділікке, сапалы білімге ұмтылуына, кәсіби дағды қалыптастыруға құрылуы басты назарда болуы қажет. Ол қазіргі таңда кең қолданысқа ие болып отырған оқытудың белсенді креативті технологиясына негізделуі қажет. Осы ретте өз тәжірибемізде яғни зерттеу нәтижесінде ұсынылған интерактивті технология бұл мәселелерді шешуде маңызды рөл атқара алатындығы дәлелденді. Нәтижесінде курсты тәмамдаған, кәсіби қарым-қатынас жасау дағдысын меңгерген курсанттың қала бойынша сайыстық іс-шараларға қатысқанда басқа жалпы тілдік курстар алған студенттерден білім, тіл байлығы мен сын-тұрғысынан ойлаудағы айырмашылығын байқадық. Сәйкесінше Академия қабырғасында білім алушы курсанттың жоғарыда атап өткен құзіреттіліктерге жету жолында оның мотивациясының рөлі ерекше деп санаймыз. Яғни курсанттың мотивациясы жақсы болса, оқуға деген ықыласы да жоғары болады. Курсанттың лингвистикалық, лингвоелтанушылық, әлеуметтік, кәсіби құзіреттіліктерін дамыту мақсатында біз сабақ барысында қазақ тілінің заңдылықтарын толық меңгеруі, түрлі жағдаяттардағы әңгімеде, тілдесімде қазақ тілінің бай тілдік қоры бояуының көрініс тауып отыруы, халықтық санадағы дәстүрлі, танымдық ырымдар мен тиымдарды зерделеуіне, қазақ халқының ұлттық сөйлеу ерекшеліктері мен сөз саптауы, жалпы дүниетанымдық ойлау жүйесінің айқын көрініс табуына, шағын топта немесе көпшілік ортада, іскери ортада және жеке тұлғамен тілдік қарым-қатынаста әлеуметтік санаға әсер етуші тұлға деңгейінде, қоғамдық идеологияның қозғаушы күші деңгейінде сөз сөйлеуіне аса назар аударып отырып тиісті тапсырмалар жүйесін құрастырамыз. Сонымен қатар өз кезегінде өзінің тілдік білік-дағдысын кәсіби бағытта кәсіби

құзіретті маман ретінде қажеттілігіне еркін қанағаттанушылық тұрғысынан қолдануды талап етеміз.

Тілдік пәндерде коммуникативтік дағды дамыту мәселесін түрлі кәсіби тілдік қызметпен, іскери қарым-қатынаспен өзара тығыз байланыста зерттеудің мәні зор. Болашақ офицердің функционалдық міндетінде қарым-қатынас мәселесінде тілдік нормасы сауатты, қазақ тілінің заңдылығын қалыптасқан жүйе бойынша бұзбай, оңтайлы қолдануы көздеген мақсатқа жету тәсілінің бірі болып табылады. Өз кезегінде тілдік норманы дұрыс ұстанбау кәсіби қарым-қатынаста толыққанды құрал рөлін атқара алмайды. Коммуникативтік дағды дамытуды тек тілдік тұрғыда емес, болашақ кәсіп қызметтерімен, іскери-тілдік қызметпен де тығыз байланыста қарастыру қажет. Осы тұрғыдан келгенде, болашақ маманның кәсіби қызметінде қарым-қатынаста тілдік нормасы қалыптасқан, қазақ тілінің қалыптасқан жүйесін бұзбай қолдана алатын тұлға болуы да – қажетті талап. Тілдік нормадан ауытқу адамдар арасындағы қарым-қатынастың толыққанды құралы бола алмайды. Тілдің қатынас құралына айналуының өзі тілдік нормаға түсу болып табылады. Тәжірибе барысында байқағанымыз мәселен кешегі мектеп түлегі кез келген ситуациялық жағдайлар бойынша берілген диалог құрастыру, суретпен жұмыс бойынша әңгіме, сипаттама жасау, мамандыққа байланысты терминдермен жұмыста аударма жұмыстары жүргізу немесе академиялық жазба дағдыларын қалыптастыруда мақала, рецензия, хаттама жазу секілді тапсырмаларды орындау барысында бас кезінде ауыз екі сөйлеу тілінде яғни тұрғылықты аумақтық ғылыми тілдегі диалект сөздерді, паразит, жаргон сөздер мен сленгтерді қолдану байқалды. Сәйкесінше түзетулермен уақыт өте аталған курсанттар барынша тіл байлықтары мен ой өрістерін дамыта келе кәсіби маман ретінде өз мамандық бейіндеріне сай мәтіндерді құрастыра алды. Сонымен бірге А.П. Панфилова зерттеп көрсеткен логикалық, стилистикалық, семантикалық және фонеткалық кедергілерде курсанттарда оқу барысында кездесіп жатады. Бұл тұрғыда түрлі дидактикалық тапсырмалармен жұмыстар жасау арқылы қажетті дағдыларды қалыптастыруға болады. Аталған кедергілердің ішінде ең көп кездесетіні – логикалық кедергі. Белгілі бір мамандық бейініне сәйкес тақырыпта (Мәселен, тақырып сипаты қандай: проблемалық, ақпараттық, дискуссиялық т.б.) әңгімені қалай бастау, қандай мәселе қозғалмақшы, әңгімені өрбіту, нақты факті, мысалдармен тақырыпты ашу, талқылау, ойтүйін, қорытындылау сияқты мәселелерде қарапайым жүйеліліктің сақталмауы кездеседі. Сондықтан тілдік нормамен үздіксіз жұмыс жасалып, коммуникативтік дағды ғана емес, коммуникативтік тілдік норманы қалыптастыру қажет. Бұл мәселені ғалымдар пікірімен былайша түйіндеуге болады: «коммуникативтік нормаларға тілдің функционалдық ерекшеліктеріне тән нормалар мен қарым-қатынастың прагматикасына тән нормалар жатады» [3]. Болашақ мамандардың коммуникативтік дағдысын қалыптастыру жұмыстары аясында телефон арқылы сөйлесудегі мәселе де назарда болғаны дұрыс. Өйткені қазіргі ғаламторлық, техникалық қарыштаған заман талабындағы өзекті мәселе десек

қателеспейміз. Телефонмен сөйлесудің өзіндік қиындықтары бар екені рас. Бірақ кәсіби қарым-қатынас кезінде компания қызметкеріне көптеген мәселелерді телефон арқылы келісіп, шешуге мәжбүр болады. Сондықтан бұлайша тілдесу де қажеттілік болып табылады.

Әрбір маман үшін қалыптасқан коммуникативтік дағды күнделікті кәсіби өмірде негізгі қарым-қатынас құралы рөлін атқарады. Сондықтан курсанттардың кәсіби қарым-қатынас дағдыларын қалыптастыру мәселесінің маңыздылығы осыдан туындайды.

Бұл арнайы қарастырылып отырған мәселе, қазіргі заман мамандары үшін де болашақ ғасырлар мамандары үшін де маңызды. Болашақ маманның тек кәсіби қызметінде емес, оның мансап жолының қалыптасуына, қызметтік өсуіне, тіпті жақсы өмір сүруіне де өзіндік рөлі бар. Коммуникативтік дағдының дұрыс қалыптасуы – айтылмақшы ойды дұрыс жарыққа шығару құралы, шебер сөйлеу, орындату амалы. Адамдар арасындағы қатысымдық қабілеттің шеберлігі өмірлік, кәсіби, қоғамдық жағдаяттарда оң шешімдер мен нәтижелерге жетудің оңтайлы тәсілі де бола алады. Осы ретте белгілі тіл жанашыры, ұлы тұлға А.Байтұрсынұлы: «сөйлеуші тілінің дұрыстығын, анықтығын, тазалығын, дәлдігін, көрнектілігін, әуезділігін, өрнектілігін» [4] арнайы талап ретінде көрсетеді. Бұл талап болашақ маман иесінің кәсіби қарым-қатынас дағдысының қалыптасуының негізгі шарттары. Бұл шарттар толық орындалса, болашақ маманның мансап жолындағы мықты және сәтті қадамдарына алып барады.

Кез-келген ЖОО өзінің негізгі білім беру қызметінде болашақ дипломды маман моделін дайындайды. Қазіргідей технократтық сана билеген заманда кәсіби қарым-қатынас дағдысы толық қалыптасқан рухани бай маманның орны бөлек және маңызды. Іскерлік, кәсіби, әлеуметтік байланыстар мен қарым-қатынастарды құра білу, кәсіби білімін өмір бойы дамытып отыру бұл, әрине, курсанттың болашақтағы сәтті және табысты кәсіби қызметіне оң ықпал етеді. Осы дағдылардың барлығының басын біріктіретін «Рухани бай кәсіби маман» моделін түрлі қажетті құзыреттіліктердің әдемі үндестікте топтасқан жиынтығы ретінде қарастыруға болады.

Әр түрлі мамандықтағы маман моделі оның мақсаттары мен міндеттеріне, оқыту мазмұны мен технологиясына, құзіреттіліктер жиынтығы мен кәсіби тұлғалық бірегейлігімен ерекшеленетіні анық. Оны дамыту жолында оқытудың мақсаттары мен міндеттерін білім алушылардың күш-жігерін болашақ жұмыс берушілердің қызығушылықтары мен қажеттіліктерін ескеруге, барлық іс-әрекеттерді, қажетті құзіреттіліктерді игеру процесіне жұмылдыру қажет. Осылайша, модель сапа стандарты ретінде әрекет ете отырып, болашақ маман даярлау процесін саналы, жүйелі және тиімді етеді. Рухани мәдениеттің дамуы үшін болашақ маман тағылымды ұлттық тәрбиенің қайнарынан сусындауы тиіс. Биік адами құндылықтарды бойға сіңіру арқылы кемелдену деңгейіне көтерілуі қажет. Әрбір маман иесінің кәсіби қызметін жоғары деңгейде жүзеге асыруы қажеттілігі ғана емес, басқа да сан қырлы дағдыларды бойына сіңіріп,

өзгерістерге дайын болуы тиіс екені – заман талабы. Кез-келген маман болашақ қызметінде кәсіби тұлға ретінде нақты саладағы, белгілі бір траекториядағы білім жүйесін толық меңгерген, кәсіби дағдысы мен құзыреттілігі қалыптасқан, рухани бай кәсіби-тұлғалық қасиеттерді бойына сіңірген тұлға болмайынша өзінің негізгі кәсіби-функционалдық міндеттерін тиісті талап тұрғысынан орындай алуы күмәнді.

Әдебиеттер тізімі:

1. Оразбаева Ф., Бекеева Н. Қазақ тілін кәсіби қарым-қатынас құралы ретінде оқыту және лингвоелтаным бағыты // Әль Фараби ҚҰУ Хабаршысы. – 2018. – №3(171). – Б. 192-197.
2. Маслоу А. Мотивация и личность. Москва, 1998. – 467 с
3. Жұмабаев М. Педагогика: монография. – Алматы: Рауан, 1992. – 154 б.
4. Қадашева Қ. Қазақ тілін оқыту әдістемесі. – Алматы: Мұрагер, 2005. – 176 б.

УДК 355.58

СОВРЕМЕННЫЕ ПОДХОДЫ К ПОДГОТОВКЕ СПЕЦИАЛИСТОВ РАДИАЦИОННОЙ, ХИМИЧЕСКОЙ И БИОЛОГИЧЕСКОЙ ЗАЩИТЫ В СИСТЕМЕ ГРАЖДАНСКОЙ ОБОРОНЫ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН

Б.М. Кабашев, докторант, капитан

З.Р. Бурнаев, к.п.н., профессор, полковник

А.А. Жаулыбаев к.т.н., ассоц.профессор, полковник

Национальный университет обороны Республики Казахстан
(Казахстан, г. Астана)

Аннотация. В статье рассмотрены вопросы совершенствования подготовки специалистов радиационной, химической и биологической защиты в системе гражданской обороны Республики Казахстан. Проанализированы особенности их профессиональной деятельности и выявлены основные проблемы подготовки, связанные с недостаточной практической направленностью обучения. Предложены направления модернизации образовательного процесса, включая внедрение компетентного подхода, современных тренажерных, симуляционных и цифровых технологий. Сделан вывод о необходимости комплексного совершенствования системы подготовки для повышения профессиональной готовности специалистов к действиям в чрезвычайных ситуациях.

Ключевые слова: гражданская защита, гражданская оборона, радиационная защита, химическая защита, биологическая защита, РХБ защита, подготовка специалистов, профессиональные компетенции, чрезвычайные ситуации, компетентный подход, практико-ориентированное обучение, образовательные технологии, безопасность населения, Республика Казахстан.

Современный этап развития общества характеризуется усложнением спектра угроз природного и техногенного характера. Рост количества чрезвычайных ситуаций, развитие опасных технологий, увеличение объемов перевозки химически опасных веществ, наличие источников ионизирующего излучения, а также распространение новых биологических угроз требуют постоянного совершенствования системы гражданской защиты.

Особое место в обеспечении безопасности населения занимает радиационная, химическая и биологическая (РХБ) защита, представляющая собой комплекс мероприятий по выявлению, оценке и снижению воздействия опасных факторов на человека и окружающую среду. Эффективность реализации данных мероприятий во многом зависит от уровня профессиональной подготовки специалистов, осуществляющих деятельность в области РХБ защиты.

В условиях совершенствования государственной системы гражданской защиты Республики Казахстан возрастает необходимость разработки новых научно-педагогических подходов к подготовке специалистов РХБ защиты, ориентированных на формирование устойчивых профессиональных компетенций и готовности к действиям в сложной оперативной обстановке. Государственная система гражданской защиты Республики Казахстан представляет собой совокупность органов управления, сил и средств, предназначенных для защиты населения, объектов экономики и территорий от чрезвычайных ситуаций природного и техногенного характера[1].

Историческое развитие системы гражданской защиты берет начало с создания местной противовоздушной обороны в 1932 году. В дальнейшем происходило последовательное совершенствование организационных структур, включая создание гражданской обороны СССР, государственных комиссий по чрезвычайным ситуациям, Агентства по чрезвычайным ситуациям и Министерства по чрезвычайным ситуациям Республики Казахстан[2].

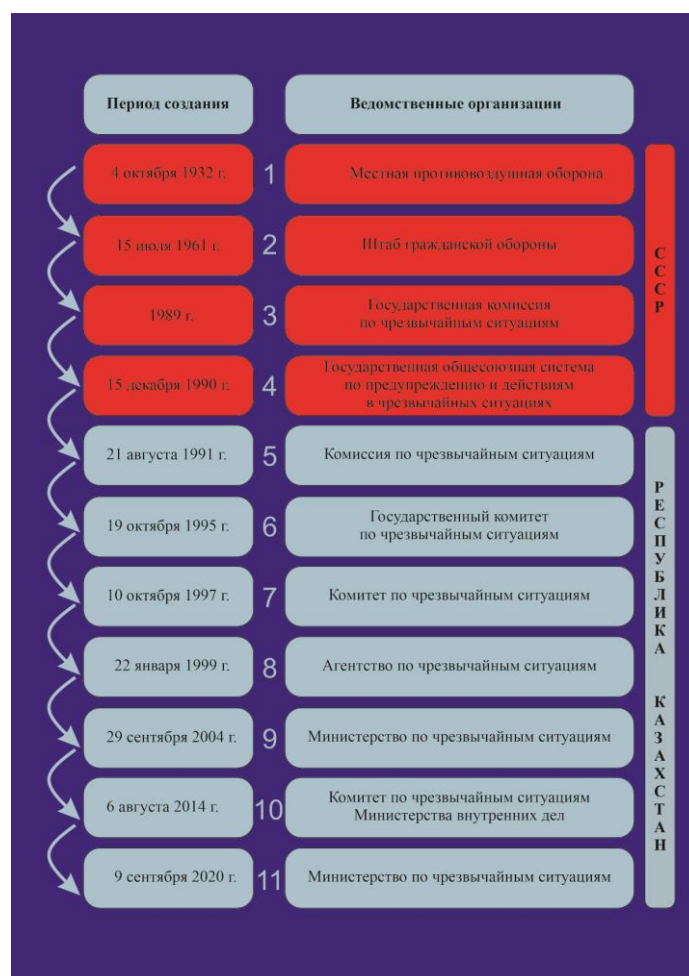

Рисунок 1 – История становления и развития государственной системы гражданской защиты

Принятие Закона Республики Казахстан «О гражданской защите» стало важным этапом формирования современной модели обеспечения безопасности, объединившей в единую систему гражданскую оборону, предупреждение и ликвидацию чрезвычайных ситуаций, пожарную и промышленную безопасность, государственный материальный резерв и другие направления деятельности. Современная государственная система гражданской защиты строится на территориальном и отраслевом принципах управления, обеспечивая взаимодействие органов государственной власти, организаций и населения в вопросах предупреждения и ликвидации чрезвычайных ситуаций.

Гражданская оборона является составной частью государственной системы гражданской защиты и предназначена для реализации комплекса мероприятий по защите населения и территорий от опасностей, возникающих при чрезвычайных ситуациях и военных конфликтах. На современном этапе гражданская оборона выполняет широкий круг задач, включая подготовку органов управления, организацию эвакуационных мероприятий, создание защитных сооружений, накопление материальных ресурсов, обеспечение населения средствами индивидуальной защиты и подготовку специалистов[3].

Одной из ключевых проблем существующих систем подготовки является ограниченность практической составляющей[4]. Следовательно, проблема исследования состоит в наличии противоречия между возрастающими требованиями к специалистам радиационной, химической и биологической защиты и недостаточной научно-педагогической разработанностью методики их подготовки в системе гражданской обороны.

Эффективность работы системы гражданской обороны напрямую зависит от уровня профессиональной подготовки специалистов, способных принимать решения в условиях неопределенности, дефицита времени и воздействия поражающих факторов различной природы.

Подготовка специалистов радиационной, химической и биологической защиты имеет ряд особенностей, обусловленных спецификой профессиональной деятельности.

Во-первых, специалисты РХБЗ работают в условиях воздействия невидимых поражающих факторов, требующих применения специальных методов обнаружения, контроля и оценки обстановки.

Во-вторых, деятельность специалистов связана с высоким уровнем ответственности за безопасность личного состава, населения и проведение аварийно-спасательных работ.

В-третьих, выполнение задач РХБ защиты требует комплексного использования инженерно-технических, организационно-управленческих и аналитических знаний.

Современный специалист РХБ защиты должен уметь проводить радиационную и химическую разведку, выполнять дозиметрический контроль, осуществлять отбор проб, организовывать специальную обработку техники и имущества, использовать средства индивидуальной защиты и принимать обоснованные управленческие решения в условиях кризисных ситуаций.

В связи с этим подготовка специалистов не может ограничиваться изучением нормативных документов и теоретических положений. Необходима организация практико-ориентированного обучения с использованием современных учебно-тренировочных средств и моделированием реальных профессиональных ситуаций.

Направления совершенствования подготовки специалистов РХБ защиты:

- первым направлением является внедрение компетентного подхода, ориентированного на формирование способности эффективно действовать в условиях реальной оперативной обстановки;

- вторым направлением выступает усиление практической составляющей образовательного процесса. Для этого необходимо расширение применения тактико-специальных занятий, учебно-тренировочных комплексов, полигонов и симуляционных технологий;

- третьим направлением следует считать внедрение современных цифровых технологий, обеспечивающих моделирование чрезвычайных

ситуаций, прогнозирование развития обстановки и оценку рисков.

Современные условия функционирования государственной системы гражданской защиты Республики Казахстан предъявляют повышенные требования к подготовке специалистов радиационной, химической и биологической защиты. Подготовка кадров РХБ защиты должна рассматриваться как важнейший элемент обеспечения устойчивости гражданской обороны и безопасности населения. Ее совершенствование требует интеграции теоретического обучения и практической подготовки, внедрения компетентностного подхода, развития учебно-тренировочной базы и применения современных образовательных технологий.

Реализация указанных направлений позволит повысить уровень профессиональной готовности специалистов РХБ защиты, обеспечить эффективность их деятельности в условиях чрезвычайных ситуаций и укрепить кадровый потенциал государственной системы гражданской защиты Республики Казахстан.

Список литературы:

1. Закон Республики Казахстан «О гражданской защите» от 11 апреля 2014 года №188-V.

2. Кабашев Б.М., Жаулыбаев А.А., Бурнаев З.Р., Государственная система гражданской защиты в Республике Казахстан // Сборник тезисов и докладов XIV-ой Международной научно-практической конференции «Исторические аспекты, актуальные проблемы и перспективы развития государственной системы гражданской защиты» – Кокшетау: АГЗ им.М.Габдуллина МЧС РК, 2026. – С. 62-64.

3. Кабашев Б.М., Бурнаев З.Р., Жаулыбаев А.А., Жалелов К.Н. Гражданская оборона как часть системы гражданской защиты // Сборник тезисов и докладов XIV-ой Международной научно-практической конференции «Исторические аспекты, актуальные проблемы и перспективы развития государственной системы гражданской защиты» – Кокшетау: АГЗ им.М.Габдуллина МЧС РК, 2026. – С. 59-62.

4. С. Д. Шарипханов, А. А. Абдрахманов, А. А. Жаулыбаев, М. Б. Бекболатова Методика формирования практической готовности персонала и сил реагирования при авариях с выбросом сильнодействующих ядовитых веществ на опасных производственных объектах // Наука и образование в гражданской защите. – 2026. – № 1 (61). – С. 16–24.

ӨРТ-ПРОФИЛАКТИКАЛЫҚ БЕЙІНДЕГІ ПӘНДЕРДІ ОҚЫТУ ӘДІСТЕМЕСІНДЕ КУРСАНТТАРДЫҢ ТАНЫМДЫҚ БЕЛСЕНДІЛІГІН ҚАЛЫПТАСТЫРУҒА АРНАЛҒАН ЗАМАНАУИ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ЖӘНЕ БІЛІМ БЕРУ ТЕХНОЛОГИЯЛАРЫ

Ф. Керім, Ж. Жанмолдин,

Қазақстан Республикасы ТЖМ

М. Ғабдуллин атындағы Азаматтық қорғау академиясы

(Қазақстан, Көкшетау қ.)

Аңдатпа. Мақалада өрт-профилактикалық бейіндегі пәндерді оқыту барысында курсанттардың танымдық белсенділігін қалыптастыруға бағытталған заманауи педагогикалық және білім беру технологиялары қарастырылады. Болашақ азаматтық қорғау мамандарының сыни ойлауын, дербестігін, кәсіби қызығушылығын және қызметтік-практикалық даярлығын дамытуға ықпал ететін әдістер мен тәсілдер талданады. Геймификация, жобалық оқыту, аралас оқыту, цифрлық білім беру құралдары, ситуациялық тапсырмалар мен практикалық модельдеу сияқты технологиялардың мүмкіндіктері қарастырылады. Сонымен қатар мақалада аталған технологиялардың өрт-профилактикалық пәндерді меңгеру сапасына, курсанттардың оқу белсенділігіне және кәсіби құзыреттерінің қалыптасуына әсері зерттеледі.

Тірек сөздер: педагогикалық технологиялар, цифрландыру, өрт қауіпсіздігі, геймификация, танымдық, құқықтық талдау, нормативтік-құқықтық актілер.

Қазіргі білім беру жүйесі азаматтық қорғау саласы үшін білікті мамандар даярлауға жоғары талаптар қояды, әсіресе техникалық прогресс, цифрландыру және төтенше жағдайлардың алдын алу жүйесіне қойылатын талаптардың күшеюі жағдайында. Сапалы даярлаудың маңызды бағыттарының бірі – өрт-профилактикалық бейіндегі пәндерді оқу кезінде курсанттардың танымдық белсенділігін дамыту. Бұл белсенділік теориялық білімді саналы меңгеруге, нормативтік талаптарды дұрыс түсінуге, бақылау-қадағалау қызметіне даярлануға және практикалық міндеттерді тиімді шешуге мүмкіндік береді. Осыған байланысты оқу үдерісіне курсанттардың қызығушылығын арттыратын, оларды талдауға, салыстыруға, шешім қабылдауға және нақты қызметтік жағдаяттарға бейімдеуге бағытталған заманауи педагогикалық технологияларды енгізу өзекті болып табылады.

Өрт-профилактикалық бейіндегі пәндерді оқытуда курсанттардың танымдық белсенділігінің рөлі

Өрт-профилактикалық пәндерді меңгеру барысындағы курсанттардың танымдық белсенділігі олардың оқу үдерісіне саналы әрі белсенді қатысуынан, өрт қауіпсіздігі талаптарына, профилактикалық бақылау мәселелеріне, нормативтік құжаттарға және практикалық қызметке қызығушылық танытуынан көрінеді. Сонымен қатар бұл белсенділік қызметтік жағдайларды талдау, ықтимал тәуекелдерді анықтау, өрттің алдын алу шараларын ұсыну,

құжаттарды дұрыс рәсімдеу және кәсіби міндеттерді өз бетінше шешу қабілетімен сипатталады. Сондықтан курсанттарды оқытуда тек ақпарат берумен шектелмей, олардың ойлауын, дербестігін, жауапкершілігін және кәсіби бағдарын дамытатын технологияларды қолдану қажет.

Курсанттардың танымдық белсенділігін ынталандыратын заманауи педагогикалық технологиялар

Абайдың «Тасдигы» мен Шәкәрімнің «үш анығы». Аталған әдістің мәні — курсанттарға дайын қорытындыны ұсыну емес, керісінше нормативтік-құқықтық актілерді, баптарды, қағидаларды, нұсқамаларды және практикалық жағдаяттарды салыстыру мен талдау негізінде олардың өздігінен қорытынды шығаруына жағдай жасау. Егер гуманитарлық пәндерде бұл тәсіл әдеби немесе философиялық мәтіндерді салыстыра талдау арқылы жүзеге асырылса, «Бақылау және алдын алу қызметін ұйымдастыру» пәнінде ол бақылау түрлерін, рәсімдік айырмашылықтарды, құқықтар мен міндеттерді, құжаттардың заңдық маңызын және лауазымды тұлғалардың әрекеттерінің заңдылығын салыстыру арқылы іске асырылады. Мұндай әдіс курсанттың тек есте сақтау қабілетін емес, құқықтық ойлауын, логикалық талдауын және практикалық шешім қабылдау қабілетін дамытады.

Мысалы, Абай мен Шәкәрімді салыстырған сияқты, сіз:

- Профилактикалық бақылау мен тексеруді,
- лауазымды тұлғаның құқықтары мен субъектінің құқықтарын,
- бармай жүргізілетін бақылау мен объектіге барып жүргізілетін бақылауды,
- нұсқама мен актіні,
- заңды әрекет пен өрескел бұзушылықты салыстыра аласыз.

Сабақта оны қолданудың ең ыңғайлы жолы мынадай. Алдымен бір проблемалық сұрақ қоясыз.

Мысалы: «Профилактикалық бақылау мен тексерудің басты айырмашылығы неде?» немесе «Қай жағдайда бақылау субъектісі тексерушіні жібермеуге құқылы?» немесе «Тексерушінің әрекеті заңдыма, әлде заңсыз ба?» Одан кейін курсанттарға нақты нормативтік мәтін бересіз. Мысалы:

- 144-бап,
- 146-бап,
- 155-бап,
- Тексеру тағайындау туралы акт,
- нұсқама,
- профилактикалық бақылау нәтижелері туралы акт.

Сосын курсанттарды топқа бөліп, әр топқа бөлек міндет бересіз:

- бірінші топ — лауазымды тұлғаның құқықтарын табады,
- екінші топ — субъектінің құқықтарын табады,
- үшінші топ — міндеттерін анықтайды,
- төртінші топ — бұзушылық болған жағдайда не болатынын түсіндіреді.

Осыдан кейін олар салыстыру кестесін толтырады 1 кесте.

1 кесте. салыстыру кестесі

Салыстыру нысаны	Профилактикалық бақылау	Тексеру
Мақсаты	Алдыналу	Бұзушылықты анықтау
Нәтижесі	Нұсқама	Акт, шаралар
Ерекшелігі	Әкімшілік іс қозғамауы мүмкін	Қатаң бақылау

2 кесте. Пәннің ең тиімді жағдаяттары

Кім?	Құқығы	Міндеті
Тексеруші	Құжат сұрату, кіру	Занды сақтау
Субъект	Шағымдану, жібермеу	Құжатұсыну

Сіздің пәнде ең тиімдісі — жағдаяттық талдау әдісі 2 кестеде. “Әрбірғалым -хакім емес, әрбірхакім -ғалым” - Абай Бұл жерде негізгі ой - білімді жай білу аз, оны дұрыс қолдана білу қажет. Біздің пәнде де курсант тек бапты жаттап қана қоймай, оны тәжірибиеде қолдана алуы тиіс [1].

Мысалы, курсанттарға былай дейсіз:

Жағдай:

Тексеруші объектіге келді. Бірақ:

- актіде бірнеше субъект көрсетілген,
- мерзімі өтіп кеткен,
- тексеру нысанына қатысы жоқ құжаттарды сұрап отыр.

Сұрақ:

Субъект не істеуге құқылы?

Қандай бапқа сүйенеді?

Бұл әрекет заңдыма?

Осылайша курсант тек жаттап қана қоймай,

Норманны практикада қолдануды үйренеді.

Тағы бір жақсы тәсіл — дәлелдеу әдісі.

Сіз сұрақ қоясыз:

«Бұл жерде субъект тексерушіні жібермеуге құқылыма?»

Курсант жай «иә» немесе «жоқ» демейді, міндетті түрде:

- бапты атайды,
- норманны табады,
- соған сүйеніп жауап береді.

Бұл өте маңызды, өйткені сіздің пәнде курсант:

Нормативтік құжатпен жұмыс істеуді, құқықтық талдауды, практикалық шешім қабылдауды меңгеруі керек.

Геймификация – курсанттардың оқу мотивациясын арттыру құралы ретінде. Геймификация – оқу үдерісінде ойын элементтерін қолдану арқылы білім алушылардың қызығушылығын арттыру тәсілі. Ұпай, рейтинг, марапат, командалық жарыс сияқты элементтер оқу материалын анағұрлым тартымды етеді. Өрт-профилактикалық пәндерде геймификацияны нормативтік талаптарды бекіту, объектілерді жіктеу, бұзушылықтарды анықтау,

эвакуациялық шешімдерді талдау және инспекторлық әрекеттер алгоритмін меңгерту үшін қолдануға болады.

Мысалы, курсанттарға шартты объект беріледі де, олар өрт қауіпсіздігі саласындағы бұзушылықтарды анықтап, тәуекел дәрежесін бағалап, профилактикалық бақылау жоспарын құрастырады. Мұндай тәсіл сабаққа қызығушылықты арттырып қана қоймай, курсанттарды нақты қызметтік жағдаятқа жақындатады.

Технологияларды енгізудің артықшылықтары мен қиындықтары

Артықшылықтары:

- Курсанттардың оқу белсенділігі мен пәнге қызығушылығын арттырады.
- Теориялық білімді кәсіби жағдаяттармен ұштастыруға мүмкіндік береді.
- Сыни ойлау, талдау, салыстыру, шешім қабылдау және кәсіби қарым-қатынас дағдыларын дамытады.
- Болашақ қызметтік әрекетке жақындатылған оқу ортасын қалыптастырады.
- Курсанттардың өздігінен жұмыс істеу және нормативтік құжаттармен жүйелі жұмыс істеу қабілетін күшейтеді.

Қиындықтары:

- Оқу орындарының техникалық жабдықталуына жоғары талап қояды.
- Оқытушыдан жаңа технологияларды меңгеруді және сабақ құрылымын қайта қарауды талап етеді.
- Практикалық және цифрлық тапсырмалар үшін сапалы әдістемелік материал әзірлеу қажет.
- Кей жағдайда курсанттардың технологиялық құралдарға шамадан тыс тәуелділігі туындауы мүмкін.
- Барлық технологияны әр сабақта бірдей қолдану мүмкін бола бермейді, сондықтан пәннің мазмұны мен мақсаттарына қарай дұрыс іріктеу қажет.

Бұл әдісті шартты түрде **«нейро-жаттығу» әдісі** деп атауға болады, өйткені ол курсанттардың ойлау белсенділігін арттыруды, зейінін тұрақты ұстауды және оқу тапсырмаларын кезең-кезеңімен орындау арқылы білімді саналы меңгеруді қамтамасыз етеді. Аталған әдістің ерекшелігі — курсант оқу процесінде пассивті тыңдаушы емес, керісінше әр кезеңде шешім қабылдайтын, жауап нұсқаларын талдайтын, дұрыс жолды таңдайтын және өз әрекетінің нәтижесін бірден көретін белсенді қатысушы ретінде көрінеді. Соның нәтижесінде сабақ мазмұны неғұрлым серпінді, қызықты және есте сақтауға тиімді болады.

«Нейро-жаттығу» әдісін қолдану курсанттарды даярлау жүйесінде ерекше маңызға ие, себебі ол олардың танымдық қызығушылығын арттырып қана қоймай, логикалық ойлауын, жедел шешім қабылдау қабілетін, зейін тұрақтылығын және оқу мотивациясын дамытады [2]. Тапсырмаларды бірізділікпен орындау, кезең сайын нәтижеге жету және соңғы мақсатқа ұмтылу курсанттардың сабаққа деген белсенді қатысуын күшейтеді. Осыған байланысты бұл әдісті курсанттар үшін неғұрлым тиімді, тартымды және тәжірибеге бағытталған оқыту тәсілі ретінде бағалауға болады.

Мысал. «Нейро-жаттығу» әдісін өрт қауіпсіздігі пәнінде қолдану үшін оқытушы курсанттарға интерактивті лабиринт түріндегі тапсырма ұсынады [3]. Лабиринттің бастапқы нүктесінде курсант «нысанда өрт белгілері анықталды» деген жағдаятпен танысады. Одан әрі жол бойында 4 бақылау нүктесі орналасады. Әр нүктеде курсантқа нақты сұрақ беріледі: мысалы, бірінші кезеңде – өрт анықталған кездегі алғашқы іс-қимыл, екінші кезеңде – эвакуациялық жолдағы бұзушылықты анықтау, үшінші кезеңде – дұрыс өрт сөндіру құралын таңдау, төртінші кезеңде – инспектордың тексеру кезінде бірінші кезекте нені бағалауы керектігін анықтау. Курсант әр тапсырма бойынша жауап нұсқаларын талдап, бір шешім қабылдайды. Дұрыс жауап берген жағдайда ол келесі кезеңге өтіп, ұпай алады, ал қате жауап кезінде дұрыс нұсқамен танысып, өз қатесін түзетуге мүмкіндік алады.

Осылайша, бұл әдіс курсантты тек дайын ақпаратты қабылдауға емес, оны талдауға, салыстыруға, есте сақтауға және практикада қолдануға бағыттайды. Сабак соңында курсант барлық кезеңнен өтіп, қорытынды нәтижеге жетеді, яғни бұл жерде оқу процесі белгілі бір мақсатқа бағытталған қызметтік модель ретінде көрінеді. Мұндай тәсіл курсанттардың танымдық белсенділігін арттырып, олардың логикалық ойлауын, жедел шешім қабылдау қабілетін және кәсіби қызығушылығын дамытуға тиімді ықпал етеді [4].

Қорытынды. Өрт-профилактикалық бейіндегі пәндерді оқытуда қолданылған заманауи әдістемелердің, соның ішінде геймификацияның, жағдаяттық талдаудың, практикалық модельдеудің, цифрлық құралдардың және шартты түрде «нейро-жаттығу» деп аталған тәсілдің негізгі маңызы – курсанттардың танымдық белсенділігін күшейтуінде, пәнге деген қызығушылығын арттыруында және оқу материалын саналы меңгеруіне жағдай жасауында болып табылады. Бұл әдістер оқу үдерісін жай ғана теорияны қабылдау деңгейінде қалдырмай, курсантты талдауға, салыстыруға, дәлелдеуге, шешім қабылдауға және өз әрекетінің нәтижесін бағалауға бағыттайды. Соның нәтижесінде оқыту мазмұны неғұрлым серпінді, тәжірибеге бағытталған және болашақ қызметтік міндеттермен тығыз байланысты сипатқа ие болады.

Аталған әдістеменің тиімділігі оның курсанттардың логикалық ойлауын, құқықтық және кәсіби талдау дағдыларын, жедел шешім қабылдау қабілетін, зейін тұрақтылығын және оқу мотивациясын қатар дамытуға мүмкіндік беруімен айқындалады. Әсіресе өрт қауіпсіздігі саласында болашақ маман тек теориялық біліммен шектелмей, нақты қызметтік жағдаяттарда дұрыс бағдар жасап, нормативтік талаптарды практикада қолдана білуі тиіс. Осы тұрғыдан алғанда, ұсынылған әдістеме курсанттарды кәсіби қызметке жақындататын, олардың дербестігін арттыратын және сапалы даярлығын қамтамасыз ететін пәрменді педагогикалық құрал болып табылады. Сондықтан бұл әдістемені өрт-профилактикалық пәндерді оқыту тәжірибесінде кеңінен қолдану білім беру сапасын арттырудың, кәсіби құзыреттілікті қалыптастырудың және болашақ азаматтық қорғау мамандарын даярлаудың маңызды шарты ретінде бағалануы тиіс.

Әдебиеттер тізімі:

1. Интернет ресурсы: <https://abai.kz/post/214268>
2. Бокова С.Е. Нейрогимнастика. – 2023. – 48 б.
3. Капп К. Геймификация обучения и инструктажа: игровые методы и стратегии для обучения и образования. – Москва: Альпина Паблишер, 2019. – 302 с.
4. Қазақстан Республикасы Төтенше жағдайлар министрінің 2014 жылғы 9 маусымдағы № 276 бұйрығы. Ұйым қызметкерлерін және халықты өрт қауіпсіздігі шараларына оқыту қағидаларын және өрт қауіпсіздігі шараларына оқыту оқу бағдарламаларының мазмұнына қойылатын талаптарды бекіту туралы.

ӘОЖ 378.147

БІЛІМ БЕРУ САПАСЫН АРТТЫРУДАҒЫ ОҚЫТУШЫНЫҢ ИННОВАЦИЯЛЫҚ ІС-ӘРЕКЕТІ

А.Ғ. Рахым,

заң ғылымдарының магистрі, Қазақстан Республикасы ТЖМ
М.Ғабдуллин атындағы Азаматтық қорғау академиясы
(Қазақстан, Көкшетау қ.)

Аңдатпа. Мақалада білім беру саласының сапасын арттыру мәселесі қарастырылған. Оқытушының инновациялық іс-әрекеті заманауи білім беру кеңістігінде өте ауқымды рөл атқарады. Бүгінде жасанды интеллект пен виртуалды шындық секілді озық технологияларды сабақ барысында қолдану білім сапасын мүлдем жаңа деңгейге көтерді. Шын мәнінде, инновациялық кері байланыс дегеніміз құрғақ цифрлар емес, бұл ұстаз бен шәкірт арасындағы тірі диалог, бағыт-бағдар және интеллектуалдық қолдау.

Тірек сөздер: инновация, білім беру технологиясы, білім беру тиімділігі, педагогикалық шеберлік, онлайн платформа, жаңа технология, жасанды интеллект, цифрлық платформа, трансформация.

Бүгінгі таңда білім беру саласының сапасын арттыру мәселесі тек қана мұғалімдер қауымын емес, бүкіл қоғамды толғандырып отырған маңызды тақырыптардың біріне айналды. Себебі, заман ағымына сай дамыған мемлекеттердің қатарына қосылу үшін ең алдымен білім жүйесін жаңарту қажет екені даусыз. Осы орайда білімнің сапасын көтерудегі негізгі тұлға оқытушы екенін, ал оның инновациялық іс-әрекеті осы жолдағы басты құрал екенін ерекше атап өткен жөн. Әрине, инновация дегеніміз тек құрғақ технология емес, бұл – оқытушының жаңашылдыққа деген құштарлығы мен шығармашылық ізденісінің жемісі. Сондықтан да қазіргі ұстаз тек ақпарат беруші ғана емес, сонымен бірге бағыт-бағдар сілтейтін нағыз ізденімпаз маман болуы тиіс. Шын мәнінде, инновациялық іс-әрекет заманауи білім беру

кеңістігінде өте ауқымды рөл атқарады. Өйткені, қазіргі студенттер ақпарат тасқыны мол кезеңде өмір сүріп жатқандықтан, оларды ескі сұрлеумен, тек кітаптағы мәтінмен ғана қызықтыру мүмкін емес. Міне, осы тұста оқытушының цифрлық құзыреттілігі алдыңғы шепке шығады. Бүгінде жасанды интеллект пен виртуалды шындық секілді озық технологияларды сабақ барысында қолдану білім сапасын мүлдем жаңа деңгейге көтерді [1]. Мысалы, күрделі химиялық процестерді немесе тарихи оқиғаларды виртуалды көзілдірік арқылы көрсету білім алушының зейінін баурап қана қоймай, сонымен қатар тақырыпты тереңірек ұғынуына да септігін тигізеді. Сондай-ақ түрлі онлайн платформалар мен жасанды интеллект көмегімен оқытуды даралау, яғни әрбір шәкірттің қабілетіне қарай тапсырма әзірлеу де білім берудің тиімділігін әлдеқайда арттыра түспек.

Дегенмен, технологияның көмегі қаншалықты зор болса да, педагогикалық шеберлік пен жаңа әдіс-тәсілдердің маңызы ешқашан төмендемейді. Керісінше, креативті оқыту мен жобалық әдістерді ұштастыра білген оқытушы ғана нағыз нәтижеге қол жеткізе алады. Өйткені жобалық оқыту арқылы шәкірт тек құрғақ теорияны жаттап қана қоймай, өмірде кездесетін нақты мәселелерді шешуге дағдыланады. Бұл өз кезегінде жастардың сыни ойлау қабілетін дамытып, оларды дербес шешім қабылдауға үйретері анық. Сондықтан да білім беру сапасын арттыру – бұл оқытушының күнделікті қажырлы еңбегі мен жаңалыққа деген ашықтығының тікелей көрінісі [2]. Жобалық оқыту әдісі, немесе әлемдік білім беру кеңістігінде Project-Based Learning деген атпен танымал тәсіл, бүгінде жай ғана оқыту технологиясы емес, нағыз өмір мектебіне айналып отыр. Бұл әдістің басты ерекшелігі сол, мұнда студент немесе оқушы тек дайын ақпаратты тұтынушы емес, сол білімді өз қолымен жасаушы, зерттеуші әрі мәселені шешуші тұлға ретінде бой көрсетеді. Шын мәнінде, біз ұзақ уақыт бойы теорияны практикадан бөлек қарастырып келдік, алайда дәл осы жобалық әдіс сол екі арадағы алшақтықты жойып, алтын көпір орнатқандай болды. Өйткені мұнда білім алушының алдына жай ғана тапсырма емес, нақты бір өмірлік мәселе қойылады, ал оның шешімін табу үшін ол математиканы да, тілді де, технологияны да қатар қолдануға мәжбүр болады. Осылайша, оқу процесі жалықтыратын дәрістерден қызықты шығармашылық ізденіске ұласады, себебі шәкірт өз еңбегінің нақты нәтижесін, яғни дайын өнімді немесе шешімді көре алады. Бұл әдістің тағы бір құндылығы оның адам бойындағы «жұмсақ дағдыларды» немесе «soft skills» деп аталатын қасиеттерді табиғи түрде дамытатындығында болмақ. Жобамен жұмыс істеу барысында білім алушылар топқа бөлініп, бір-бірімен пікір алмасады, ортақ мәмілеге келуді үйренеді және өз идеясын көпшілік алдында қорғау арқылы шешендік өнерге де машықтанады. Әрине, бұл жерде оқытушының да рөлі түбегейлі өзгереді. Ол бұйрық беруші емес, ақылшы, бағыт беруші әрі серіктес ретінде көрінеді. Мұндай еркіндік пен жауапкершілік жастарды жасықтықтан арылтып, олардың бойындағы көшбасшылық қасиеттерді оятады. Сонымен қатар, жобалық оқыту арқылы бала кез келген ақпаратқа сыни көзбен қарап,

оның дұрыс-бұрыстығын саралауды үйренеді, бұл қазіргідей фейк пен манипуляция белең алған заманда өте қажет қасиет екені даусыз [3]. Қорыта айтқанда, жобалық оқыту әдісі ертеңгі күннің бәсекеге қабілетті маманын даярлаудың ең тиімді жолы, өйткені ол адамды тек оқуға емес, сол оқығанын өмірдің игілігіне жаратуға баулиды. Тек осындай ізденімпаз ұрпақ қана қоғамның қозғаушы күшіне айналып, жаңа белестерді бағындыра алады.

Білім беру сапасын жана белеске көтеруде оқытудың мазмұны қаншалықты маңызды болса, сол білімнің нәтижесін өлшейтін кері байланыс пен бағалау жүйесі де сондай салмақты рөл атқарады. Бүгінде біз дәстүрлі «бестік» немесе «төрттік» бағаның шеңберінен шығып, оқушының танымын кеңейтетін инновациялық тәсілдерге бет бұрдық. Шын мәнінде, инновациялық кері байланыс дегеніміз құрғақ цифрлар емес, бұл ұстаз бен шәкірт арасындағы тірі диалог, бағыт-бағдар және интеллектуалдық қолдау. Қазіргі таңда қалыптастырушы бағалаудың цифрлық құралдармен ұштасуы білім алушының жігерін құм қылмай, керісінше, оның бойындағы сенімділікті оятатын күдіретті күшке айналып отыр. Мұндағы басты жаңалық бағаның жазалау құралынан даму құралына айналуында жатыр. Инновациялық бағалаудың ең жарқын көрінісі ретінде критериалды жүйені және цифрлық портфолиоларды айтуға болады. Бұл жерде білім алушы өзінің не үшін төмен немесе жоғары ұпай алғанын анық біледі, өйткені бағалаудың әрбір қадамы ашық әрі айқын критерийлерге негізделген. Сондай-ақ, бүгінгі таңда LMS платформалары мен мобильді қосымшалар арқылы берілетін лездік кері байланыс оқу процесінің жылдамдығын арттыра түсті. Оқытушы шәкірттің қателігін апта соңында емес, дәл сол сәтте түзеп, бағыт бере алады, бұл білімнің санада берік орнығуына септігін тигізеді [4]. Әрине, мұндай тәсіл оқушыны өзін-өзі бағалауға және қатарластарының жұмысына сыни көзбен қарауға үйретеді, бұл өз кезегінде жауапкершілік сезімін қалыптастырады. Сонымен қатар, бағалаудағы инновациялар тек білімді тексерумен шектелмейді, ол білім алушының эмоционалдық жағдайын да ескереді. Дамыған елдердің тәжірибесінде қолданылатын графиктік рефлексия секілді тәсілдер білім алушының мотивациясын сақтауға бағытталған. Оқытушы мақтау мен сыни ескертпені шебер үйлестіре отырып, шәкірттің келесі қадамға нық басуына жағдай жасайды. Заманауи бағалау жүйесі тек қана қорытынды шығару емес, бұл үздіксіз дамудың, ізденістің және оқытушы мен шәкірт арасындағы шынайы сенімнің көпірі. Тек осындай адами капиталды бағалайтын және оны өсіретін кері байланыс қана білім сапасын түбегейлі жақсартып алатыны хақ [5].

Қазіргі таңда жасанды интеллект білім беру саласына жай ғана көмекші құрал емес, нағыз төңкеріс жасаушы күш ретінде еніп отырғаны баршамызға аян. Оқытушылар бұл технологияның шексіз мүмкіндіктерін пайдалана отырып, оқу үдерісін бұрын-соңды болмаған деңгейде персонализациялауға, яғни әрбір білім алушының жеке ерекшелігіне бейімдеуге мүмкіндік алды. Шын мәнінде, дәстүрлі сынып жүйесінде отыз шәкірттің таным деңгейі мен қабылдау жылдамдығы әртүрлі болатынын ескерсек, оқытушының

әрқайсысына жеке тоқталуы физикалық тұрғыдан мүмкін емес еді. Алайда, бүгінгі адаптивті оқыту платформалары бұл мәселені оңай шешіп берді: олар әр білім алушының деңгейін нақты уақыт режимінде анықтап, оның қажеттілігіне қарай жеке тапсырмалар мен материалдар әзірлеуге көмектеседі [6]. Әрине, бұл жерде технология оқытушының орнын баспайды, керісінше, оның қолын байлап келген техникалық жұмыстар мен бірсарынды тексерулерден босатып, нағыз шығармашылық еркіндік сыйлайды. Жасанды интеллекттің білім берудегі рөлі тек тапсырма берумен ғана шектелмейді, ол оқу үдерісінің бүкіл архитектурасын өзгертіп жатыр. Оқытушы бұрын уақытының көп бөлігін ұйымдастыру жұмыстарына жұмсаса, ендігі кезекте ол назарын шәкірттің тұлғалық және шығармашылық дамуына, оның сыни ойлау қабілетін ұштауға бағыттай алады. Мысалы, жасанды интеллект білім алушының қай тақырыптан мүдіріп жатқанын лезде анықтап берсе, ұстаз сол олқылықтың себебін тауып, бағыт-бағдар беретін тәлімгер рөлін атқарады. Бұл дегеніміз — білім берудің сапасы мен тереңдігінің мүлдем жаңа сатыға көтерілуі. Сондықтан да, жасанды интеллектті білім саласына енгізу құрғақ цифрландыру емес, бұл әрбір шәкірттің ішіндегі жасырын әлеуетті ашуға жол ашатын, оқытушының еңбегін ақыл-ой мен шабыттың биік деңгейіне шығаратын игілікті қадам. Соңғы есепте, технологияның озық жетістіктері мен адамның жылы дидагы ұштасқан жерде ғана нағыз білім салтанат құратыны сөзсіз [7].

Қорыта айтқанда, білім беру сапасын арттыру, бұл тек қана бағдарламаларды жаңарту емес, бұл ең алдымен оқытушының ішкі болмысы мен кәсіби ұстанымының түбегейлі трансформациялануы. Бүгінгі біз қарастырған жасанды интеллекттің шексіз мүмкіндіктері, жобалық оқытудың практикалық тиімділігі және бағалау жүйесіндегі тың өзгерістер — осының барлығы заманауи мектеп пен университет бейнесін қалыптастыратын негізгі тіректер болып табылады. Жасанды интеллект оқытушыны техникалық жүктемеден босатып, шығармашылыққа жол ашса, жобалық әдіс шәкірттің бойындағы дербестік пен ізденімпаздық қасиеттерін шыңдай түседі. Ал жаңаша кері байланыс пен бағалау инновациялары оқу процесін жазалау емес, қолдау мен дамыту құралына айналдырды. Кез келген озық технология мен ең мінсіз әдістеме тек білікті де жаңашыл оқытушының қолында ғана жанды күшке айналатынын ұмытпауымыз керек. Оқытушы білім беру жүйесінің жүрегі, инновацияның бастауы және жас ұрпақтың болашаққа деген бағдаршамы. Сондықтан да ұстаздың инновациялық іс-әрекеті уақыт талабы ғана емес, ұлттың зияткерлік әлеуетін көтеруге бағытталған стратегиялық қадам. Егер әрбір педагог заманның ағымына бейімделіп, жаңашылдықты жанына серік етсе, еліміздің білім беру жүйесі әлемдік деңгейдегі биік белестерді бағындыратынына нық сеніммен қарауға болады. Болашақтың іргетасы дәл бүгін, инновациялық сыныптар мен дәрісханаларда қаланып жатыр, ал сол іргетастың берік болуы әрбір ізденімпаз ұстаздың қолында.

Әдебиеттер тізімі:

1. Монахов В.М. Педагогикалық технологияларды жобалау және ендіру. Алматы: Мектеп, 2010.
2. Көшімбетова С.А. Оқытудың инновациялық әдіс-тәсілдерін пайдаланудың педагогикалық шарттары.
3. Ларионова И.А. Білім берудегі инновациялық іс-әрекет: теория және практика. — Астана: Фолиант, 2020.
4. Тайманов С.Т. Жоғары мектеп педагогикасы: Оқу құралы.
5. Мұхамбетжанова С.Т., Жартынова Ж.А. Педагогтардың ақпараттық-коммуникациялық құзыреттілігін қалыптастыру әдістемесі. • Баймолдаев С.А. Педагогикалық менеджмент және инновациялық басқару. — Алматы: Оқулық, 2014.
6. Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңы. (соңғы өзгертулер мен толықтырулармен).
7. Махмутов М.И. Проблемалық оқытудың теориясы мен практикасы: Педагогикалық негіздер. Мәскеу (аударма), 2005.

УДК 378.147

ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ УСЛОВИЯ ЭФФЕКТИВНОГО ОБУЧЕНИЯ АНГЛИЙСКОМУ ЯЗЫКУ В АКАДЕМИИ ГРАЖДАНСКОЙ ЗАЩИТЫ

А.Б. Мейрамова,

магистр немецкой филологии, Академия гражданской защиты
имени М. Габдуллина МЧС Республики Казахстан
(Казахстан, г. Кокшетау)

Аннотация. В статье рассматриваются педагогические условия эффективного обучения английскому языку в Академии гражданской защиты. Особое внимание уделяется профессионально-ориентированному подходу, направленному на формирование профессионально-коммуникативной компетенции обучающихся. Анализируются возможности использования специализированной терминологии, ролевых игр, моделирования чрезвычайных ситуаций, цифровых образовательных технологий и междисциплинарной интеграции в процессе языковой подготовки курсантов. Подчеркивается значение коммуникативных методов обучения, способствующих развитию навыков профессионального взаимодействия в условиях международного сотрудничества и ликвидации чрезвычайных ситуаций. Рассматриваются вопросы мотивации обучающихся, индивидуализации обучения и профессиональной подготовки преподавателей. Делается вывод о том, что комплексная реализация педагогических условий способствует повышению качества языковой подготовки специалистов гражданской защиты и их готовности к эффективной профессиональной деятельности в международной среде.

Ключевые слова: английский язык, гражданская защита, профессионально-ориентированное обучение, коммуникативная компетенция, педагогические условия, чрезвычайные ситуации, цифровые технологии, междисциплинарная интеграция, профессиональная подготовка, курсанты.

Современные процессы глобализации и международного сотрудничества в области предупреждения и ликвидации чрезвычайных ситуаций предъявляют высокие требования к профессиональной подготовке специалистов гражданской защиты. В условиях активного взаимодействия спасательных служб различных государств владение английским языком становится необходимым условием успешной профессиональной деятельности. Английский язык используется при проведении международных учений, обмене опытом, работе с технической документацией, а также при взаимодействии с зарубежными специалистами во время ликвидации чрезвычайных ситуаций.

Обучение английскому языку в Академии гражданской защиты имеет свою специфику, связанную с профессиональной направленностью подготовки обучающихся. Основной целью является формирование способности использовать иностранный язык в профессиональной деятельности, включая международное взаимодействие, изучение технической документации и участие в совместных учениях[1].

Одним из важнейших педагогических условий эффективного обучения является профессионально-ориентированная направленность содержания обучения. Изучение английского языка должно быть тесно связано с будущей профессией курсантов и сотрудников гражданской защиты. Использование специализированной терминологии, текстов по тематике чрезвычайных ситуаций, пожарной безопасности, медицины катастроф и спасательных операций способствует повышению мотивации обучающихся и делает учебный процесс более практико-ориентированным.

Например, при изучении темы «Чрезвычайные ситуации» обучающиеся осваивают профессиональную лексику:

emergency situation — чрезвычайная ситуация;

rescue operation — спасательная операция;

fire suppression — тушение пожара;

evacuation plan — план эвакуации;

hazardous materials — опасные вещества;

first aid — первая медицинская помощь;

disaster response team — группа реагирования на чрезвычайные ситуации.

В процессе обучения могут использоваться следующие профессиональные фразы:

“Evacuate the building immediately!” — Немедленно эвакуируйте здание!

“The fire has been localized.” — Пожар локализован.

“We need additional rescue equipment.” — Нам необходимо дополнительное спасательное оборудование.

“Check all emergency exits.” — Проверьте все аварийные выходы.

“The victims have been transported to the hospital.” — Пострадавшие доставлены в больницу.

Использование подобных выражений позволяет обучающимся формировать навыки профессионального общения на английском языке и готовит их к реальным служебным ситуациям.

Важным условием эффективного обучения является формирование коммуникативной компетенции обучающихся. В современных условиях специалист гражданской защиты должен не только владеть профессиональной терминологией, но и уметь применять ее в реальной коммуникации. Поэтому в процессе обучения необходимо развивать навыки устной и письменной речи, аудирования и чтения профессиональной литературы [2].

Для достижения данной цели целесообразно использовать коммуникативные методы обучения: ролевые игры, моделирование профессиональных ситуаций, дискуссии, кейс-методы и проектную деятельность. Такие формы работы позволяют приблизить учебный процесс к реальным условиям профессиональной деятельности и развивать навыки оперативного общения.

Например, обучающимся может быть предложена ролевая ситуация:

Situation:

A fire broke out in a shopping center. One cadet acts as the rescue team leader, while others are firefighters and emergency coordinators.*

Пример диалога:

Rescue Team Leader:

“Are all people evacuated from the building?”

Firefighter:

“Not yet. Two people are still on the third floor.”

Coordinator:

“Ambulances are on the way. The emergency exits are open.”

Подобные задания способствуют развитию навыков быстрого реагирования и профессионального взаимодействия на английском языке.

Эффективность обучения значительно повышается при использовании современных образовательных технологий. В настоящее время невозможно представить качественное преподавание иностранного языка без применения мультимедийных средств, интерактивных платформ и цифровых ресурсов. Использование видеоматериалов, онлайн-курсов, виртуальных симуляций и мобильных приложений способствует развитию познавательной активности обучающихся и повышению качества усвоения материала [3].

Например, при изучении темы «Пожарная безопасность» преподаватель может использовать обучающие видеоролики на английском языке с последующим обсуждением:

“What caused the fire?”

“How did the rescue team respond?”

“What safety measures were taken?”

После просмотра видео обучающиеся анализируют действия спасательных подразделений и обсуждают возможные ошибки и способы их предотвращения.

Особую роль играют виртуальные симуляции чрезвычайных ситуаций. Они позволяют моделировать реальные профессиональные условия и формировать навыки принятия решений в стрессовых ситуациях. Использование цифровых технологий также способствует развитию самостоятельной работы обучающихся и формированию навыков самообразования.

Не менее важным педагогическим условием является междисциплинарная интеграция. Английский язык должен изучаться во взаимосвязи с профильными дисциплинами: пожарной безопасностью, медициной катастроф, тактикой спасательных операций, радиационной и химической защитой. Такой подход способствует формированию устойчивых профессиональных знаний и расширению профессионального кругозора обучающихся.

Например, при изучении дисциплины «Первая медицинская помощь» курсанты могут изучать английские инструкции:

“Check the victim’s pulse.”

“Provide artificial respiration.”

“Stop the bleeding immediately.”

“Call emergency medical services.”

Подобная интеграция позволяет одновременно развивать языковые и профессиональные навыки.

Большое значение имеет создание благоприятной мотивационной среды. Обучающиеся должны понимать практическую значимость английского языка для будущей профессиональной деятельности. Участие в международных конференциях, конкурсах, олимпиадах, совместных проектах с зарубежными организациями способствует формированию устойчивого интереса к изучению иностранного языка [4].

Дополнительной мотивацией может служить участие в международных спасательных учениях, где английский язык выступает основным средством коммуникации между представителями различных стран. Осознание необходимости владения английским языком способствует более ответственному отношению обучающихся к учебному процессу.

Кроме того, важным условием является индивидуализация обучения. Уровень языковой подготовки обучающихся может существенно различаться, поэтому преподавателю необходимо учитывать индивидуальные особенности курсантов и использовать дифференцированные задания. Для обучающихся с высоким уровнем подготовки могут предлагаться сложные аналитические тексты и презентации, тогда как для начинающих — базовые упражнения на развитие профессиональной лексики.

Например, для сильных обучающихся возможно выполнение следующего задания:

Task:

Prepare a presentation on international disaster response systems.

Для обучающихся начального уровня:

Task:

Translate the following emergency commands into English.

Такой подход позволяет создать условия для успешного обучения каждого обучающегося и повысить эффективность образовательного процесса.

Особая роль принадлежит профессиональной подготовке преподавателя. Преподаватель английского языка должен владеть современными педагогическими технологиями, знать профессиональную терминологию и специфику деятельности гражданской защиты. Только в этом случае возможно качественное формирование профессионально-коммуникативной компетенции обучающихся.

Преподавателю необходимо постоянно совершенствовать свои профессиональные навыки, участвовать в методических семинарах, международных образовательных программах и изучать современные тенденции преподавания иностранных языков. Важным аспектом является умение создавать условия для активного речевого взаимодействия обучающихся и применять практико-ориентированные методы обучения [5].

Таким образом, эффективность обучения английскому языку в Академии гражданской защиты обеспечивается комплексом педагогических условий, включающих профессионально-ориентированное содержание обучения, использование современных образовательных технологий, развитие коммуникативной компетенции, междисциплинарную интеграцию и создание мотивационной образовательной среды. Реализация данных условий способствует подготовке высококвалифицированных специалистов, способных эффективно осуществлять профессиональную деятельность в условиях международного взаимодействия и оперативно реагировать на чрезвычайные ситуации.

Список литературы:

1. Пассов Е.И. Коммуникативный метод обучения иноязычному говорению. — Москва: Просвещение, 2010.
2. Гальскова Н.Д., Гез Н.И. Теория обучения иностранным языкам. — Москва: Академия, 2016.
3. Зимняя И.А. Педагогическая психология. — Москва: Логос, 2015.
4. Леонтьев А.А. Язык и речевая деятельность в общей и педагогической психологии. — Москва: МПСИ, 2014.
5. Скалкин В.Л. Основы обучения устной иноязычной речи. — Москва: Русский язык, 2012.

ИНТЕРАКТИВТІ БІЛІМ БЕРУДІ ҰЙЫМДАСТЫРУДЫҢ КЕЙБІР МӘСЕЛЕЛЕРІ

Б.Б. Саденова,

білім беру магистрі, Қазақстан Республикасы ТЖМ
М.Ғабдуллин атындағы Азаматтық қорғау академиясы
(Қазақстан, Көкшетау қ.)

Аңдатпа: Бұл мақалада білім беру үдерісіндегі интерактивті оқыту әдістерінің маңызы қарастырылады. Қазіргі білім беру жүйесінің негізгі міндеттерінің бірі – білім алушылардың құзыреттіліктерін дамыту, танымдық белсенділігін арттыру және өмірлік дағдыларын қалыптастыру. Осы мақсатқа жетуде интерактивті оқыту технологиялары тиімді құрал болып табылады. Мақалада интерактивті оқытудың ерекшеліктері мен оның білім алушылардың оқу процесіне белсенді қатысуына ықпал ететіні сипатталған. Жұптық және топтық жұмыстар, пікірталас, рөлдік ойындар, миға шабуыл сияқты әдістердің коммуникативтік дағдыларды, сыни ойлауды және бірлескен әрекет ету қабілеттерін дамытудағы рөлі көрсетіледі. Сонымен қатар, оқу барысында қолайлы психологиялық орта қалыптастырудың маңызы атап өтіледі.

Қорытындыда интерактивті оқыту әдістері білім сапасын арттырып, білім алушылардың шығармашылық қабілеттерін дамытуға және оқу мотивациясын күшейтуге мүмкіндік беретіні тұжырымдалады.

Тірек сөздер: интерактивті оқыту, білім беру, оқыту технологиясы, топтық жұмыс, сыни ойлау, коммуникативтік дағдылар, педагогикалық инновация.

Бүгінгі таңда білім беру мекемелеріне қойылатын талап міндеттердің бірі – білім беруде құзіреттілікке негізделген тәсілді жүзеге асыру, атап айтқанда, негізгі құзіреттіліктерді, жалпылама және қолданбалы пәндік дағдыларды, өмірлік дағдыларды дамыту.

Оқыту процесін белсендіру мәселесі қазіргі педагогикалық ғылым мен тәжірибедегі ең маңызды мәселелердің бірі болып табылады. Белсенді оқыту принципін жүзеге асырудың ерекше маңызы бар, өйткені оқыту мен дамыту іс-әрекетке негізделген, ал білім алушыларды оқытып, жан-жақты дамытып және оларды тәрбиелеу нәтижелері іс жүзінде оқу сапасына байланысты.

Оқыту процесі мұғалім үшін де, оқушы үшін де өзара қызықты және мазмұнды болуы үшін оқытуды қалай ұйымдастыру керек?

Педагогика ғылымы әртүрлі тәсілдерді ұсынады: жауапкершілікті тәрбиелеу, мотивацияны дамыту, оқу материалын білім алушының оқу мүмкіндіктеріне бейімдеу және т.б. Қазіргі білім беру жағдайы оқу процесіне қатысушылар арасындағы білім беру әрекетінің жаңа формаларын іздестіру мен дамытуды талап етеді.

Негізгі әдістемелік инновациялар оқытудың белсенді әдістерін немесе оларды интерактивті деп те атайды. Тұжырымдаманың өзін нақтылап айтып кетек. «Интерактивті» сөзі ағылшынның «interact» (inter – өзара, act – әрекет

ету) сөзінен шыққан. Интерактивті дегеніміз бір нәрсемен (мысалы, компьютермен) немесе біреумен (адаммен) өзара әрекеттесу немесе сөйлесу немесе диалогқа түсу мүмкіндігін білдіреді. В.В. Гура, Л.А.Турик және И.П. Терновая сияқты орыс ағартушылары интерактивті оқыту – бұл, ең алдымен, өзара әрекеттесуді қамтитын диалогтік оқыту деп атап кеткен[1]. Бұл тәсіл педагогтар үшін студенттерді техникалық және гуманитарлық пәндерді оқуға оң мотивациялаудың ең тиімді жолы болып шықты.

Интерактивті оқыту – танымдық әрекетті ұйымдастырудың ерекше түрі. Оның өте нақты және болжамды мақсаттары бар. Осы мақсаттардың бірі оқу процесінің өзін нәтижелі ете отырып, оқушы өзін табысты және интеллектуалды құзыретті сезінетін қолайлы оқу ортасын құру болып табылады. Интерактивті оқытудың мәні оқу процесін барлық студенттер дерлік оқу процесіне қатысатындай етіп ұйымдастыруда; білгендерін және ойларын түсінуге және ой елегінен өткізуге мүмкіндік алады.

Оқушылардың бірлескен оқуы және оқу материалын меңгеруі әрбір жеке тұлғаның біліммен, идеялармен және әдістермен бөлісе отырып, процеске үлес қосуын білдіреді. Бұл жаңа материалды меңгеріп білім алуға мүмкіндік беріп қана қоймай, сонымен қатар когнитивтік процестің өзін дамытып, оны ынтымақтастықтың жоғары деңгейіне көтеретін ізгі ниет пен өзара қолдау атмосферасында орын алады.

Сыныптағы интерактивті іс-әрекеттер өзара түсіністікке, ынтымақтастыққа және ортақ, бірақ мағыналы міндеттерді бірлесіп шешуге әкелетін диалогтық қарым-қатынасты ұйымдастыру мен дамытуды қамтиды. Интерактивті оқыту бір сөйлеушінің немесе бір пікірдің басқаларға үстемдігін жояды. Диалог негізіндегі оқыту барысында қатысушылар сыни тұрғыдан ойлауға, жағдайлар мен тиісті ақпаратты талдау негізінде күрделі мәселелерді шешуге, балама пікірлерді таразылауға, негізделген шешімдер қабылдауға, талқылауларға қатысуға және басқалармен қарым-қатынас жасауға үйренеді. Бұл мақсатқа жету үшін сабақ барысында жеке, жұптық, топтық жұмыстар, зерттеу жобалары, рөлдік ойындар, құжаттармен және әртүрлі ақпарат көздерімен жұмыс, шығармашылық жұмыстар, лекция-пікірталас, әңгімелесу, іскерлік ойындар және т.б. түрлері қолданылады.

Интерактивті оқыту бір уақытта бірнеше мақсаттарды қамтиды:

- білім алушылар арасында эмоционалдық байланыс орнатуға көмектесе отырып, коммуникативті дағдылар мен қабілеттерді дамытады;
- білім алушыларды бірлескен іс-әрекетті жүзеге асыру үшін қажетті ақпаратпен қамтамасыз ету арқылы ақпараттық мәселені іске асырады;
- жалпы оқу дағдылары мен қабілеттерді дамытады (анализ, синтез, мақсат қою және т.б.), сол арқылы оқу мақсаттарын шешуге ықпал етеді;
- топтық жұмысты ынталандыру және басқалардың пікірін тыңдау арқылы тәрбиелік мақсатты іске асырады.

Интерактивті оқыту тағы бір маңызды мақсатты ішінара шешеді. Бұл жерде релаксация, білім алушылардың стресске ұшырамай, керсінше оны

төмендету, зейінді қайта бағыттау, іс-әрекеттерді өзгерту және т.б. қарастырылады.

Интерактивті оқытуға жұптық жұмыс, ротациялық трио, шағын топтық жұмыс, миға шабуыл, рөлдік ойындар және білім алушылардың жалпы оқу дағдыларын дамытуға ықпал ететін басқа да көптеген формаларды жатқызуға болады.

Бұл формалар студенттердің өз өмірлік тәжірибелерінен немесе өткен сабақтарда алынған ақпарат туралы ойлары бар жалпы мәселе талқыланғанда тиімді болады. Сонымен қатар, талқыланатын тақырыптар жабық немесе тым тар болмауы керек. Талқылауға ұсынылатын мәселе студенттер үшін өзекті, қызықты және мағыналы болуы керек.

Бастапқы топтарда топтық жұмыстың ең қарапайым түрлерінен («айналдырғыш», «үлкен шеңбер», «балық аулау») бастаған дұрыс. Бұл мәселені бірлесіп шешу және ортақ шешімді дамыту формалары. Олар қатысушыларға өз пікірлерін, көзқарастарын және бағалауларын білдіріп қана қоймай, сонымен қатар серіктесінің дәлелдерін тыңдауға, кейде тіпті өз көзқарасынан бас тартуға немесе айтарлықтай өзгертуге мүмкіндік береді.

Т.Г. Хащенко және Е.В. Макарованың айтуынша, интерактивті оқытуды ұйымдастыру кезінде ескеретін белгілі бір ережелер бар [2]. Бұлар:

1. Барлық қатысушылар белгілі бір дәрежеде жұмысқа тартылуы керек. Осы мақсатта барлық қатысушылардың талқылау процесіне қатысуына мүмкіндік беретін технологияларды пайдалану керек.

2. Қатысушылардың психологиялық дайындығын қамтамасыз ету маңызды. Сабаққа келгендердің барлығы жұмыстың кез келген түріне тікелей араласуға психологиялық тұрғыдан дайын емес. Бұл белгілі бір тежеу, шектеу және дәстүрлі мінез-құлыққа байланысты болуы мүмкін. Бұндай жағдайда сабақты міндетті түрде сергіту сәтімен бастап, сабақ барысында студенттердің белсенділігін арттыру үшін үнемі ынталандырып және өзін-өзі дамытып жүзеге асыру мүмкіндіктерін беру үлкен рөл атқарады.

3. Сабақ барысында интерактивті білім беру түрлерін қолданған кезде оқыту ең көбі 20 оқушымен шектелуі керек. Сол кезде ғана шағын топтарда тиімді жұмыс істеуге болады. Барлық білім алушыларды тыңдап және әр топқа мәселе бойынша сөйлеуге мүмкіндік беру маңызды.

4. Студенттерге максималды физикалық жайлылық қамтамасыз етілуі керек. Үстелдерді майшабақ үлгісінде орналастырған дұрыс, сонда әрбір оқушы көшбасшыға жартылай бұрылып отырады және шағын топта өзара әрекеттесу мүмкіндігіне ие болады.

5. Топтық жұмыс жасаған кезде топтардың қатысушыларын ең алдымен ерікті түрде топтарға бөлген дұрыс. Содан кейін кездейсоқ таңдау принципін қолданған дұрыс.

Осылайша, топтық жұмыс кезінде мұғалім топтық жұмыстың барысын бақылайды, сұрақтарға жауап береді, даулар мен жұмыс барысын басқарады, қажет болған жағдайда жекелеген оқушыларға немесе топқа көмек көрсетеді.

Оқушылардың бірлескен іс-әрекеті тек білім мен дағдыны дамыту сабақтарында ғана тиімді емес; топтық форматтар қайталау және қорытындылау сабақтары үшін бірдей тиімді. Өтілген материалда тақырып бойынша қайта талдау, нақтылау, жүйелеу, қорытынды жасау үшін кең ақпарат беріледі. Топтық жұмыс түрлеріне сонымен қатар конференция-сабақтары мен кеңес-сабақтарын жатқызуға болады. Оқытудың осы кезеңіндегі ең күрделі, бірақ сонымен бірге ең тиімді түрі – пікірталас.

Тәжірибе көрсеткендей, топтық жұмыс іс-әрекетті ұйымдастырудың бір түрі болып табылады, бірақ топ қызметінің мазмұны ең маңызды фактор болып қала береді. Сондықтан жұмыстың бұл түрін тиімді пайдалану, яғни ойлауды дамытуға жағдай жасау, «қарапайымнан күрделіге» принципі бойынша материалдарды таңдау мәселесін шешу өте маңызды. Топтық жұмыс үшін негізгі дағдыларды үйренгеннен кейін конструктивті және шығармашылық тапсырмаларды қосу керек.

Заманауи оқытушы оқу-тәрбие үрдісін ұйымдастырудың пәнін, әдістерін, құралдары мен формаларын жетік меңгеріп қана қоймай, сонымен қатар заманауи оқыту технологияларын өз қызметінде қолдануы керек[3].

Қорытындылай келе, оқытудың интерактивті тәсілдерінің негізі оқытушы мен студенттер арасындағы, сонымен қатар студенттер арасындағы өзара әрекеттестік екенін атап кеткен дұрыс. Интерактивтіліктің негізгі шарттары: диалог арқылы қойылған мақсатқа жету, оқытушы мен студенттер арасында тікелей және жедел ақпарат алмасу, проблеманы шешу процесінде орындалатын міндеттерді бөлудегі белгілі бір ғылыми негізделген теңдік дәрежесі, негізгі мақсатқа жету үшін қажетті білім мен өзара түсіністіктің жоғары деңгейі.

Интерактивті оқыту бір мезгілде бірнеше мақсатқа жетуге мүмкіндік береді, олардың ең маңыздысы оқу мақсатына жету және коммуникативті дағдыларды дамыту. Ол студенттер арасында эмоционалдық байланыс орнатуға көмектеседі және білім беру мақсатын қамтамасыз етеді, өйткені ол ұжымдық жұмысты және өз құрдастарының пікірін құрметтеуге үйретеді.

Әдебиеттер тізімі:

1. В.В. Гура, Л.А.Турик, И.П. Терновая және т.б. Әлеуметтік педагогтарды даярлаудағы интерактивті оқыту технологиялары / Ред. В.В. Гура. – Таганрог: Таганрог баспасы, Мемлекеттік педагогикалық институт, 2010 ж.

2. Т.Г. Хащенко, Е.В. Макарова. Университеттің оқу процесіндегі интерактивті оқыту әдістері (оқытушыларға арналған әдістемелік ұсыныстар) – Ульяновск, 2011 ж.

3. Б.Б.Саденова. Кейс технологиясын оқыту үрдісіне енгізу. // КТИ Хабаршысы. - Көкшетау, 2015. - № 2 (18). – 83-89 б.

ХУДОЖЕСТВЕННАЯ ЛИТЕРАТУРА КАК СРЕДСТВО ФОРМИРОВАНИЯ СОЦИОКУЛЬТУРНОЙ КОМПЕТЕНЦИИ В ОБУЧЕНИИ АНГЛИЙСКОМУ ЯЗЫКУ

С.К. Байжанова,

магистр педагогики и психологии, Академия гражданской защиты
имени М. Габдуллина МЧС Республики Казахстан
(Казахстан, г. Кокшетау)

Аннотация. В данной статье рассматривается проблема формирования социокультурной компетенции студентов в процессе изучения иностранного языка. Автор обосновывает значимость использования художественной литературы как аутентичного ресурса, способствующего подготовке «вторичной языковой личности» и реализации принципа диалога культур.

Ключевые слова: социокультурная компетенция, иноязычное образование, художественная литература, диалог культур, методика преподавания.

В условиях современной образовательной парадигмы, ориентированной на интеграцию в мировое культурное пространство, преподавание иностранных языков выходит далеко за рамки чисто языковой подготовки. Сегодня стратегической целью иноязычного образования является подготовка «вторичной языковой личности» [1] способной не просто транслировать информацию, но и эффективно участвовать в межкультурном диалоге. В связи с этим формирование социокультурной компетенции становится обязательным условием профессиональной компетентности педагога и залогом повышения качества образования в целом.

Актуальность данной темы обусловлена необходимостью преодоления когнитивного диссонанса в коммуникации, когда обучающиеся, владея базовыми грамматическими и лексическими нормами, оказываются неспособными к адекватному общению из-за непонимания социокультурного контекста. Данная проблема подробно рассматривается в работах Е.И. Пассова [2], который подчеркивает, что обучение лишь языковым формам без понимания культурных смыслов ведет к нарушению коммуникативного акта.

Современные учебные издания, ориентированные на массовое обучение, зачастую ограничены в возможностях глубокого погружения обучающихся в ценностную систему иного общества, представляя культуру фрагментарно. В этой связи художественная литература выступает как репрезентативный ресурс, позволяющий реализовать принцип диалога культур. Согласно исследованиям Р.Лазара, художественный текст является наиболее ценным аутентичным материалом, так как он несет в себе многослойную информацию о социальном укладе, менталитете и национальном характере, предоставляя возможности для интерпретации, недоступные в стандартных учебных текстах [3].

Социокультурная компетенция в современной лингводидактике рассматривается как комплексная характеристика личности, включающая знания о национально-культурных особенностях страны изучаемого языка, нормах речевого и неречевого поведения, а также умение строить общение с учетом этих особенностей. Данное определение опирается на классификацию Я. М. Колкера, где подчеркивается значимость не только знаний, но и способности к адекватному взаимодействию в инокультурной среде [4].

Труды В. В. Сафоновой и С. Г. Тер-Минасовой постулируют неразрывность языка и культуры: изучение лингвистических единиц вне их культурного наполнения лишает процесс обучения его содержательной ценности [5]. В рамках данного подхода крайне важно развивать у студентов не только лингвистическую грамотность, но и способность к эмпатии и интерпретации.

Особую роль в методологии исследования занимает модель межкультурной коммуникативной компетенции Майкла Байрама, который выделяет пять ключевых компонентов («savoirs»):

1. *Savoir être* (Отношения): готовность отказаться от предубеждений, открытость к восприятию иной культуры.
2. *Savoirs* (Знания): осведомленность о социальных группах и их продуктах в своей и чужой стране.
3. *Savoir comprendre* (Умения интерпретировать и соотносить): способность анализировать документ или событие другой культуры и соотносить их с собственными.
4. *Savoir apprendre/faire* (Умения открывать и взаимодействовать): способность приобретать новые знания о культуре в условиях реальной коммуникации.
5. *Savoir s'engager* (Критическое осознание культуры): способность оценивать события и продукты на основе осознанных критериев [6].

Именно художественный текст становится эффективной площадкой для реализации всех пяти компонентов. Концепция «Диалога культур», заложенная в трудах М. М. Бахтина и развитая в работах казахстанских исследователей, в частности С. С. Кунанбаевой, предполагает, что познание иной культуры происходит через ее сопоставление со своей [7]. В процессе анализа литературного произведения студент осуществляет внутреннее сравнение поведенческих паттернов, этических норм и социальных реакций героев с привычными ему нормами родной культуры [8]. Таким образом, литература выполняет функцию «зеркала», способствуя глубокому пониманию собственной культурной идентичности через осмысленное соприкосновение с иноязычной традицией.

Реализация потенциала художественной литературы в учебном процессе напрямую зависит от методической грамотности педагога. В контексте формирования социокультурной компетенции отбор текстового материала должен базироваться на строгих критериях. Для достижения высокого качества

образования наиболее эффективным представляется модель, где текст выступает не только как лингвистический образец, но и как стимул для личностного роста студента [9].

Особое внимание в методике уделяется критериям аутентичности и репрезентативности [10,11]. Профессиональная компетентность педагога проявляется в умении подобрать текст, который, с одной стороны, доступен студентам по уровню языковой сложности, а с другой — содержит достаточный объем «культурных лакун» для анализа. Исследователь Дж. Лазар подчеркивает, что для эффективного обучения важна психологическая доступность текста — его способность вызвать эмоциональный отклик и инициировать дискуссию.

В качестве оптимального материала для реализации данных задач на среднем этапе обучения мы предлагаем малую прозу У. Сомерсета Моэма [12]. Выбор данного автора обусловлен рядом факторов:

Лингвистическая прозрачность: классический слог Моэма позволяет минимизировать языковой барьер, акцентируя внимание студентов на содержательных аспектах.

Социальная детерминированность: герои Моэма всегда действуют в четко очерченных социальных и культурных координатах, что позволяет наглядно демонстрировать британские поведенческие эталоны.

Конфликт ценностей: сюжеты новелл часто строятся на столкновении индивидуальных устремлений и общественных норм, что создает идеальную базу для реализации модели «savoirs» М. Байрама, в частности, развития умения интерпретировать и соотносить.

Процесс работы с художественным произведением в рамках формирования социокультурной компетенции должен носить системный характер и включать три обязательных этапа:

1. Предтекстовый этап (Pre-reading): на данном этапе профессиональная роль педагога заключается в актуализации фоновых знаний обучающихся. Мастерство учителя проявляется в создании «когнитивной опоры» — ознакомлении студентов с историко-культурным контекстом эпохи, социальными реалиями и сословной иерархией общества, описываемого в произведении. Это позволяет снять культурный шок и подготовить почву для адекватного восприятия смыслов.

2. Текстовый этап (While-reading): здесь фокус внимания смещается на выявление «маркеров культуры». Педагог направляет студентов на поиск безэквивалентной лексики, идиом, специфических форм обращения и описаний быта. Важным методическим приемом является «медленное чтение», в ходе которого анализируются мотивы поступков героев через призму национального характера.

3. Послетекстовый этап (Post-reading): завершающий этап, нацеленный на продуктивную деятельность. Здесь происходит реализация диалога культур. Студенты участвуют в дискуссиях, проводят сравнительный

анализ культурных ценностей, отраженных в тексте, и аналогичных явлений в родной культуре. Профессионально компетентный педагог использует такие интерактивные формы, как ролевые игры или творческие задания (например, написание эссе от лица героя).

Таким образом, методически выверенная работа с художественной литературой позволяет превратить процесс чтения в активное исследование иного культурного пространства. Это не только обогащает лексический запас студентов, но и формирует у них гибкость мышления, толерантность и способность к критическому осмыслению как чужой, так и собственной культуры, что является неотъемлемым компонентом качественного иноязычного образования.

Для реализации задач по формированию социокультурной компетенции на среднем этапе обучения предлагается комплекс упражнений, разделенный по целевым установкам.

Блок 1. Когнитивный (Знания и понимание культурного контекста)

Цель данных заданий — выявление и осознание конкретных культурных реалий, которые зачастую остаются незамеченными при поверхностном чтении.

Задание «The Character's Suitcase» (Чемодан героя): На основе текста студенты должны составить список материальных предметов и абстрактных ценностей, которыми дорожит герой. Это позволяет визуализировать образ жизни представителя изучаемой культуры.

Блок 2. Аналитический (Умения интерпретировать и соотносить)

Этот блок направлен на развитие способности сравнивать культурные паттерны и находить точки соприкосновения или расхождения.

Дискуссия «Success: Here and There» (Успех: здесь и там): На примере рассказа «*The Ant and the Grasshopper*» студентам предлагается обсудить: что считается успехом в британском обществе начала XX века и в современном обществе Казахстана? Является ли трудолюбие единственным залогом успеха в обеих культурах?

Блок 3. Продуктивно-творческий (Диалог культур и личное отношение)

Высший этап работы, где знания трансформируются в личное отношение (Savoir être).

Задание «A Letter to the Hero» (Письмо герою): Студенты пишут краткое письмо персонажу Моэма, выражая поддержку или критику его действий, используя при этом усвоенные формулы вежливости. Это позволяет применить язык в контексте культурно обусловленного общения.

Подводя итог, следует отметить, что использование художественной литературы в процессе обучения английскому языку является мощным фактором повышения качества образования. Профессиональная компетентность педагога в данном процессе выступает как связующее звено между текстом и обучающимся. Мастерство учителя заключается не только в правильном отборе материала, соответствующего уровню, но и в умении создать на занятии атмосферу подлинного «диалога культур».

Работа с произведениями С. Моэма позволяет студентам выйти за рамки формального изучения грамматики и лексики, предоставляя им инструменты для понимания глубоких пластов чужого менталитета. В конечном итоге, формирование социокультурной компетенции средствами литературы способствует воспитанию гармоничной личности, способной не только к эффективной коммуникации, но и к глубокому уважению культурного многообразия современного мира. Это и является конечной целью и высшим критерием качества деятельности современного педагога.

Список литературы:

1. Халеева И.И. Основы теории обучения пониманию иноязычной речи - М.: Высшая школа, 1989. - 238 с
2. Пассов Е.И. Основы коммуникативной методики обучению иноязычной культуры общения / Е.И. Пассов. — М.: Русский язык, 2007. — 276с.
3. Lazar, G. Literature and Language Teaching: A Guide for Teachers and Trainers / G. Lazar. — Cambridge : Cambridge University Press, 1993. — 282 p.
4. Колкер, Я. М. Практическая методика обучения иностранному языку: учебное пособие для пед. вузов / Я. М. Колкер, Е. С. Устинова, Т. М. Еналиева. - Новое изд. - М. : Академия, 2000. - 264 с. - (Высшее образование).
5. Сафонова В.В. Социокультурный подход: ретроспектива и перспектива // Ученые записки Национального общества прикладной лингвистики. М., 2013. № 4. С. 53-72.
6. Byram, M. Teaching and Assessing Intercultural Communicative Competence / M. Byram. — Clevedon : Multilingual Matters, 1997. — 134 p.
7. Бахтин М. М. Эстетика словесного творчества / Сост. С. Г. Бочаров; Текст подгот. Г. С. Бернштейн и Л. В. Дерюгина; Примеч. С. С. Аверинцева и С. Г. Бочарова. — М.: Искусство, 1979. — 424 с. — (Из истории сов. эстетики и теории искусства).
8. Кунанбаева, С. С. Теория и практика современного иноязычного образования: учебник / С. С. Кунанбаева. - Электрон. текстовые дан.(8.32 МБ). - Алматы : Эдельвейс, 2010. - 174 с.
9. Гальскова Н. Д., Гез Н. И. Теория обучения иностранным языкам. Лингводидактика и методика учеб. пособие для студ. лингв. ун-тов и фак. ин. яз. высш. пед. учеб. заведений / Н.Д. Гальскова, Н. И. Гез. - 3-е изд., стер. — М.: Издательский центр «Академия», 2006. - 336 с.
10. Carter, R. Teaching Literature / R. Carter, M. N. Long. — Harlow : Longman, 1991. — 216 p.
11. Kramsch, C. Context and Culture in Language Teaching / C. Kramsch. — Oxford : Oxford University Press, 1993. — 304 p.
12. Maugham, W. S. Collected Short Stories (Selected) / W. S. Maugham. — [S. l.] : Penguin Books, 1992. — (Selected works).

ЖОҒАРЫ БІЛІМНЕН КЕЙІНГІ МАГИСТРАНТТАРДЫҢ КӘСІБИ БІЛІМІН ДАМУДЫҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ НЕГІЗІ

Г.К. Мадина,

педагогика ғылымдарының магистрі, Қазақстан Республикасы ТЖМ
М.Ғабдуллин атындағы Азаматтық қорғау академиясы
(Қазақстан, Көкшетау қ.)

Аңдатпа. Мақалада жоғары білімнен кейінгі білім беру жүйесіндегі магистранттардың кәсіби білімін дамытудың педагогикалық негіздері қарастырылады. Қазіргі қоғамдағы ғылым мен технологияның қарқынды дамуы болашақ мамандардың кәсіби құзыреттілігін арттыруды талап етеді. Осыған байланысты магистратура деңгейінде білім алушылардың ғылыми-зерттеу, шығармашылық және кәсіби қабілеттерін жетілдірудің педагогикалық шарттары айқындалады. Зерттеуде құзыреттілікке бағытталған оқыту, цифрлық технологияларды қолдану және ғылыми-зерттеу жұмыстарының маңызы талданады. Сонымен қатар магистранттардың кәсіби даярлығын қалыптастырудағы оқытушының рөлі мен білім беру ортасының ықпалы сипатталады.

Тірек сөздер: магистрант, кәсіби білім, педагогикалық негіз, құзыреттілік, жоғары білім, құзыреттілік, ғылыми-зерттеу.

Қазіргі жаһандану дәуірінде жоғары білім беру жүйесі жаңа сапалық деңгейге көтерілуде. Білім беру тек ақпарат беру емес, тұлғаның кәсіби және ғылыми әлеуетін қалыптастыру үдерісі ретінде қарастырылады. Ал магистратура – жоғары білімнің екінші деңгейі ретінде ғылыми-педагогикалық кадрларды даярлауда ерекше орын алады. Осы кезеңде магистрант тек білім алушы емес, сонымен қатар зерттеуші, болашақ маман ретінде қалыптасады. Сондықтан білім мен қатар кәсіби құзыреттілік басты талап болып отыр. Қазіргі жоғары білім беру жүйесіндегі магистратураның мақсаты – ғылыми-зерттеу дағдылары қалыптасқан, кәсіби құзыреттілігі жоғары, бәсекеге қабілетті маман даярлау. Зерттеуде құзыреттілік тәсіл, тұлғаға бағдарланған оқыту, инновациялық технологиялар және ғылыми-зерттеу жұмыстарының рөлі талданады. Сонымен қатар магистранттардың кәсіби даярлығын жетілдірудің педагогикалық шарттары айқындалады. Құзыреттілік – білім, білік, дағды және тәжірибенің интеграцияланған жүйесі болып табылады.

Кәсіби білім – белгілі бір салада тиімді қызмет атқаруға мүмкіндік беретін теориялық және практикалық дайындық деңгейі. Кәсіби білімді қалыптастыру жүйелі түрде ұйымдастырылуы тиіс. Бұл білім беру мазмұны, әдістері және нәтижелері арасындағы байланысты қамтамасыз етеді. Сондықтан магистранттардың кәсіби білімін дамыту – күрделі педагогикалық процесс. Ол заманауи білім беру парадигмаларына негізделуі тиіс. Қазіргі жаһандану жағдайында еңбек нарығы кәсіби құзыреттілігі жоғары, ғылыми ойлай алатын және заманауи технологияларды меңгерген мамандарды талап етеді. Осыған

байланысты магистранттардың кәсіби білімін дамыту мәселесі педагогика ғылымындағы өзекті бағыттардың біріне айналып отыр. Магистранттардың кәсіби білімін дамыту тек теориялық білім берумен шектелмейді, ол ғылыми-зерттеу дағдыларын қалыптастыруды, сыни ойлауды дамытуды және кәсіби тәжірибені жетілдіруді қамтиды. Сондықтан бұл үдерістің педагогикалық негіздерін ғылыми тұрғыдан айқындау маңызды [1].

Магистранттардың кәсіби білімін тиімді дамыту мақсатында келесі принциптерді ұстану қажет:

1. Білім беру мазмұнын жаңғырту. Мұнда оқу бағдарламаларын еңбек нарығының талаптарына сәйкестендіру қажет. Пәндер мазмұны теория мен практиканың байланысына негізделуі тиіс.

2. Құзыреттілікке бағытталған оқытуды күшейту. Бұл жерде оқу үдерісінде білім нәтижесін тек теориялық біліммен емес, кәсіби құзыреттер арқылы бағалау жүйесін енгізу маңызды.

3. Ғылыми-зерттеу қызметін жүйелі ұйымдастыру. Магистранттарды ерте кезеңнен бастап ғылыми жұмыстарға тарту ұсынылады: ғылыми жобаларға қатысу, халықаралық конференцияларға шығу, мақалалар жариялау.

4. Цифрлық технологияларды кеңінен қолдану. Заманауи білім беру платформалары мен цифрлық құралдарды пайдалану магистранттардың ақпараттық сауаттылығын арттырады.

5. Тұлғалық-бағдарлы оқытуды дамыту. Әр магистранттың жеке білім алу траекториясын қалыптастыру қажет. Бұл олардың ғылыми қызығушылығы мен кәсіби бағытын ескеруге мүмкіндік береді.

6. Академиялық ұтқырлықты дамыту. Шетелдік жоғары оқу орындарымен ынтымақтастықты күшейту арқылы магистранттардың халықаралық тәжірибе алуына жағдай жасау керек.

7. Ғылыми жетекшілік сапасын арттыру. Ғылыми жетекші мен магистрант арасындағы тиімді ынтымақтастық кәсіби дамудың негізгі факторы болып табылады.

8. Практикаға бағытталған оқытуды енгізу. Өндірістік тәжірибе, стажировка, нақты жобалармен жұмыс магистранттың кәсіби дағдыларын қалыптастырады.

Сонымен қатар, магистранттардың кәсіби білімін дамыту келесі бағыттарды қамтиды: ғылыми дүниетанымды қалыптастыру, кәсіби құзыреттілікті жетілдіру, зерттеу мәдениетін дамыту, шығармашылық және сыни ойлауды қалыптастыру, үздіксіз білім алуға даярлау [2].

Педагогикалық қызметтің нәтижесіне деген көзқарастың өзгеруі білім беру процесіндегі құзыреттің орнын көрсетеді. Айта кетсек, С.Е. Шишов өзінің еңбектерінде құзыретті білім берудің мақсаты ретінде түсіндіреді. Бір жағынан құзырет – білім берудің жалпы мақсаты, ал екінші жағынан ол - алған білімнің әрекеттік, практикалық жағы, яғни білім, ептілік, дағдының бейтаныс, беймәлім, оқыс жағдайда көрінуін білдіреді. Құзырет тек білім мен ептілік жиынтығымен өлшенбейді. Құзыретті болу дегеніміз сол жағдайға сай өзінің

білімін, ептілігін, дағдысын, тәжірибесін жинақтай алуы және қолдана білуі, яғни нақты жағдайға сай беталысын, іс-әрекетін жұмылдыру. Сондықтан оқу тәрбие процесіндегі мақсат оқытушы әрекеті нәтижесіне қойылуы тиімсіз. Оқытушы білім алушылардың өзіне мақсат қоюға үйретуі керек. С.Е. Шишов пен В.А. Кальнейдің түсіндіруі бойынша «құзырет» ұғымы педагогикаға өнеркәсіптен келді. Ұғым оқытудың арқасында меңгерілген білімге, тәжірибеге, құндылықтарға, икемділікке негізделген жалпы қабілетті білдіреді. Бұл тұжырым, біздің ойымызша күмән тудырады. Себебі, педагогикада дәл осындай анықтама білімділік пен сауаттылықты білдіреді деп келдік. Сөйтіп, құзырет ұғымының өзі педагогикада қажеттілігі дау тудыратын мәселе екендігі байқалады. Мәселенің тағы бір жағы ұғымдардың ұқсастығында. Мәселен, С.Е. Шишов пен В.А. Кальней білім алушыларға қандай құзыретті дамыту керектігін талдай отырып, «күнделікті қабылданатын мыңдаған шешім жеке адамдар немесе топтардың құзыретіне байланысты болуы мүмкін» деп жазады. Бұл жерде айқын көрінетін нәрсе, құзырет және құзыреттілік ұғымдарының сәйкес келетіндігінде.

С.А. Нұрпеисованың ғылыми зерттеу жұмысында білім берудің бірнеше жаңа парадигмаларына келесі сипаттамалар беріледі: «ЖОО даму үдерісінде өмірді жан-жақты тануға бағытталған академиялық парадигма университет түлектерін жаңа білім іздеуге, өмір мен адам әрекетін ғылыми, теориялық гипотеза тұрғысынан түсінуге және түсіндіре білуге дайындауға бағытталған теориялық білім беру және осы тұрғыдағы ғылымның тиянақты дамуымен сипатталады. Магистранттар тікелей ғылыми- зерттеу жұмыстарына қатысады. Кәсіби парадигманың мәні – ғылыми өмірді түсіну мен тану тәсілі ретіндегі құндылығымен қоса өндіріс пен техниканың дамуына сай өндіріс күшінің қызметін атқара бастады. Демек, осы кезде университет адамның әлеуметтік мәдени және кәсіби әрекетін жетілдіре түсті. Яғни, кез келген жоғарғы оқу орындарында барлық білім алушылар біліммен қоса, тұлғаның қабілеттілігіне байланысты өзіндік жетілуін қамтамасыз ететін кәсіби әрекет саласын өздері таңдап алулары керек. Өз бетімен білім алу парадигмасы оқытудың дәстүрлі дәрістік-семинарлық жүйесін қарастыруға себепші болады. Қазіргі кезде, оқу уақытының көлемін қысқартуға бетбұрыс жасалып отыр. Негізінен білім алушылардың танымдық қабілеттерінің жетілуіне көңіл бөлінеді. Бұл жерде ғылыми ақпарат пен білім алудың әдіснамалық мәдениетін меңгеру бірінші орында тұр». Ғалымның мұндағы бірнеше парадигмаларға берген сипаттамаларымен таныса келе, кез-келген жаңа парадигмадағы білімнің тренді ғылыми үстемдікпен келіп тұрғаны белгілі. Ендеше, білім алушылардың кәсіби даму жолында ғылым әрекет етеді деп санаймыз. Бұл өз кезегінде магистранттардың әдіснамалық мәдениетінің қалыптасуына жағдай жасап, кәсіби құзыреттілігінің құрамдастарын толықтай қамтамасыз етуге қызмет атқара алады [3].

Сонымен, құзырет – құбылыс (мәселелер, сұрақтар), ал құзыреттілік – жеке тұлғаның қасиеті. Білім беру нәтижелерінің тұрғысынан алғанда,

құзыреттілік жеке тұлғаның белгілі бір іс-әрекетті немесе жұмысты орындауға қабілеттілігі. Белгілі бір іс-әрекетті іске асыру үшін үйренушінің білімі, ептілігі, дағдысы және тәжірибесі болуы керек. Басқаша айтқанда, үйренушінің белгілі бір сұрақтар төңірегінде тәжірибесі, мағлұматы болуы тиіс. В.М. Шепель құзеттілік шеңберіне білім, ептілік, тәжірибе, теориялық дайындығын енгізеді. Басқа да құзыреттілікке берілген анықтамалар (В. Ландшеер, П.В. Симонов, М.А. Чошанов) бұған қайшы келмейді. Мәселен, В. Ландшеер құзыреттілікті терең білімділік, тапсырманы орындауға сай тұру деп ұғынады. П.В. Симонов тапсырманы орындауға құлықтылық жөнінде, М.А. Чошанов құзыреттіліктің мазмұндық (білім) және процессуалдық (ептілік) компоненттеріне көңіл бөледі. Педагогикалық психологияда «құзыреттілік» педагогикалық әрекетті жүзеге асырудағы білімі, дағдысы, ептілігі деген пікір қалыптасқан (А.Н. Журавлев, Н.Ф. Талызина, А.И. Щербаков және басқалар). Л.М. Митина ұстаздың педагогикалық құзыреттілігі құрылымының екі жағын көрсетеді: әрекеттік (педагогикалық қызметті жүзеге асыру амалдары) және қатысымдық (педагогикалық қарым-қатынасты жүзеге асыру амалдары). «Құзырет» ұғымын алғаш енгізген Н. Хомский оған «белгілі бір пәнді оқыту процесінде қалыптасқан білім, дағды, ептілік жиынтығы, сондай-ақ, белгілі бір іс-әрекетті жүзеге асыруға қабілеттілік деген анықтама береді. Алғашында бұл ұғым тіл үйренуге қатысты пайда болған. Э.Г. Азимов пен А.Н. Щукиннің соңғы шыққан сөздігінде құзырет ұғымына он екі түрлі анықтама береді Құзырет және құзыреттілік ұғымдарын қолдана отырып, біз бұл ұғымдардың «білім мазмұны» («білімділіктің мазмұны») және «білімділік» деген ұғымдарға сәйкес екенін ескеруді маңызды деп санаймыз. Көріп отырғанымыздай, құзыреттілікке ең жақын ұғым қабілет екен.

С.Л. Рубинштейн, Б.М. Теплов пен А.А. Бодалевтің түсіндіруі бойынша, қабілет дегеніміз жеке тұлғаның кез-келген жеке-психологиялық ерекшелігі емес, ол тек белгілі бір әрекеттің орындалу қорытындысына, нәтижесіне байланысты. Әрекетте қалыптаса отырып, қоғамның дамуымен бірге оның да сипаты өзгереді, икемделеді. Қабілет пен әрекет бірдей емес, бір жағынан ептілік пен білімнің болуы белгілі бір қабілетті көрсетеді, екінші жағынан нақты бір әрекетке қабілет осыған байланысты ептілік пен білім болған кезде ғана көрінеді. Ал онда құзырет ұғымын енгізудің қандай қажеті болды? Соңғы жылдары білім беруді модернизациялаудың басты идеяларының бірі құзыретті дамыту болып отыр. Бұл идея қазіргі кездегі білім беру мақсатын бұрынғы, дәстүрлі білім жиынтығы мен оған сәйкес ептілік пен дағдыны қалыптастыру жүйесі деп түсінуден алшақтатады. Құзырет білім берудің мақсатына жетуде маңызды педагогикалық шарт болып табылады, өйткені ол құзыреттіліктің арқасында үйренуші өзінің субъективті тәжірибесін белсенді тұтынушы бола алады. Педагогикалық қызметтің нәтижесіне деген көзқарастың өзгеруі білім беру процесіндегі құзыреттің орнын көрсетеді. Сондықтан, құзырет анағұрлым жоғары деңгейді білдіреді, ол тек білім мен ептіліктің жиынтығымен анықталмайды.

Педагогикалық құзыреттілікті қалыптастыру үшін оның тұлғалық компоненті аса маңызға ие. Мәселен, педагогикалық іс-әрекетте шешуші рөл атқаратын коммуникативті компоненттің қалыптасуы негізінен оқытушының мамандыққа деген бейімділігіне тәуелді болып табылады. Арнайы компонентті құрайтын – педагогикалық мәдениет, педагогикалық қабілеттер, кәсіби-педагогикалық іскерліктердің, іс-әрекеттік компонентті құрайтын – кәсіби импровизация, педагогикалық іс-әрекетке даяр болудың дамуы магистранттың тұлғалық сапаларына үлкен әсер етеді. Осы аталған сипаттамаларды ескере отырып, педагогикалық құзыреттілікті игеру оқытушыға өзінің кәсіби міндеттерін біліктілік тұрғысында атқаруына мүмкіндік береді деген тұжырым жасауға болады.

Құзыреттілік, тұлғалық және зерттеушілік тәсілдерді біріктіру магистранттың кәсіби қалыптасуын тиімді қамтамасыз етеді. Сонымен қатар, инновациялық технологиялар мен ғылыми орта бұл процестің сапасын арттырады. Жалпы алғанда, магистранттардың кәсіби білімін дамыту үшін білім беру үдерісін жаңғырту, ғылыми-зерттеу қызметін күшейту, инновациялық технологияларды енгізу және тұлғалық-бағдарлы оқытуды жүзеге асыру қажет. Бұл шаралар бәсекеге қабілетті, жоғары білікті мамандар даярлауға мүмкіндік береді.

Магистранттардың өзіндік жұмысын сүйемелдеуде оқытушылар мен ғылыми жетекшілер кеңес беруді жүзеге асыра алады. Оқытушы өз тарапынан алынған нәтижелерді талдауы, тиісті қорытынды жасауы, магистранттардың білім алуындағы өзіндік жұмысына түзетулер енгізіп, магистранттардың кәсіби құзыреттілігін қалыптастыруға мақсатты түрде ықпал ететіндей жүйелі жұмыстарды алға қояды. Нәтижесінде, оқытушы тарапынан магистранттардың өзіндік жұмыстарды ұйымдастыруын сүйемелдеуде: - қажетті ресурстарды қоса алғанда, білім беру ортасын құрады; - білім алушының өзіндік жұмыстарына байланысты жеке жоспарымен келіседі (тапсырманың түрі мен тақырыбы, нәтижені ұсыну мерзімі, тапсырманы орындаудың негізгі кезеңдері, критерийлері және көрсеткіштері т.б.); - магистранттардың білім беру бағдарламалары бойынша сұрақтарына кеңес береді; - магистранттардың өзіндік жұмыстарын бағалау және рефлексия үшін педагогикалық жағдайлар жасаумен айналысады; - өзіндік жұмысын ұйымдастыруда креативтілікпен педагогикалық қолдау көрсетіледі. Ал енді ғылыми жетекші тарапынан магистранттардың өзіндік жұмыстарын ғылыми-педагогикалық бағытта ұйымдастыруды қолдау: - ғылым мен практикаға белгілі бір тәсілдердің үлгілері бойынша өзіндік жұмыстарды орындауға кеңес береді [4].

Магистранттардың кәсіби білімін дамыту тиімді болуы үшін төмендегідей ұсыныстар беруге болады:

1. Ғылыми-зерттеу жұмыстарын күшейту. Магистранттарды ғылыми жобаларға, конференцияларға және халықаралық зерттеулерге белсенді қатыстыру олардың зерттеушілік құзыреттілігін арттырады.

2. Проблемалық оқыту технологияларын кеңінен қолдану. Оқу үдерісінде цифрлық платформалар, интерактивті әдістер, жобалық және проблемалық оқыту технологияларын кеңінен пайдалану ұсынылады.
3. Практика мен теорияның байланысын нығайту. Өндірістік тәжірибе, тағылымдама және кәсіби ұйымдармен бірлескен жұмыстар магистранттардың практикалық даярлығын жетілдіреді.
4. Академиялық ұтқырлықты дамыту. Магистранттардың шетелдік жоғары оқу орындарымен тәжірибе алмасуына және халықаралық білім беру бағдарламаларына қатысуына мүмкіндік жасау қажет.
5. Оқытушылардың кәсіби біліктілігін арттыру. Ғылыми жетекшілер мен оқытушылардың педагогикалық және цифрлық құзыреттіліктерін тұрақты жетілдіру маңызды.
6. Өзіндік білім алуға жағдай жасау. Магистранттардың дербес ізденісін қолдайтын ғылыми-әдістемелік және электрондық ресурстарды көбейту қажет.
7. Сыни және шығармашылық ойлауды дамыту. Дебат, кейс-талдау, зерттеу тапсырмалары арқылы магистранттардың аналитикалық ойлау қабілетін жетілдіру ұсынылады.
8. Білім сапасын мониторингтеу жүйесін жетілдіру. Магистранттардың кәсіби құзыреттілігін бағалаудың заманауи критерийлері мен әдістерін енгізу қажет.
9. Ғылыми жарияланым белсенділігін арттыру. Магистранттарды ғылыми мақалалар жариялауға, отандық және халықаралық журналдармен жұмыс жасауға ынталандыру маңызды.

Осы ұсыныстарды жүзеге асыру магистранттардың кәсіби құзыреттілігін арттырып, олардың бәсекеге қабілетті маман ретінде қалыптасуына ықпал етеді.

Қорытындылай келе, магистранттардың кәсіби білімін дамытудың педагогикалық негізі – заманауи білім беру талаптарына сәйкес кәсіби құзыретті, ғылыми ойлайтын, бәсекеге қабілетті маман даярлаудың маңызды жүйесі. Бұл үдеріс тұлғаның жан-жақты дамуына, ғылыми әлеуетінің артуына және кәсіби шеберлігінің қалыптасуына ықпал етеді. магистранттардың кәсіби білімін дамытудың педагогикалық негіздері жоғары білім беру жүйесінің маңызды құрамдас бөлігі болып табылады. Құзыреттілік тәсіл, тұлғаға бағдарланған оқыту, ғылыми-зерттеу қызметі және инновациялық технологиялар магистранттың кәсіби қалыптасуына ықпал етеді. Болашақта магистратура жүйесінде кәсіби даярлықты жетілдіру үшін білім беру мазмұнын жаңарту мен ғылыми-зерттеу жұмыстарын күшейту қажет.

Әдебиеттер тізімі:

1. Сейталиев Қ. Б. Магистранттардың зерттеушілік құзыреттілігін қалыптастыру жолдары // Педагогика және психология. – 2022. – №3. – 55–63 б.
2. Тұрғынбаева Б. А. Құзыреттілікке бағытталған білім беру технологиялары. – Алматы, 2020. – 280 б.

3. Исабаева А. К. Цифрлық білім беру жағдайында магистранттардың кәсіби даярлығын жетілдіру // Білім. – 2023. – №2. – 41–47 б.

4. И. А. Зимняя Ключевые компетенции как результат современного образования // Высшее образование сегодня. – 2019. – №5. – С. 34–42.

ӘОЖ 37.013.43

ҰЛТТЫҚ ТӘРБИЕНІ МӘДЕНИЕТТАНУЛЫҚ ТҮРҒЫДАН ТАЛДАУ

З.А. Даирова,

гуманитарлық ғылымдар магистрі, Қазақстан Республикасы ТЖМ

М.Ғабдуллин атындағы Азаматтық қорғау академиясы

(Қазақстан, Көкшетау қ.)

Аңдатпа. Мақалада ұлттық тәрбиенің мәдениеттанулық және философиялық негіздері қарастырылады. Ұлттық тәрбиенің тәуелсіз Қазақстан жағдайындағы қоғам дамуы мен жеке тұлғаны қалыптастырудағы рөлі айқындалады. Тәрбие мен білімнің бірлігі, ұлттық құндылықтардың, салт-дәстүрлердің, тіл мен рухани мұраның ұлт болмысын сақтаудағы маңызы талданады. Сонымен қатар, ұлттық тәрбиенің танымдық, дамытушылық және коммуникативтік функциялары сараланып, жаһандану жағдайында ұлттық мәдениетті сақтаудың өзектілігі көрсетіледі. Ұлттық тәрбие мәдени феномен ретінде қарастырылып, оның өркениеттік құндылықтар жүйесіндегі орны айқындалады.

Тірек сөздер: Ұлттық тәрбие, мәдениет, құндылық, этнос, ұлттық сана, патриотизм, рухани мұра, тәрбие философиясы, ұлттық мәдениет, өркениет.

XXI ғасырда орын алып отырған бүкіл адамзаттық мәселелер қатарындағы ұлттық тәрбиеге мәдениеттанулық талдау жасау көптеген мәселелерге мәдени-ғылыми тұрғыдан қарауды көздейді. Ұлттық тәрбиенің мәдени феномен ретінде қаралуы:

1) Бүгінгі егемен Қазақстан жағдайындағы адамды қалыптастыратын жаңа қоғам философия, мәдениеттану ғылымдары саласында жетекші факторлардың бірі болып саналады.

2) Ұлттық тәрбиені педагогика, этнопедагогика, тарих т.б. ғылымдардың материалдарын пайдалана отырып, мәдениеттанулық тұрғыдан жан-жақты зерделеу, оның функционалдық мүмкіндіктерінің жоғары екендігін дәлелдейді.

3) Халықтың ғасырлар бойы жинақтаған озық тәжірибесі мен өнегелі дәстүрлерін, құндылықтарын мәдениеттанулық зерттеу – Қазақстан тәуелсіздік алғаннан кейін ғана толыққанды жүргізілуге мүмкіндік алып отырғанының айқын көрінісі.

Бүгінгі таңда тәрбие беруде нақты да терең философиялық маңызы бар объективті, өзіндік дамуы міндетті болатын идеялар қажет– ақ. Оқыту процесі мен тәрбие беру процесі қатар жүреді. Сондықтан, білім беру мен тәрбиелеу негіздерінің мақсаттарын бірге, бір – бірінен ажырамастай бірлікте қарастыру

керек. Осы бірліктің нәтежесінде елге тұлға боларлық саналы, мәдениетті азаматты қалыптастыруға қол жеткіземіз. Сонымен қатар, «педагогиканың философиялық мәселелері» де қарастырылып, ұлттық тәрбие мәдениеттанудың зерттеу объектісіне айналып, қандай әдістермен жүргізілетіні анықталу керек. Сонда ғана ұлттық тәрбие мәдени феномен ретінде философияның сараптама объектісіне айналады. Ұлттық тәрбие мәдениеттанулық тұрғыдан «мәдениет», «өркениет», «этнос», «ұлт», «білім», «тәрбие», т.б категориялар шеңберінде жан-жақты қарастырылады. Осы аталған категориялардың ішінде, әсіресе, «ұлт» және «этнос», «білім» және «тәрбие», «мәдениет» және «өркениет» арақатынасының негізінде ұлттық тәрбие – құндылық ретіндегі өркениеттік өлшемдері айшықтала түседі.

Міне, мәселені мәдени – философиялық тұрғыда талдай отырып, қажетті түсініктер мен болжамдарды тиімді пайдаланып, орынды жұмсағанда ғана көздеген мақсатқа жете аламыз. Білім мен тәрбие беру мақсатын тең ұстай отырып, оларды өмір сұранысынан туындаған қажеттілікке бағындыру керек. Бұл ретте ұлттық тәрбиені мәдениеттанулық тұрғыдан зерттеудің бағыт – бағдарының маңыздылығын назарда ұстағанда, алдымен мәдениет және құндылықтар теориясын қарастырған жөн.

Біріншіден, жас ұрпақты орынды орынсыз тыйымдармен тежей бермей, оның өмірлік тәжірбие жинақтауына жағдай жасаған абзал. Осындай жағдай да ол «Бес нәрседен қашық бол, бес нәрсеге асық бол, адам болам десеңіз», – деген Абай қағидасына сай өмірмен бетпе-бет келе отырып, тәжірбиеден өткізіп, тұжырым жасаса, өмірінің алдында кездесер үлкен өмір ағымдарына шыңдалып, дайын болар еді.

Екіншіден, адам ретінде саналы іс-әрекеттер жасап, моральдық жауапкершілікті сезінуі қажет.

Үшіншіден, өз іс-әрекетіне деген жауапкершілікті сезінуі шындықпен жанасып жатуы керек. Адамның рухына шындықтың әсері зор.

Төртіншіден, тәрбие философияның негізінде қарастырылып, іс-әрекеттің нәтежесінде қарастырылмақ.

Тәрбие – адамның өмірлік іс-әрекетінің ерекше сферасы. Тәрбие процесі диалектикасының ерекшелігі мынада, яғни тәрбиелеуші тек тәрбиелеп қана қоймайды, сонымен бірге оның өзі де тәрбиеленуі қажет. Бұл – тәрбиеленушінің санасына белгілі бір идеялардың әсер етуі ғана емес, алдымен белгілі бір потенциалды идеяға негізделген өмірлік позициялардың қарым-қатынасы. Тәрбиелік идея қанша жерден құнды болғанымен, ол өмірлік іс-әрекеттен өз орнын таппаса, оның нәтежесі жоқтың қасы деуге болады.

Сонымен, біріншіден, идеяны ой елегінен өткізіп, қабылдау, екіншіден, идея туралы пікір – таластың бәрін қарастыра отырып, өмірлік дәлелдерге сүйену, үшіншіден, рухани байлық негізінде қарастыру, төртіншіден, ынта арқылы ерікті түрде іске асыру, бесіншіден, қол жеткен нәтежелерді саралап, бағалай білу қажет.

«Нәрсе біткеннің парқын түсініп, ұғынуға келгенде адам мейлінше зерек болуға тиіс, ол, ол ма, ғылымды меңгеру ісінде адам шыдамды да табанды болуға тиіс, жаратылысы бойынша ақиқат пен оның күрескерлерін, әділеттілік пен оның жақтастарын сүйетін болуы керек. Жұрттың теріс деп білетін нәрселері жөнінде ол әдеп сақтап, инабатты болуға тиіс, жақсылық пен әділеттілікке оңай бағынып, жамандық пен әділетсіздікке көне бермеуі керек, мұнда мейлінше естиярлы болған жөн. Оның үстіне, адам өзінің табиғи бейімділігіне сәйкес келетін заңдар мен әдет-ғұрып негізінде тәрбиеленген болуы шарт, өзін аялап өсірген дін жайындағы көзқарастарында кәміл сенімді болуы, өзінің діні (парыз) еткен ізгі әрекеттерден айнымауы, бұларды түгелдей де бұзбауы қажет, бұл ретте баршаға мәлім (пікір) бойынша оңды деп танылған әрекеттерге қарсы шықпауы керек» [1].

Бүгінгі қолайлы кезеңде қазақ халқы өз жеріне нарық қатынастарын енуін пайдалана отырып, діни – идеологиялық, рухани–этникалық басқыншылықтан сақтанып, мәдени – өркениет аралық өзара алмасу деп бағаланып, қилы тәсілдер арқылы еніп кетер зияны көп «мәдени» әрекеттерден бой жиып, ел дәстүріне сай келетін тұстарын ғана таңдай білуі қажет. «Қазіргі Қазақстан жағдайында кез келген әлеуметтік, экономикалық, саяси, демографиялық, діни, экологиялық және т.б мәселелер» – дейді философ С.Нұрмұратов, «Біз қазақстандықтар» деген тұрғыдан бастау алып шешілгені абзал. Ал, басқаша методологиялық негіздемелер түбі шикілігін танытады, адамның бір–біріне жатсынуына әкеліп соқтырады, бұл этносаралық сиыспаушылық мәселесін туындатады. Әлемдік тәжірибиеде бұндай саяси үрдістер неге әкелгені қазіргі уақытта баршаға белгілі болып отыр. Сондықтан адамның өмірінің құндылығы өзінің жаңа биігіне көтерілуі үстінде [2].

Халқымыздың моральдық, адамгершілік, халақтық ізгі қасиеттерін бойға сіңіру – әрбір адамзаттың борышы. Адамгершілік тәлімі дұрыс қалыптасқан адам ар – ұятына кір келтірмейді. Өйткені ол ел болу өзімізден басталады. Ол жастардың, оқу орындарын бітірген жас мамандардың ақыл–парасаты, мәдени дәрежесі, ұғым – түсінігі, ой-өрісі, жақсы салт-дәстүрден, озық әдет-ғұрыптардан хабардар болу. Ата салт мен халықтық қасиетті ардақ тұтқан ұтады. Уақыт өлшемінен өтіп, тұрмыс сынына төтеп берген кісілік қасиеттеріміз бен салт дәстүрімізді қастерлей түскеніміз жөн. Халқымызда әдепті, инабаты мол жасты «көргенді елдің баласы» деуі тегін емес. Бұл ұлттық тәрбиені дамыта беру деген сөз. Сонымен тәрбие дегеннің өзі не?

Тәрбие – қоғамдық, өндірістік және мәдени өмірдің белсенді қатысушысын даярлауда мақсат етіп қойған, жеке адамды қалыптастырудың жүйелі процессі. Тәрбие білім берумен тығыз байланысты. Сонымен бірге, ол адамға қоғам құрылысы, ғылым мен техниканың дамуы, әдебиет, өнер, бұқаралық ақпарат және насихат құралдары (баспасөз, радио, телевизия) арқылы ықпал етеді. Адамның рухани дамуында өзін–өзі тәрбиелеу процесі де елеулі роль атқарады. Осы мәселені В. Босенко «Дайте возможность стать человеком, произвести, образовать из себя человека. Не учите его как

способное животное, не превращайте в «выдрессированную силу природы» , и обеспечьте ему возможность учиться Вот это и будет то, что К. Маркс называет « воспитанием воспитателя», т.е источников воспитательной функции обстоятельств и условий, формировавшегося и развивавшегося воздействия на человека является активное изменение самого такого «воспитателя» со стороны человека, который только таким образом и может получить изменение себя» [3] – деп орынды атап көрсетеді.

Сонымен, тәрбиелеудің түпкі мақсаты адам баласына бақытқа жету жолын нұсқау екен. Ал сонда бақыт дегеніміз не? Спенсордың айтуынша « іс–әрекеттің жаман не жақсы нәтижелерін кездейсоқтық деп қарауға болмайды: олар табиғи заттардың қажетті салдары болып табылады. Құлық заңдары бізге өмір заңдары мен өмір сүру жағдайларын көрсетуі, қандай әрекеттің бақытқа жеткізетінін қандай әрекеттің бақытсыздыққа душар ететінін айыруы тиіс» деп тұжырымдайды [4].

Ұлттық тәрбие мәселесін ашуда қазақ халқының әлеуметтік– мәдени типтерін мәдениеттану тұрғысынан түсіну үлкен роль атқарады. Гуманитарлық ғылымдардың бір ерекшелігі– өзіне қатысты ұғымдардың мағынасын дұрыс ашып, дәл қолдана білуінде. Мәдениет, өркениет, құндылық ұғымдарын ашуда қазақ халқының салт-дәстүрін мәдениеттанулық тұрғыдан талдау нысанына айналдырудың маңызы зор. Тәрбиені мәдениеттанулық тұрғыдан талдауда қазақ халқының әдет-ғұрыптары мен дәстүрлерінің қаймағы бұзылмаған қалпындағы жағдайына өз көздерімен куә болған бірқатар шетелдік ғылымдар мен жиһангездердің пікірлерін келтірген орынды деп санаймыз.

Батыс ықпалы ақпараттар ахуалының мықтылығынан да байқалады. Соның ішінде заманның құдіретті қаруы – теледидар арқылы санаға тигізер әсері де артып отыр. Жастарға қойылған «Өзіңе кімді идеал санайсың?» деген сұраққа олардың беретін жауаптарының басым көпшілігі батыс фильмдерінің «геройлары» дегенге саяды. Олай болса, ұлттық тәрбиеге аса мән берілуі керек. Тарихи тұлғаларымыздың құдіреттілігін, қадірін арттыруға көңіл бөлінуі керек. Қазақтың шежірілік зердесінде адам– тарихтың негізгі тұлғасы, адам сапасы– тарихтың қозғаушы күші. Тарихи тұлға дегеніміз жағдайға байланысты және жеке бастың сапасына орай танылған адам.

И.А. Ильиннің сөзімен айтқанда , халық–шашырап жатқан ұлы тобыр. Ал, оның күш – қуаты шоғырланып, өзін-өзі халық ретінде айғақтауы үшін тұтастануы қажет, құқық еркі мен мемлекеттік рух белгілі бір тарихи тұлғалар арқылы көрініс табуы керек. Халық та,бір нөсер жауынды аңсаған шөл дала сияқты, дана көсемге қашан да зәру [5].

Ұстаз бола алған , шәкірт бола білген ел – келешекті ел. Ұстаздық елге үлгі, көшбасшы болар тұлғалардың бейнесінен көрінеді. Қазақ даласының ірі ойшылы әл-Фарабидің ойынша, халық ізгі, әділетті, қаланың басшысы мен ұстазды бірдей дәрежедегі тәлімгер деп қарайды. Ұстаз балаларды, ал қала басшысы бүкіл қала тұрғындарын тәрбиелейді. Екеуі де, яғни тәрбиешілер (басшы мен ұстаз) – өзінің бойына он екі тума қасиетті, алты жүре дарыған

қасиетті меңгерген дана адам деген [6]. Тәрбиенің мақсаты не? Бұл туралы көптеген пікірлер бар. Мысалға, біреулері тәрбие мақсаты– адамды бақытты қылу десе, екіншілер, адамшылыққа қызмет ету дейді.

Бүгінгі адам белгілі мемлекеттің, діни топтың, этникалық қоғамдастықтың, еңбек ұжымының мүшесі бола отырып, басқа адамдармен бірге адамзатты құрайды. Этнос (гректің тайпа, адамдар жиынтығы деген мағындағы сөз) – ортақ тілі, мәдениеті мен қатар өзіндік танымы тарихи қалыптастырған адамдар қауымдастығы. Әлеуметтік философияда «этнос» термині сирек қолданылады. «Ұлт» (латынның халық деген сөзі) – үлкен әлеуметтік топ, этнос дамуының жоғарғы сатысы деп қарастыруға болады. «Ұлттың өмірлік негізі – оның тарихы. Тарихы арқылы өткені мен бүгінгі жалғастыруда. Ал ұлттың өміршеңдігі оның рухани құндылықтарында жатыр: тілі, өзіндіктанымы, ұлттық құндылықтары, мәдениеті. Осылардың барлығы біріге келіп ұлттың өмірін құрайды» [7].

Бірінші құрамдас бөлімі – көп ұлтты Қазақстан халықтарының теңдігі. Қазақстан бұл мемлекет, ұлт – оның барлық тұрғындары. Мемлекеттің біріктіруші этносы қазақ халқы болып саналады және ол басқа ұлттардың шектелуіне жол бермейді және жауапты да. Басқа ұлт өкілдері қазақ ұлтының ана тілінде сөйлеп, ұлттық мәдениеті мен салтын өркендетуіне түсінушілікпен қарауы керек. Үшіншіден, құдай біреу, бірақ оған жетелейтін жолдар көп, яғни әр түрлі діндердің қатар өмір сүруі. Келесі принцип– заңды құрметтеу, бұлжытпай орындау. Заң мемлекет тірегі. Кіші және орта бизнесті дамыту– ұлттық идеяның бесінші құрамдас бөлігі [8]. Ұлтты ұлт етіп ұштайтын қасиеттерінің бірі – тілі. Ұлттық тілсіз мәдениеттің, салт-дәстүрдің сананың қалыптасуы мүмкін емес. Бұл ретте ұлттың ділі(менталитеті) мәселесіне де соқпай өте алмаймыз. Өйткені белгілі бір халықтың ұлттық қасиеті тікелей ділінен бастау алады.

Отанға деген сүйіспеншілік адам бойына ананың әлдіімен, балалық шақтың аңыз- ертегілерімен, ойындарымен, даланың жұпар иесі мен, ұлттық мақтанышпен сіңіседі.

Патриотизм (гректің *patris* – отан, ел) деген сөзінен шыққан. Бұл қасиетті ұғым. Отансүйгіштік (патриотизм) тәрбиесі – тәрбиеленуші Отанын сүйуге, азаматтыққа тәрбиелеу әрекеті.

Ал ұлттық тәрбиені мәдениеттанулық талдаудың өзектілігінен туындайтын өлшемдеріне:

1) Қоғамның мәдени – әлеуметтік, саяси – идеологиялық сұранысынан туындайтын құбылыс.

2) Ұлттық тәрбие көптеген факторлардың: а) ана тілі, ә) халықтың тарихы. б) халқының діні. в) қазыналық мәдениеті. г) хылықтық әдет-ғұрып пен ырым-тиымдары. д) халық әндері, ертегілері, қиссалары мен аңыздары, ұлттық көркем әдебиеті ықпалының оң нәтежиелігі;

3) Ұлттық тәрбие берудің практикалық маңызы оның болашағы.

4) Ұлттық тәрбиенің өркениеттік құндылық ретіндегі маңыздылығының артуы жатады.

Қорыта келгенде, ұлттық тәрбиенің функциялық мүмкіндіктері жайында мыналарды тізбектеп көрсетуге болады:

1) Танымдық функциясы өз ұлтының мәдени–рухани қазынасын жаңа қырынан танып білуге, әрбір тарихи – мәдени кезеңдегі қоғамның құндылықтарын бағалай білуге, байланысты қоғамдағы карама–қайшылықтарды байқап, оның идеологиялық бағытын санамен ұғынуға көмектеседі.

2) Дамытушылық функциясы – ұлттың тәрбие арқылы халықтың рухани қазынасын меңгеруге қызығушылығын оятып, қажеттілігін арттырады.

3) Коммуникативтік функциясы – ұлттың мәдени–рухани мұраның құндылықтарын, өнеге тұтар дәстүрлерін түсінікті тілмен логикалық жүйемен жеткізе білуге үйретеді. Өзін бағалай отырып, басқаны түсінуге жетелейді.

Ұлттық тәрбие – ұлттың болмысынан нәр алып, құндылықтарын – өшпес мұра ретінде өркениет шеңберінде өрбітуге жол ашады. Тәрбиенің кеңістігі кең, уақыты әрекет әсерімен тең. Ол өліараға көнбейді, өзінше жалтақпен тұспалдушыны өңдейді. Ұлттық құндылықтардың қадір қасиетін пір тұтқан бірінші топтағылар ұлттық негізден қол үзіп қалған екінші топтағылардың алған бағытының қандай нәтижемен аяқталарын (басқа мәдениетке сіңіп кетуі) сезіп, олар ұстанған бағыттан шамасы келгенше бойын аулақ ұстауға тырысады. Өзге мәдениеттің құндылықтарына бой алдырған екінші топтағыларға ұлттық өмірдің белгілі бір себептерге байланысты жетілмей қалған қырлары тым қарабайыр, сөлекет көрінеді. Ұлттық өмірдің белгілі бір себептерге байланысты жетілмей қалған қырлары жеке адамның жайбасар мінезінен, қарабайыр дүниетанымынан, қайсібір доғал үйлесімсіз әрекетінен байқалы тұрады. Жалпы қоғам өмірінің ілгері жылжуына кедергі келтіретін мұндай факторларды екінші топтағылар өздерінің маргиналдық статусын ақтап аларлық аргумент етіп алады.

Біз әлемдік өркениетке сырттан алынған «қондырғылар» арқылы емес, өз топырағымызда тамыр жайған отандық құндылықтарымызды өсіру, өркедету арқылы ғана қосыла аламыз. Осында айтылған пікірлердің дау шығармайтынын, қайта ары қарай індетте тереңдете түсуді қажет ететіндігін, қолдауға лайық екендігін айтқан жөн.

Біз осы кезеңге дейін қалыптасқан рухани қазынамызды түгендеп, оның шынайы құндылығын әлі де анытап біткен жоқпыз. Кеңес Одағы идеологиялық саясатының көлеңкесінде қалып қойған дүниелердің ішінде ұлттық тәрбие де бар. Ал қазірі таңда оның біртұтас жүйесін жаса шығу – алдымызда тұрған мақсаттардың бірі.

Сондықтанда біз өнегелі тәрбие берудің ең негізгі принципі ретінде – тарих қойнауында пісіп жетілген салт-дәстүрлерімізді, құндылықтарымызды озық ойшылдарымыздың дана пікірлерінен туындайын қағидаларды негіз етіп алуымыз керек.

Әдебиеттер тізімі:

1. Нұрмұратов. С. Рухани құндылықтар әлемі: әлеуметтік философиялық талдау – Алматы :ҚРБҒМ. Философия және саясаттану институты, 2000.– 367-368 бб.
2. Салғараұлы Қ. Ертеңі бар ел боламыз десек. – Астана, 2000. – 167 б.
3. Маркс. К. Инструкция делегатам временного центрального Совета по отдельным вопросам // И. Госполитиздат .1960. – Т.16.– С. 33-34
4. Табылдиев Ә. Қазақ этнопедагогикасы. – Алматы, 2001. – 406 б.
5. Әл-Фараби. Әлеуметтік-этникалық трактаттар.– Алматы, Ғалым, 1975.– 3 б.
6. Мамырбек Р. Жаһандану жағдайында Қазақстанның ұлттық идентификациясын қалыптастырудың негізгі факторлары. – Алматы, 2006. – 64-65 бб.
- 7.Құдабаев А. Ұлттық менталитеттің қалыптасуындағы жыраулық мәдениеттің алатын орны. – Алматы, 2004. – 102 б.
8. Сәрсенбекова Г. Ұлттық тәрбие өркениеттік құндылық ретінде. – Алматы, 2004. – 535-536 бб.

ӘОЖ 378.147:51

КУРСАНТТАРҒА ЖОҒАРЫ МАТЕМАТИКАНЫ ОҚЫТУДАҒЫ БЕЛСЕНДІ ОҚУ ӘДІСТЕРІНІҢ ТИІМДІЛІГІ

М.Т. Казбекова,

Қазақстан Республикасы ТЖМ

М.Ғабдуллин атындағы Азаматтық қорғау академиясы

(Қазақстан, Көкшетау қ.)

Аңдатпа. Мақалада курсанттарға жоғары математиканы оқытудағы белсенді оқу әдістерінің тиімділігі қарастырылады. Проблемалық оқыту, математикалық модельдеу, флип-классрум сияқты тәсілдердің оқу үдерісіндегі рөлі сипатталып, олардың курсанттардың математикалық ойлауын, танымдық белсенділігін және кәсіби даярлығын дамытуға ықпалы көрсетіледі. Сонымен қатар жоғары математика сабақтарына белсенді әдістерді интеграциялау жолдары, цифрлық құралдарды пайдалану мүмкіндіктері және бағалау жүйесін жетілдіру мәселелері қарастырылады.

Тірек сөздер: жоғары математика, курсанттар, белсенді оқыту әдістері, математикалық модельдеу, проблемалық оқыту, флип-классрум, математикалық ойлау, математикалық білім, цифрлық технологиялар, педагогикалық тиімділік.

Жоғары математика – техникалық және инженерлік мамандықтарды дайындайтын жоғары оқу орындарының, соның ішінде арнайы (әскери) оқу орындарының оқу бағдарламасындағы базалық пән. Болашақ офицерлер үшін математикалық дайындық тек теориялық білім берумен ғана шектелмейді: ол

тактикалық есептеулерде, техникалық жүйелерді басқаруда, стратегиялық жоспарлауда қолданылатын аналитикалық ойлаудың іргетасы болып табылады. Осы себептен курсанттарға жоғары математиканы оқытудың сапасы мен тиімділігі мәселесі ерекше маңызға ие.

Алайда практика мен зерттеулер дәстүрлі оқыту жүйесінің бірқатар маңызды кемшіліктерін анықтап отыр. Оқытушының негізгі субъект, ал курсанттың тек пассивті қабылдаушы болатын лекциялық-семинарлық үлгіде мынадай мәселелер байқалады:

- дерексіз математикалық формулалар мен теоремалардың кәсіби міндеттермен байланысы жоқтығынан пәнге деген қызығушылықтың жоғалуы;
- репродуктивті есептер мен үлгі бойынша шығарылатын тапсырмаларға шамадан тыс бет бұру;
- курсанттардың дербес ойлау, болжамдар құру және математикалық зерттеу жүргізу дағдыларының жеткіліксіз дамуы. Бұл кемшіліктерді жою үшін педагогикалық ғылым белсенді оқыту тәсілдерін ұсынады.

Белсенді оқыту – курсанттың оқу үдерісінің орталық субъектісіне айналатын, танымдық іс-әрекетті, диалогты, тәжірибелік қолдануды және рефлексияны біріктіретін педагогикалық тәсілдер жиынтығы. Осы мақаланың мақсаты - белсенді оқыту әдістерінің жоғары математика сабақтарындағы мазмұнын, қолдану ерекшеліктерін, артықшылықтары мен шектеулерін жан-жақты талдау арқылы олардың курсанттарды оқытудағы педагогикалық тиімділігін ашып көрсету болып табылады.

Белсенді оқыту терминін ғылыми айналымға кеңінен енгізген американдық педагог Чарльз Бонвелл мен Джеймс Эйсон (1991) оны «студенттерге тапсырмалар орындауға және олар орындайтын нәрсе туралы ойлануға мүмкіндік беретін кез келген іс-әрекет» деп анықтады. Қазақстандық педагог-ғалым Т.С. Сабыров белсенді оқытуды «оқушылардың танымдық белсенділігін арттыруға, өзіндік ой-пікірін дамытуға бағытталған оқыту формаларының, әдістері мен тәсілдерінің жиынтығы» ретінде сипаттайды [1].

Белсенді оқытудың теориялық іргетасын қалайтын үш педагогикалық концепция, 1-кесте.

1-кесте – Белсенді оқытудың концепциясы

№	Автор	Теориясы
1	Л.С. Выготский	«Жақын даму аймағы» теориясы: оқу субъектінің ағымдағы мүмкіндігінен сәл жоғары деңгейде ұйымдастырылса, танымдық даму ең қарқынды жүреді
2	Дж. Пиаже	Конструктивизмі: білім сырттан берілмейді, субъект оны белсенді іс-әрекет, тәжірибе және рефлексия арқылы өздігінен конструкциялайды
3	Д. Колб	Тәжірибелік оқыту циклі (1984): нақты тәжірибе → рефлексивті бақылау → абстрактілі тұжырымдама → белсенді эксперимент – бұл цикл математикалық есеп шығаруда да айқын көрінеді

Математикалық білімді меңгеру тұрғысынан белсенді оқытудың маңыздылығы мынада: математика – тек есте сақталатын формулалар жиынтығы емес, ол ойлаудың ерекше тілі. Бұл тілді игеру пассивті тыңдау арқылы емес, тек белсенді проблема шешу, ізденіс, гипотеза тексеру арқылы мүмкін болады. Ресей педагогы В.А. Далингер атап өткендей: «Математиканы оқыту – бұл математиканы жасаудың үдерісі, ал жасау – белсенді іс-әрекет» [2].

Проблемалық оқыту. Бұл әдісте оқытушы дайын білімді бермейді – ол курсантты шешілмеген мәселемен бетпе-бет қалдырады. Проблемалық оқытудың кезеңдері, 1-сурет.

М.И. Махмутов атап өткендей, математикалық проблемалар «білімнің шекарасында» тұрған кезде ғана танымдық ізденісті тудырады [3].

Математикалық модельдеу. Нақты жағдаятты математикалық тілге аудару – модельдеу – заманауи инженерия мен әскери ғылымның өзегі. Оқыту барысында курсанттар нақты физикалық жүйені (снаряд қозғалысы, байланыс сигналының таралуы, персоналды жоспарлау) математикалық теңдеулер арқылы сипаттауға үйренеді. Бұл процесс абстрактілі математикалық ұғымдарды (туынды, интеграл, матрица, ықтималдықтар теориясы) нақты мағынамен толтырады.

1-сурет - Проблемалық оқытудың кезеңдері

Флип-классрум (аударылған сынып). Теориялық материал (лекция, оқулық) курсантпен сабаққа дейін өз бетімен меңгеріледі, ал аудиторияда уақыт есеп шығаруға, талқылауға, пікірталасқа жұмсалады. Бұл тәсіл курсанттардың математикалық мәтінді оқу мен ұғыну дағдысын, сонымен бірге ауызша математикалық дискурс жүргізу қабілетін дамытады [4].

Белсенді оқыту әдістерін жоғары математика курсына интеграциялау стихиялы емес, жүйелі жоспарлауды талап етеді. Семестрлік деңгейде оқытушы

бағдарламаның қай тақырыптары белсенді тәсілге бейім екенін алдын ала анықтайды. Мысалы, лимит пен туынды тақырыбы проблемалық оқытуға, интегралдық есептеулер жобалық әдіске, матрицалар мен детерминанттар кооперативтік оқытуға ыңғайлы.

Жеке сабақ деңгейінде белсенді оқыту сабақ жоспарына бес кезең ретінде кіреді, 2 –кесте. Бұл схема сабақтың барысында толыққанды жүзеге аса алады.

2 – кесте– Белсенді оқытудың кезеңдері

№	Кезеңдер	Сипаттамасы
1	Бастапқы провокациялық сұрақ	курсанттың алдыңғы білімін жандандыру және мәселе туғызу, сол мәселені шешу жолдарын іздестіру.
2	Шағын топтарда бастапқы ізденіс (5-7 минут);	тақырып бойынша бастапқы идеяларды анықтау, ақпарат бойынша дереккөздерге сүйеніп, іздену.
3	Топаралық дискуссия	идеялар алмасу, қателерді бірлесіп табу, өзара пікірталастарды талқылау.
4	Оқытушының жүйелеуі	математикалық дәлдік, жалпылау, мәліметтерді жинақтап, топтастыру.
5	Рефлексия	курсанттың «нені үйрендім», «нені түсінбедім», «әлі де үйренуім керек» деп өзіне талдау жасауы.

Цифрлық құралдар белсенді оқытуды едәуір байытады. *GeoGebra* бағдарламасы арқылы функциялар мен геометриялық фигуралар динамикалық түрде зерттеледі: курсант параметрлерді өзгерте отырып, заңдылықтарды өздігінен ашады. *Wolfram Mathematica* күрделі аналитикалық есептерді тексеруге мүмкіндік береді, сонымен бірге математикалық эксперимент жүргізудің платформасы болып табылады. Интерактивті жауап жүйелері *Kahoot*, *Mentimeter* сабақ барысында жедел кері байланыс алуға, курсанттардың түсіну деңгейін бақылауға мүмкіндік береді [5].

Бағалау жүйесі де белсенді оқытуға сай қайта жобалануы тиіс. Дәстүрлі жазбаша емтихан жеке меңгерудің маңызды өлшемі болып қала береді, алайда оған қоса: топтық жобаны қорғау (мазмұн мен ұсыну дағдысы бағаланады); математикалық портфолио (семестр бойы жинақталған есеп шығарулар, рефлексиялар); өзара бағалау (курсанттар бір-бірінің шешімдерін белгіленген критерийлер бойынша бағалайды) – бұл бағалауды жан-жақты, объективті және дамытушы етеді.

Белсенді оқыту дәстүрлі тәсілдің баламасы емес, оны байытушы, толықтырушы компонент ретінде қарастырылуы тиіс. Математиканың логикалық қаңқасын, яғни теоремалар мен дәлелдемелердің жүйесін оқытушы нақты баяндауы, ал оларды меңгерту, қолдануға үйрету, кәсіби міндеттермен байланыстыру белсенді тәсілдер арқылы жүргізілгені тиімді.

Әдебиеттер тізімі:

1. Казбекова М.Т. Практикалық тапсырмаларды математикалық модельдеу бойынша есептерді шығаруда математикалық ойлауды дамыту // Ш. Уәлиханов атындағы Көкшетау Университетінің Шоқан оқулары-29 халықаралық ғылыми-практикалық конференциясы, 2-том. – 2025. – 310-313 б.
2. Далингер В.А. Методика обучения математике: учебное пособие. – Омск: ОмГПУ, – 2013. – 292 б.
3. Махмутов М.И. Проблемное обучение: основные вопросы теории. – Мәскеу: Педагогика, – 1975. – 368 б.
4. Бектұрғанов Ә.Б., Нұрмағамбетова Г.Қ. Жоғары математиканы оқытуда белсенді тәсілдерді қолданудың тиімділігі // Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ Хабаршысы. – 2020. – № 3 (132). – 45-53 б.
5. Каримова С.Т. Жоғары оқу орнында математикалық пәндерге деген мотивацияны қалыптастыру мәселелері // Қазақстан жоғары мектебі. – 2022. – № 2. – 78-84 б.

Авторлар туралы мәлімет

№	Аты-жөні	Лауазымы
1.	Нарбаев Қалижан Әнуэрбекұлы	КЕАҚ «Ш. Уәлиханов Көкшетау университеті» Тау-кен ісі, құрылыс және экология кафедрасының профессор ассистенті, PhD докторы, қауымдастырылған профессор, запастағы азаматтық қорғау полковнигі
2.	Джумағалиев Руслан Маркленович	«Қауіпсіздік» профессоры, техника ғылымдарының кандидаты, ТОО «GLOBAL FIRE PROTECTION» ғылыми жетекшісі, Алматы қ.
3.	Бөкен Гүлназ Сайлаубайқызы	Ш.Уәлиханов атындағы Көкшетау университетінің Қазақ тілі мен әдебиеті кафедрасының аға оқытушысы, PhD (Философия докторы), қауымдастырылған профессор
4.	Мусайбеков Асхат Ғайнуллаұлы	Қазақстан Республикасы ТЖМ М.Ғабдуллин атындағы Азаматтық қорғау академиясының Жалпы техникалық пәндер, ақпараттық жүйелер және технологиялар кафедрасының бастығы, техника ғылымдарының кандидаты, азаматтық қорғау подполковнигі
5.	Беркимбаева Айгерім Өмірбекқызы	Қазақстан Республикасы ТЖМ М.Ғабдуллин атындағы Азаматтық қорғау академиясының Жалпы техникалық пәндер, ақпараттық жүйелер және технологиялар кафедрасының аға оқытушысы, магистр, азаматтық қорғау подполковнигі
6.	Сүйінбаева Алтынгүл Жақыпқызы	Екі мәрте Кеңес Одағының батыры Т.Ж.Бигелдинов атындағы Әуе қорғанысы күштері Әскери институты, Мемлекеттік тіл кафедрасының доценті, филология ғылымдарының кандидаты, Ақтөбе қ.
7.	Рысбеков Абзал Болекұлы	Екі мәрте Кеңес Одағының батыры Т.Я.Бигелдинов атындағы Әуе қорғанысы күштері Әскери институты, Тактика кафедрасының доценті, техника ғылымдарының кандидаты, Ақтөбе қ.
8.	Жармаханова Гүлжан Ескермесқызы	Қазақстан Республикасының Ұлттық қорғаныс университетінің Тілдер кафедрасының аға оқытушысы, педагогика және психология магистрі, Астана қ.

9.	Шагирбаева Бақтыгүл Қошқарбайқызы	Ш.Уәлиханов атындағы Көкшетау университетінің Қазақ тілі мен әдебиеті кафедрасының лекторы, Философия докторы (PhD)., қауымдастырылған профессор
10.	Тленчиева Шырын Мұратқызы	Алматы қаласының Философия, саясаттану және дінтану институтының Әлеуметтану орталығының жетекшісі, Философия докторы (PhD), аға ғылыми қызметкер, Алматы қ.
11.	Тайжанов Болатбек Абдигапарұлы	Қазақстан Республикасы Бас прокуратурасы жанындағы Құқық қорғау органдары академиясының Кәсіби оқыту институты Қызметтік даярлық кафедрасының аға оқытушысы, аға әділет кеңесшісі, Астана қ.
12.	Жаумитова Венера Кенжеғұлқызы	Екі мәрте Кеңес Одағының Батыры Т.Ж. Бигелдинов атындағы Әуе қорғанысы күштерінің Әскери институтының Мемлекеттік тіл кафедрасының аға оқытушысы, Ақтөбе қ.
13.	Стукаленко Нина Михайловна	КЕАҚ «Ш. Уәлиханов Көкшетау университеті» Педагогика, психология және жас ерекшеліктерді дамыту кафедрасының профессоры, педагогика ғылымдарының докторы, Қазақстан Педагогика Ғылымдары Академиясының және Халықаралық Ақпараттандыру Академиясының академигі
14.	Мырзаханов Ерлан Нуркенович	Ш.Уәлиханов атындағы Көкшетау университеті Құқық кафедрасының сеньор-лекторы, техника ғылымдарының кандидаты.
15.	Оспанов Кайрат Кельденович	Қазақстан Республикасы ТЖМ М.Ғабдуллин атындағы Азаматтық қорғау академиясы Жедел тактикалық пәндер кафедрасы бастығының орынбасары, техника ғылымдарының кандидаты, азаматтық қорғау майоры
16.	Қайырбеков Кенесары Қалейаскарұлы	Қазақстан Республикасы ТЖМ М.Ғабдуллин атындағы Азаматтық қорғау академиясы Төтенше жағдайларда қорғау кафедрасының бастығы, әскери ғылымдарының кандидаты, подполковник
17.	Жагупаров Жақсылық Ерікұлы	Қазақстан Республикасы ТЖМ М.Ғабдуллин атындағы Азаматтық қорғау академиясы Төтенше жағдайларда қорғау кафедрасының профессоры, Философия докторы (PhD), подполковник

18.	Осипов Руслан Дүкенбайұлы	Қазақстан Республикасы ТЖМ М.Ғабдуллин атындағы Азаматтық қорғау академиясы Төтенше жағдайларда қорғау кафедрасының доценті, подполковник
19.	Қасымова Сандуғаш Кенжибекқызы	Қазақстан Республикасы ТЖМ М.Ғабдуллин атындағы Азаматтық қорғау академиясы Әлеуметтік-гуманитарлық пәндер, тілдер және психологиялық дайындық кафедрасының бастығы, филология ғылымдарының кандидаты, азаматтық қорғау полковнигі
20.	Кабашев Бахтияр Мақсөтұлы	Қазақстан Республикасы ТЖМ М.Ғабдуллин атындағы Азаматтық қорғау академиясы Азаматтық қорғаныс және әскери дайындық кафедрасының аға оқытушысы, Қазақстан Республикасының Ұлттық қорғаныс университетінің докторанты, капитан
21.	Бурнаев Зуфар Русланұлы	Қазақстан Республикасы Ұлттық қорғаныс университетінің Әскери тарих және педагогиканы зерттеу басқармасының бастығы, педагогика ғылымдарының кандидаты, профессор, полковник, Астана қ.
22.	Жаулыбаев Асан Аблайұлы	Қазақстан Республикасы Ұлттық қорғаныс университетінің Азаматтық қорғау кафедрасының профессоры, техника ғылымдарының кандидаты, қауымдастырылған профессор (доцент), полковник, Астана қ.
23.	Керім Фериде	Қазақстан Республикасы ТЖМ М. Ғабдуллин атындағы Азаматтық қорғау академиясы Өрттің алдын алу кафедрасының аға оқытушысы, азаматтық қорғау майоры
24.	Жанмолдин Жасұлан	Қазақстан Республикасы ТЖМ М. Ғабдуллин атындағы Азаматтық қорғау академиясы Өрттің алдын алу кафедрасының оқытушысы, азаматтық қорғау капитаны
25.	Рахым Арман Ғабдұлманапұлы	Қазақстан Республикасы ТЖМ М. Ғабдуллин атындағы Азаматтық қорғау академиясы Әлеуметтік-гуманитарлық пәндер, тілдер және психологиялық дайындық кафедрасының аға оқытушысы, заң ғылымдарының магистрі, азаматтық қорғау майоры
26.	Мейрамова Асем Бигельдиновна	Қазақстан Республикасы ТЖМ М. Ғабдуллин атындағы

		Азаматтық қорғау академиясы Әлеуметтік-гуманитарлық пәндер, тілдер және психологиялық дайындық кафедрасы бастығының орынбасары, неміс филологиясының магистрі, азаматтық қорғау полковнигі
27.	Саденова Ботагөз Батырбекқызы	Қазақстан Республикасы ТЖМ М.Ғабдуллин атындағы Азаматтық қорғау академиясы Әлеуметтік-гуманитарлық пәндер, тілдер және психологиялық дайындық кафедрасының аға оқытушысы, білім беру магистрі, азаматтық қорғау подполковнигі
28.	Байжанова Салтанат Канатовна	Қазақстан Республикасы ТЖМ М.Ғабдуллин атындағы Азаматтық қорғау академиясы Әлеуметтік-гуманитарлық пәндер, тілдер және психологиялық дайындық кафедрасының аға оқытушысы, педагогика және психология магистрі, азаматтық қорғау подполковнигі
29.	Мадина Гүлбану Келдібекқызы	Қазақстан Республикасы ТЖМ М.Ғабдуллин атындағы Азаматтық қорғау академиясы Әлеуметтік-гуманитарлық пәндер, тілдер және психологиялық дайындық кафедрасының доценті, педагогика ғылымдарының магистрі, азаматтық қорғау подполковнигі
30.	Даирова Замзагуль Атымтаевна	Қазақстан Республикасы ТЖМ М.Ғабдуллин атындағы Азаматтық қорғау академиясы Әлеуметтік-гуманитарлық пәндер, тілдер және психологиялық дайындық кафедрасының оқытушысы, гуманитарлық ғылымдар магистрі, азаматтық қорғау лейтенанты
31.	Казбекова Махаббат Тасболатқызы	Қазақстан Республикасы ТЖМ М.Ғабдуллин атындағы Азаматтық қорғау академиясы Жалпы техникалық пәндер, ақпараттық жүйелер және технологиялар кафедрасының оқытушысы

Мазмұны

Ж.Х. Хасенов Алғы сөз	3
Қ.Ә. Нарбаев Білім алушылардың сыни ойлау қабілетіне жасанды интеллекттің ықпалы кезіндегі педагогтың рөлі.....	5
Р. М. Джумагалиев Концепция формирования профессиональной готовности специалистов противопожарной службы на основе дисциплины и механизмов внутренней саморегуляции	8
Г.С. Бөкен Қазақ әдебиетін оқытудың ғылыми-интеграцияланған моделі.....	15
А.Ғ. Мусайбеков, А.Ө. Беркимбаева Қарқынды оқыту жағдайында оқу материалдарын әзірлеуде промпт-инжинирингті қолданудың әдістемелік негіздері.....	18
А.Ж.Суюнбаева, А.Б.Рысбеков Әскери авиациялық жоғары оқу орнында оқытуды қазақ тіліне көшірудің мәселелері және шешу жолдары.....	24
Г.Е. Жармаханова Использование искусственного интеллекта в формировании педагогической культуры офицера.....	30
Б.Қ. Шагирбаева Білім беру жүйесінде құндылықтарды меңгертудің аксиолингвистикалық негіздері.....	33
Ш.М. Тленчиева Қазақстан халқының бақытына әлеуметтік жағдайдың әсері.....	37
Б.А. Тайжанов Совершенствование методов и технологий огневой подготовки в ведомственных вузах правоохранительных органов.....	44
В.К. Жаумитова Педагогтың кәсіби қызметінің психологиясы.....	48
Н.М. Стукаленко Реализация компетентностного подхода в инновационных условиях профессионального образования	53
Е.Н. Мырзаханов Құқықтық пәнді оқытудағы педагогтың кәсіби құзыреттілігі – білім сапасын арттырудың стратегиялық негізі	59
Қ.К. Оспанов Организационно–методические аспекты подготовки кандидатской диссертации по техническим наукам в системе образования МЧС.....	62
К.Қ. Қайырбеков, Ж.Е. Жазупаров, Р.Д. Осипов Анализ системы подготовки руководящего состава, специалистов органов управления и граждан Республики Казахстан в сфере гражданской защиты.....	65
С.К. Қасымова Тілдік пәндерді оқытудағы кәсіби маман моделін қалыптастыру құзіреттілігі	69
Б.М. Кабашев, З.Р. Бурнаев, А.А. Жаулыбаев Современные подходы к подготовке специалистов радиационной, химической и биологической защиты в системе гражданской обороны Республики Казахстан.....	75
Ф. Керім, Ж. Жанмолдин Өрт-профилактикалық бейіндегі пәндерді оқыту әдістемесінде курсанттардың танымдық белсенділігін	

қалыптастыруға арналған заманауи педагогикалық және білім беру технологиялары.....	80
А.Ғ. Рахым Білім беру сапасын арттырудағы оқытушының инновациялық іс-әрекеті.....	85
А.Б. Мейрамова Педагогические условия эффективного обучения английскому языку в академии гражданской защиты.....	89
Б.Б. Саденова Интерактивті білім беруді ұйымдастырудың кейбір мәселелері	94
С.К. Байжанова Художественная литература как средство формирования социокультурной компетенции в обучении английскому языку.....	98
Г.К. Мадина Жоғары білімнен кейінгі магистранттардың кәсіби білімін дамытудың педагогикалық негізі.....	103
З.А. Даирова Ұлттық тәрбиені мәдениеттанулық тұрғыдан талдау.....	109
М.Т. Казбекова Курсанттарға жоғары математиканы оқытудағы белсенді оқу әдістерінің тиімділігі.....	115
Авторлар туралы мәлімет.....	120

Авторлар мақалалардың мазмұнына, келтірілген деректердің, дәйексөздердің, статистикалық мәліметтердің, жалқы есімдердің, географиялық атаулардың және өзге де ақпараттың дұрыстығына толық жауапты болады.

Қазақстан Республикасы ТЖМ М.Ғабдуллин атындағы
Азаматтық қорғау академиясының басылымы

«ПЕДАГОГТЫҢ КӘСІБИ
ҚҰЗЫРЕТТІЛІГІ – БІЛІМ БЕРУ САПАСЫН АРТТЫРУДЫҢ КЕПІЛІ»

Республикалық пәнаралық ғылыми семинар материалдарының жинағы

Жауапты редактор: *Ж.Х. Хасенов, қауымдастырылған профессор (доцент)*

Компьютер беттеуі: *Б.Б. Саденова*

60/84x16 пішімі
электронды нұсқа

Қазақстан Республикасы Төтенше жағдайлар Министрлігі
М.Ғабдуллин атындағы Азаматтық қорғау академиясының
ғылыми-зерттеу орталығы
Көкшетау қ., Ақан-сері көшесі 136